LOUIS BARTHOU

VIAȚA DE DRAG
WAGNER VIAȚA
A DE DRAGOSTE
RAGOSTE A LUI
A LUI RICHARD
HARD WAGNER
OSTE A LUI RICH
NER VIAȚA DE DI

LOUIS BARTHOU

VIAȚA DE DRAGOSTE
a lui
RICHARD WAGNER

Traducere și prefață
de
JEAN-VICTOR PANDELESCU

EDITURA MUZICALĂ
A UNIUNII COMPOZITORILOR
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
București — 1969

Soţiei mele

PREFAȚĂ

Femeile sînt într-adevăr muzica vieții

RICHARD WAGNER

Poet epic de concepție grandioasă, inovator îndrăzneț și genial care a revoluționat estetica muzicală a timpului său, Wagner rămîne un adevărat titan, comparat uneori cu Beethoven. El a realizat o artă sincretică, în care poemele și muzica sa fac una (a dat totodată indicații amănunțite pentru punerea în scenă și pentru decorurile dramelor muzicale pe care le-a creat).

Sînt îndeobște cunoscute tezele sale deprimante în care, influențat de Schopenhauer, susține evadarea din viață, fericirea prin moarte (!) și, dincolo de moarte, răscumpărarea sufletului prin dragoste... Wagner a fost un vizionar, ale cărui drame au un caracter simbolic și metafizic, dar nu e loc pentru o discuție asupra acestora. Se cunoaște, de asemenea, tot ceea ce arta sunetelor îi datorează în domeniul cromatismului muzical, al discursului continuu și al leitmotivului, pentru a nu mai vorbi de valoarea orchestrației în complexul dramelor sale lirice.

Louis Barthou nu se ocupă aici nici chiar incidental despre acestea, ci numai despre viața de dragoste a compozitorului. Legătura dintre viața sentimentală a artistului și creația sa apare totuși în cîteva împrejurări, cum se va vedea.

Fapt este că existența lui Wagner a fost extrem de frămîntată. Temperament tumultuos, dominat de o mistică ardentă, compozitorul a cunoscut străfundurile tuturor amărăciunilor și decepțiilor, dar și cele mai înalte culmi ale

recunoașterii și gloriei ; o glorie durabilă, ce dăinuiește de un veac încoace, aproape neeclipsată. (În primăvara lui 1968, asistînd la un spectacol-cîntat din *Amurgul zeilor*, condus de Lorin Maazel, în sala Pleyel la Paris, am rămas impresionat de mulțimea wagnerienilor pasionați și convinși care, în imensa sală, au exultat de fericire ! Unii păreau căzuți în transă ... Și în stagiunea 1968—1969, *Tannhäuser* este cap de afiș la Opera Mare din Paris.)

Louis Barthou — om politic și, la ocazie, literat — nu l-a privit pe Wagner decît sub raportul existenței sentimentale, extrem de agitate, și a rolului pe care l-au jucat în viața lui femeile, cu insistențe justificate asupra Minnei Planer, Mathildei Wesendonck și Cosimei d'Agoult (von Bülow), intrate absolut în istorie. „Metoda" adoptată a fost, aparent, simplă ; Barthou nu face decît să-l citeze, la tot pasul, pe Wagner, care a fost prodig, cu detalii de tot felul, asupra avatarurilor lui sentimentale, atît în nenumăratele-i scrisori, în *Jurnal*, cît și în *Cronica vieții*. Astfel, lucrarea apare ca un rezumat cu caracter autobiografic al vieții sentimentale a muzicianului, așa cum el însuși și-a zugrăvit-o.

Trebuie să ținem seama însă că Wagner a fost un poet, un artist. El s-a complăcut, așa cum se va vedea, în a îngroșa, fie în sens pozitiv, fie negativ, evenimentele care i-au marcat furtunoasa și aventuroasa existență. Un alt poet notoriu, Catulle Mendès, a afirmat cîndva că „un amant care nu spune minciuni nu este un adevărat amant" ... Or, cartea este realizată numai din „fărîmiturile", din frînturile de scrisori, memorii etc. lăsate de Wagner, și în care acesta s-a înfățișat uneori cu destulă complezență, iar alte ori a eludat adevărul. Este ceea ce trebuie avut permanent în vedere.

Barthou relevă la rîndul său toate acestea cînd e vorba îndeosebi de pasajele care, privind pe Mathilde Wesendonck, marea lui dragoste, au fost dictate de Wagner, mai tîrziu, soției sale, Cosima. În același timp, sub pretextul perfectei imparțialități și folosind numai citate și comentarii de epocă, Barthou face, de-a lungul lucrării, un portret specios și „tare" al muzicianului. Astfel, Wagner e prezentat pe rînd ca un poet exaltat, dornic de lux și de fast,

generos, înflăcărat și curajos, dar și avid de bani, alergînd după „milostenii cerșite" (un neoconvertit la budism), irascibil, instabil, impulsiv, nesincer, violent, orgolios și de o ingratitudine dincolo de orice limită. (Nu-i scria el oare primei sale soții, Minna Planer : „Acest bun animal de Wesendonck" ! ... așadar, bietul Wesendonck, care i-a oferit „Azilul", i-a cumpărat lucrările etc., nu era pentru el decît un „bun animal" !). Muzicianul este arătat de asemenea drept omul lipsit de scrupule, care îi ia, chiar celui mai bun prieten, soția (Cosima von Bülow). Așa încît se poate afirma că lucrarea lui Louis Barthou oferă o imagine cît se poate de veridică a lui Wagner-omul. O imagine făcută din alb și negru.

Faptul că rolul jucat în creația wagneriană de cele două eroine, Mathilde Wesendonck și Cosima von Bülow, este pus într-o puternică și convingătoare lumină, pledează în plus în favoarea unei valori documentare a lucrării.

J. V. PANDELESCU

București 1969,

CUVÎNTUL AUTORULUI

Eu, adoratorul femeilor !...

(Scrisoarea lui Wagner către Elisa Wille, 30 iunie 1864)

O inimă înflăcărată, cu suprema voluptate de a iubi...

(Tristan și Isolda, act. II, scena a II-a)

Nici un om mare nu a avut o viață de dragoste mai plină, mai frămîntată și, în anumite ceasuri, mai tragică, decît Richard Wagner. Acest uimitor muzician, a cărui artă a creat o lume nouă, și-a aflat în dragoste cele mai frumoase clipe de inspirație. De la *Vasul fantomă*, pînă la *Parsifal*, dragostea — aceea a inimii și aceea a simțurilor — îi inspiră și-i domină opera. Chiar în *Parsifal* — drama unică, în care sentimentul religios îmbracă o formă sublimă — actul al doilea dezlănțuie accentele celei mai arzătoare voluptăți. „Adorator al femeilor", Richard Wagner și-a împărțit între acestea și arta lui o existență făcută din pasiuni și bătălii. Cum să o povestim, atît de mare și de frămîntată, într-o cărticică ce trebuie să rămînă simplă ? Că nu se poate spune totul, este evident ; dar se cer chiar sacrificate, în favoarea esențialului, anecdote și întîmplări a căror importanță și semnificație poate fi bănuită. Aceste lacune nu reprezintă lucruri uitate. Așa cum nu poți prinde într-o scoică, oricît de mare ar fi ea, toate zgomotele și culorile mării, tot astfel, într-un scurt studiu nu pot fi analizate toate iubirile cărora li s-a dăruit temperamentul pasionat și inima uriașă a lui Wagner. Luată în mare, viața sa de dragoste apare ca o trilogie ale cărei principale personaje sînt Minna, Mathilde și Cosima. Ea trebuie concentrată și raportată la aceste trei femei atît de diferite. Dar acolo unde s-ar cere o frescă, sînt condamnat să nu desenez decît o schiță, și nu doresc nimic mai mult decît ca dificultățile subiectului să scuze greșelile autorului.

Capitolul I

IUBIRILE DIN TINEREȚE

Richard Wagner s-a născut la Leipzig, la 23 mai 1813. Tatăl său, secretarul direcției poliției, funcție pentru care se pregătise prin studiile sale juridice, a murit chiar în anul nașterii lui Richard. Dreptul nu înăbușise în el gustul pentru poezie, literatură și teatru. Dacă trebuie să ne încredem în fiul său, resimțise „față de actrițe înclinații galante", soția sa avînd a se plînge deseori de purtarea lui ușuratică. Ea era consolată, așa cum se cuvenea, de către un prieten intim al acestui soț flușturatic, actorul Geyer, un om de treabă cu care, mai tîrziu, s-a și căsătorit. Acest tată vitreg s-a îngrijit de educația lui Richard care, pînă la vîrsta de paisprezece ani, i-a purtat chiar numele, singurul sub care îl cunoșteau camarazii săi din diversele institute unde și-a făcut, la început, educația. Copilul avea o sensibilitate înflăcărată, și frica de strigoi l-a făcut să petreacă adesea nopți groaznice : se deștepta „într-un lac de sudoare rece și cu bătăi de inimă". Se pasiona pentru teatru, ale cărui culise le frecventa de timpuriu, și pentru muzică, îndrăgită de mama sa.

Atributele feminine exercitau asupra sa un farmec irezistibil într-atît, încît nu putea să atingă, fără emoție, lenjeria pe care surorile sale și le confecționau acasă. Plin de viață, turbulent și certăreț, era înclinat către aventuri. Avea „amiciții pasionate", cînd pentru unul, cînd pentru altul dintre colegii săi. Dar aceste nebunii îi treceau repede. În

1826, lăsat în pensiune la Dresda, la familia unuia dintre camarazii săi, a întîlnit fete tinere a căror prezenţă i-au dezvăluit împărăţia „elementului feminin". Simula, brusc, crize de somnolenţă, în scopul de a fi purtat pînă în camera sa de prietenele lui deja mari, căci — a spus el — „în asemenea întîlniri întîmplătoare, băgasem de seamă, cu surprindere şi emoţie, tulburarea delicioasă pe care mi-o prilejuia contactul cu corpurile lor".

Avea treisprezece ani. Prima sa dragoste datează din această epocă, dar s-a mărginit la o admiraţie mută faţă de tînăra fată „foarte frumoasă şi foarte bine crescută" care era obiectul acestui amor. La Praga, a fost prezentat, de către sora sa Otilia, mai mare decît el cu doi ani, contelui Pachta, ale cărui tinere fiice, Jenny şi Augusta, erau celebre pentru frumuseţea lor. Avea să refacă această călătorie, pe jos, în 1827. Cu faţa arsă de soare, purtînd pe cap o şapcă roşie, îmbrăcat cu o bluză de pînză groasă, albastră, se apropia de periferie cînd a întîlnit, într-o trăsură elegantă, pe prietenele surorii sale, care, vai ! l-au recunoscut sub această travestire de vagabond obosit şi ars de soare. I-a fost ruşine şi nu a reapărut în lume decît după ce două zile întregi şi-a pus comprese cu pătrunjel . . .

Un angajament al surorii sale, Luiza, la teatrul din Leipzig, i-a dat prilejul să revină de Crăciunul aceluiaşi an în oraşul natal pe care nu-l mai văzuse de la vîrsta de opt ani. Această soră, al cărei caracter era vioi şi hazliu, i-a inspirat o duioasă afecţiune, dar căsătoria ei cu editorul Frederic Brockhaus, care i-a insuflat ambiţia de a-şi face un loc în înalta societate, i-a modificat felul ei de a se purta. Înşelat în prietenia sa, Richard a încercat o mare amărăciune, pe care viaţa de internat nu i-a îndulcit-o. Înscris la „Nicolaï Schule", a fost dezgustat de intransigenţa profesorilor, al căror pedantism îl revolta. Student nedisciplinat şi zelos, îşi făcea singur educaţia, sub influenţa unchiului său Adolf, acumulînd lecturi, visuri şi proiecte. Compusese o mare dramă, *Leubald şi Adelaida,* al cărei subiect era o dragoste fierbinte, cu fantome şi aventuri extraordinare. A voit să-i compună şi muzica. Descoperise de curînd geniul lui Beethoven. Imaginea acestuia şi aceea a lui Shakespeare, ce îi era familiară, se confundau pentru

el, în anumite momente de extaz din care se trezea scăldat în lacrimi. Această sensibilitate pasionată la un adolescent de cinsclsprezece ani pregăteşte şi explică omul. Simpla acordare a instrumentelor era de ajuns ca să-l cufunde pe viitorul compozitor într-o „excitaţie mistică". A auzit în *Fidelio* pe Wilhelmine Schröder-Devrient, „tînără, frumoasă, plină de foc". Această reprezentaţie, dată de o femeie atît de extraordinară, cum nu avea să mai vadă una asemănătoare pe scenă, a exercitat asupra vieţii lui Wagner o acţiune decisivă. Nu se mai putea îndoi de vocaţia sa, dar încercările pe care le făcea i-au părut atît de nedemne faţă de tot ce auzise şi de ceea ce visa, încît descurajarea l-a lăsat pradă „tuturor excesele de tinereţe. Intram în perioada desfrînată, în care tinerii se dedau la strengării, şi mă mir încă şi azi, scria el în *Viaţa mea,* de tot ceea ce avea aceasta urît şi searbăd". Înscris ca *studiosus musicae,* el devine un student zgomotos, noctambul, lansînd, numai din bravadă, sfidări fără obiect ; copleşit de datorii, pentru a le putea plăti, se abandonează riscurilor unui joc neînfrînat, care devenise pentru el o adevărată nebunie.

A, da ! erau nebuniile tinereţii ! Dar nu pierduse obiceiul de a lucra, şi chiar în această viaţă împrăştiată, muzica era pentru el domeniul unei activităţi intelectuale a cărei intensitate şi varietate sînt surprinzătoare. „Stupida sa existenţă" a sfîrşit prin a-i pricinui un profund dezgust. El se entuziasmează pentru cauza independenţei Poloniei, care îi inspiră o uvertură şi începe să lucreze serios. Călătoriile îi dezvoltă gustul muzical. În vara anului 1832 petrece şase săptămîni la Viena, ducîndu-se cu diligenţa de data aceasta la Praga sau, mai precis, la opt mile de acest oraş, la castelul Pravouin, unde s-a bucurat, pînă la sfîrşitul toamnei, de ospitalitatea contelui Pachta. Bătrînul senior şi cele două fiice ale sale i-au făcut o primire cordială. „Băieţandru de nouăsprezece ani", el învăţase din 1827 pînă atunci, destule lucruri pentru ca dragostea în glumă de odinioară să devină în mod firesc . . . o dragoste adevărată. Dintre cele două surori, Jenny, cea mai mare a fost aceea care i-a aprins inima. „Era zveltă, cu părul negru, cu ochii de un albastru închis, iar trăsăturile feţei de o mare noblete". Acest „ideal perfect de frumuseţe" a

exaltat imaginația înflăcărată a tînărului muzician, căruia nu i-a lipsit decît „puțină îndrăzneală provocatoare", spre a face o declarație ce ar fi putut să aibă ecou. Lupta împotriva „revărsării pasiunilor" sale copleșitoare, și în nopțile agitate era stăpînit de emoții cumplite. Într-o seară, pe cînd se așezase lîngă pianul lui Jenny, a fugit deodată în parc spre a-și ascunde de ea lacrimile. Stelele și clopotele i-au potolit ardoarea, dar nu și dragostea, care i-a inspirat un lied, din păcate pierdut, *Zvon de clopote*, după un poem al amicului său Apel.

Nu le-a fost greu, lui Jenny și surorii sale, să ghicească ceea ce Richard Wagner nu avusese curajul să mărturisească. Și nu-l menajau cu sîcîielile. Wagner suferea din pricina stîngăciei lui. La rîndul său devenea agresiv : nimic nu e mai îngrozitor decît revolta timizilor. De ciudă sau din gelozie întrebuința un limbaj nestăpînit și se lăsa pradă unor accese de mînie. Tinerele fete erau copii naturali și de două ori adulterini, a căror mamă se putea măguli de a fi avut mai multă frumusețe decît educație. Cunoștințele superficiale și banalitatea gusturilor lor artistice satisfăceau pe boiernașii de țară, „grosolani și vanitoși", ce-și împărțeau vremea între caii lor și aceste fete. Wagner le dojenea pentru acest anturaj ce-i rănea laolaltă inima și spiritul. Atras către zonele superioare ale spiritului prin forța geniului său născînd, suferea că nu găsea la Jenny răsunetul și elanurile de care se simțea demn. Cînd familia a revenit la Praga, el nu a locuit cu ea, dar, urmîndu-și necontenit educația muzicală, continua „ciudata sa tactică amoroasă". A cunoscut pentru prima oară suferințele geloziei, văzînd că tinerele fete au cheltuit bani cu toaletele spre a fi admirate de niște gentilomi pe care îi detesta. Excesiv de sensibil, el înțelesese și suferise „satanicele rivalități de dragoste din anumite povești ale lui Hoffmann". Din propria ei experiență, mama rezerva fiicelor sale, în lipsa unei căsătorii aristocratice pe care originea lor o făcea greu de realizat, *legături* productive cu asemenea boieri de la țară ce nu puteau să le ia de soții. Ceea ce au și făcut. Wagner a avut oare, în clipa în care părăsea Praga, presentimentul acestor lucruri ? Nu aș putea spune, dar la 16 decembrie 1832 îi scria lui Apel o epistolă sfîșietoare, în care izbucnea întreaga-i desperare. „Acordă-mi toată compătimirea. Ea nu era demnă de dragostea mea ! O liniște de moarte a pus stăpînire pe inima mea... Mi-ajunge, mi-ajunge, e prea mult !" Dar suferind din pricina părăsirii lui Jenny, simțea necontenit în el „aspirația către dragoste". Cruda experiență îl învățase ceva, dar nu-l schimbase. Născut pentru dragoste, el avea să iubească totdeauna de-a lungul unei vieți făcute din aventuri cărora, el însuși, le-a păstrat, sau consacrat, amintirea. Nu trebuie decît să-l lăsăm să vorbească pentru ca să cunoaștem sau aproape să cunoaștem ! adevărul despre povestea inimii lui.

Decepționat de Jenny, a reluat poemul unei opere *Nunta*, a cărei acțiune tragică purta „pecetea de neșters a unui sentiment pasionat și închis în el însuși". În urma sfaturilor surorii sale Rosalie, a cărei noblețe de caracter și sentimente artistice îi inspirau o duioasă încredere, el a distrus manuscrisul, pentru a scrie *Zînele*, tot o poveste de dragoste. În vara anului 1833, i-a compus și muzica, la Wartzburg, unde cel mai mare dintre frații lui, Albert, îi găsise un post de dirijor la corul teatrului. Cei douăzeci de ani ai săi îl antrenau spre elanuri de turbulență și de exaltare. A avut o iubire inocentă și trecătoare cu o coristă, Therese Ringelmann, fata unui gropar, a cărei voce frumoasă de soprană o cultiva după o metodă care, mai tîrziu, continua să-l uimească. Idila nu a durat.

Cu totul altfel s-au petrecut lucrurile cu Frederike Galvani, fata unui mecanic, care reușise destul de bine în teatru și ai cărei ochi mari negri și natură arzătoare atestau, nu mai puțin decît numele său, originea italiană. Logodită cu primul oboist din orchestră, în curînd nu a mai avut ochi decît pentru tînărul dirijor de cor, foarte mirat și fericit că putea place unei tinere fete, în ciuda exteriorului său. În cursul unei petreceri cîmpenești, al cărei dans era condus de oboist, veselia nebună a lui Richard Wagner a înfrăcărat-o pe Frederike, iar vinul de Franconia i-a desăvîrșit cucerirea. A fost o încîntătoare iubire de tinerețe care s-a sfîrșit, fără vreun incident dramatic, cu plecarea lui Wagner la Leipzig la începutul anului 1834.

Aici nu a putut reuși să-și reprezinte opera *Zînele*. În iunie, s-a dus în Boemia împreună cu bogatul său prieten

Theodor Apel, amîndoi însufleţiţi de o bucurie de a trăi, pe care moravurile burgheze, ale lumii unde erau primiţi, o contrariau. Călătoria, făcută într-o bună dispoziţie, a prilejuit tinereţii lor o libertate pe care nu s-a sfiit s-o folosească, bînd şi cîntînd, ciorovăindu-se zgomotos pentru chestiuni de literatură şi muzică. În cursul călătoriei, Wagner a schiţat o operă, al cărei subiect era luat din Shakespeare, şi care, sub titlul de *Liebesverbot*, reprezenta „o glorificare îndrăzneaţă a iubirii". La Praga, unde a făcut figură de om extravagant şi îndrăzneţ, l-a prezentat pe prietenul său fetelor contelui Pachta. Moartea tatălui acestora le micşorase considerabil averea şi speranţele. Wagner a avut impresia că ele făcuseră deja foarte triste experienţe. Jenny nu „pierduse decît foarte puţin", dar Augusta devenise cu mult mai frumoasă. Mama lor, îngrozitoare, îi stîrnea lui Wagner dispreţul şi dorinţa de a o lovi. Ce aveau să aleagă aceste fete ? Să se căsătorească şi să se aranjeze astfel pentru totdeauna, sau să înceapă o viaţă de plăceri ? Aristocraţia austriacă le-a oferit mai întîi plăcerile, apoi căsătoria. Richard nu a obţinut de la ele decît unele familiarităţi. Pe alocuri, a cunoscut „foarte modeste distracţii de călătorie", care îi amăgeau „nesăţioasa nevoie de poveşti romanţioase" ... Apoi s-a înapoiat la Leipzig. Această întoarcere a însemnat sfîrşitul perioadei „vesele şi fără griji" a vieţii sale. La douăzeci şi unu de ani, tinereţea sa murise. O uzase risipind-o în nebunii şi aventuri a căror succesiune şi varietate sînt explicate de natura lui arzătoare, pasionată şi sensibilă. Dusese, fără grijă, o viaţă capricioasă. Acum venise timpul muncii serioase, al grijilor şi luptei :

S-a sfîrşit cu frumosul cîntec,
Cîntecul nebunaticei mele tinereţi ...

Dar dacă studentul făcuse nebunii de tinereţe, omul avea o inimă şi simţuri care nu-i vor mai da pace. Strengăriile şi capriciile trecătoare nu sînt decît simulacrul amorului : Wagner avea un temperament care îi permitea, mai puţin decît altuia, să scape de realităţile existenţei lui. Adevărata-i viaţă de dragoste a început în vara anului 1834.

Capitolul II

PRIMA CĂSĂTORIE : MINNA

Înapoindu-se la Leipzig, Richard Wagner a fost invitat să ocupe postul de şef de orchestră la teatru din Magdeburg. Pe timpul verii, trupa dădea reprezentaţii în oraşul de cură Lauchstaedt, pe care prezenţa lui Goethe şi Schiller l-a făcut renumit. Totul i-a displăcut în această staţiune balneară şi ar fi renunţat să-şi asume direcţia propusă, dacă întîlnirea „celei mai amabile şi mai frumoase fete din Lauchstaedt, în acel moment", nu l-ar fi făcut să-şi modifice brusc proiectele. O chema Minna Planer şi era cea mai importantă „jună primă" a teatrului. În vîrstă de douăzeci şi cinci de ani, plină de prospeţime, avea aspectul graţios, faţa surîzătoare şi o demnitate binevoitoare, pe care le evidenţiau şi mai mult îmbrăcămintea ei decentă, rezerva manierelor şi siguranţa calmă cu care se prezenta. Această demnitate simplă şi liniştită contrasta atît de mult cu moravurile din teatru, încît Richard Wagner a reţinut imediat apartamentul ce-i fusese propus în casa unde tînăra actriţă era locatară. Vecinătatea nu a întîrziat să stabilească între ei relaţii de amiciţie. Bolnav de erizipel, tînărul şef de orchestră a primit vizitele şi îngrijirea Minnei, după care s-a dus să o întîlnească la Rudolstadt, unde ea dădea reprezentaţii, în vreme ce el, deposedat temporar de baghetă, a terminat opera sa *Liebesverbot* şi încerca să scrie o simfonie. Faţă de prietena sa, care era cu patru ani mai mare, resimţea o înclinaţie crescîndă. „Naivele sale străduinţi" nu se transformaseră încă în mărturisiri, dar Wagner a deve-

nit gelos pe un tînăr aristocrat, care făcea Minnei o curte foarte asiduă, în timp ce, față de el, ea era foarte rezervată. Relațiile dintre ei au fost aproape rupte.

S-au regăsit cu destulă răceală, la începutul anului 1835, la Magdeburg, unde Wagner cunoscu primul său succes ca șef de orchestră și compozitor. Frumusețea Minnei, care anul trecut făcuse senzație, i-a atras din nou adoratori, îndeosebi printre tinerii nobili, ale căror omagii nu o lăsau indiferentă. Cu toate că nu avea nici un drept asupra ei, Wagner, cedînd dragostei sale renăscînde și dispoziției lui certărețe, i-a făcut reproșuri care i-au despărțit din nou. Aceste reproșuri nu erau meritate. Cochetăria Minnei servea intereselor profesiunii ei ; în tinerețe, trecuse printr-o încercare care acum o ferea de insistențele împinse prea departe. Fiică a unui mecanic, fusese sedusă la vîrsta de șaisprezece ani și părăsită. Ea născuse o fetiță, pe care o făcuse să treacă totdeauna drept sora ei, spre a-și ascunde greșeala. Frumusețea ei, mai mult decît talentul, a făcut să fie angajată într-un teatru. Nici o pregătire nu o destinase să apară pe scenă și nici nu era o artistă instinctivă. Frumoasă, simplă și decentă, ea plăcea, fără a fi comediană, datorită ținutei ei pline de grație. Mai mult abilă decît cochetă, își constituise o societate ale cărei omagii nu dăunau reputației sale. Ca una care cunoscuse mizeria, pe care o suportase în tăcere, ea aștepta de la cariera teatrală mijloacele care să-i permită a trăi și a se îngriji de nevoile familiei ei. Așa încît nu descuraja candidații, dar favorurile pe care le acorda nu depășeau niciodată măsura acelui *bon ton* din care își făcuse regula de conduită și pavăza ei.

Era totuși prea mult pentru Wagner : de ciudă, el se lăsă antrenat să frecventeze o societate slobodă și desfrînată, pe care o găsea la îndemînă în trupa feminină a Operei din Magdeburg. Acest joc l-a obosit însă repede. S-a hotărît atunci să pună la încercare adevăratele sentimente ale „junei prime". A găsit la ea, în lipsa unei „înclinații pasionate", cordialitate, simpatie, o mare admirație pentru talentul său ; i-a apreciat, de asemenea, bunul simț care modera tot ceea ce în natura lui era excentric și impetuos. Relațiile lor au devenit încrezătoare și afectuoase. Într-o seară, bînd, din întîmplare, mai mult decît de obi-

cei, în cursul unei partide de whist, și venind în stare de completă ebrietate la Minna, care îl așteptase cu duena teatrului, nu a plecat de acolo decît dimineața. Au ieșit din casă amîndoi, fără a se fi abandonat nici celei mai neînsemnate intimități, dar această noapte, oricît de castă va fi fost, nu a putut să nu schimbe linia lor de conduită, hotărîndu-i a-și mărturisi public dragostea. De aici încolo au început să se afișeze drept logodnici care nu aveau să se teamă de răutatea publică. Cînd stagiunea operei s-a terminat, în primăvara anului 1835, Wagner a plecat la Leipzig. Minna a rămas la Magdeburg, unde trupa de comedie dădea încă reprezentații. La rîndul ei, o dată stagiunea sfîrșită, s-a dus la mama sa, la Dresda, și s-a oprit cîteva zile la Leipzig. Wagner a prezentat-o familiei lui. Rosalia nu a luat relațiile lor în serios, dar Richard, dimpotrivă, a simțit și mai cu putere farmecul Minnei, alături de faptul că îi era necesară. El avea nevoie să se elibereze de viața de familie, spre a-și urmări independent o carieră anevoioasă, gîndind că acea siguranță calmă a Minnei, simțul ei practic și spiritul prevăzător i-ar fi de folos.

Gelos din dragoste, era de asemenea amorezat din gelozie, și i-a fost de ajuns să audă, la Dessau, pe unii tineri vorbind ușuratic despre debuturile și conduita tinerei actrițe, ca înclinația lui față de ea să crească. Au făcut, într-o trăsură închisă particulară, împreună cu sora Minnei, în Elveția saxonă, o călătorie de-o veselie inocentă, care a rămas pentru Wagner cea mai frumoasă amintire despre tînăra lui dragoste. Ceasul unei hotărîri ce trebuia luată se apropia ; era cu neputință ca cei doi tineri să mai prelungească o situație falsă care le incomoda relațiile și îngrijora familiile respective. Dar Wagner, fără bani și fără o meserie sigură, ezita în fața unei căsătorii pline de incertitudini. Un angajament contractat de Minna la Königstadt din Berlin și durerea despărțirii i-au înlăturat ezitările. I-a scris prietenei sale scrisori înflăcărate în care o ruga să revină, hotărîndu-se să-i adreseze o cerere de căsătorie în regulă. Asigurată cu un nou angajament pe care el i-l obținuse, Minna a revenit la Magdeburg, unde, „plîngînd de bucurie", el a dus-o la locuința lui, pe care atîtea amintiri i-o făceau scumpă. Îl chinuiau însă griji bănești. Sconta,

pentru a-şi plăti datoriile în succesul operei sale *Iubire neîngăduită*, sfîrşită în 1836, de Crăciun ; dar reprezentarea acestei piese, destul de extravagante, a fost departe de a răspunde aşteptărilor lui. Creditorii, dezamăgiţi şi neliniştiţi, l-au copleşit cu dări în judecată ; nu putea să vină acasă fără a găsi, lipită pe uşă, o citaţie prin portărei. Se părea că situaţia lui e disperată. În cursul acestor groaznice încercări, ori, ca să întrebuinţăm propria-i expresie, „în aceste vremuri de dezolare", Minna a fost „într-adevăr singura consolare şi salvare a sa". Mama lui nu-l sfătuia să se căsătorească. El şi-a luat rămas bun de la ea, fără a-i promite ceva, şi de la sora lui, Rosalie, pe care o moarte subită i-a răpit-o doi ani mai tîrziu şi pe care nu a mai revăzut-o. Cei doi logodnici au petrecut la Magdeburg săptămîni triste. Trebuia, în sfîrşit, să ia o hotărîre.

Minna a plecat apoi la Königsberg, unde avea perspectiva unui angajament avantajos. Pe de altă parte, Wagner s-a dus la Berlin, „această pretenţioasă cetate regală", unde a ajuns la 18 mai 1836. Nu a reuşit să-şi îmbunătăţească situaţia şi, după două luni, s-a dus după Minna, hotărît „să-şi asigure printr-o uniune definitivă seriozitatea conduitei cît şi continuitatea progreselor lui artistice". Prima impresie care i-a făcut-o Königsbergul nu a fost bună, dar cu dispoziţia ei de spirit totdeauna egală, amabilă şi simţitoare, Minna, care reuşise pe această nouă scenă, i-a dat curaj. După o călătorie la Memel, unde ea a dat reprezentaţii şi unde Wagner, lipsit de ocupaţie şi chinuit de gelozie, a simţit mai mult ca oricînd falsitatea situaţiei sale puţin ridicole, chestiunea căsătoriei s-a pus din nou. „În scopul de a ne asigura un drept reciproc la gelozie", avea să scrie el mai tîrziu unui prieten, s-a hotărît să o ia pe Minna în căsătorie. Formalităţile au întîrziat uniunea lor, celebrată, în sfîrşit, la 24 noiembrie 1836, în biserica de la Tragheim, un cartier al Königsbergului. Actul de căsătorie arăta că domnişoara Christina-Wilhelmina Planer, care se întinerise cu patru ani, avea douăzeci şi trei de ani, în vreme ce Wilhelm-Richard Wagner, care cu voinţă se făcuse mai mare cu un an, avea douăzeci şi patru de ani. În chipul acesta, vîrsta lor căpăta, într-un act oficial, un echilibru pe care realitatea îl dezmintea. Căsătoria a fost

cît pe-aci, de altfel, să nu se oficieze. Aşteptînd ca poarta parohiei să se deschidă, cei doi logodnici, reţinuţi în coridor de o întîrziere a preotului, s-au luat la ceartă, fiind pe punctul de a se întoarce fiecare la casa lui. Dar pastorul, auzind reproşurile ce şi le făceau, i-a introdus în sacristie, unde acest incident comic le-a redat buna dispoziţie. Masa de nuntă le-a prelungit apoi veselia.

Dar Richard Wagner a ajuns oare la „limanul liniştei" pe care o visa ? Gelos şi irascibil, sărac şi somptuos, sigur de forţa sa şi dat înapoi în tot ce întreprindea, el aducea, soţiei sale, drept dotă, geniu, un caracter rău şi datorii.

Trecutul Minnei nu-i dădea linişte. Îi iertase prima greşeală pe care vîrsta ei tînără i-o scuza. Dar în timpul şederii lui la Berlin, bănuise că a întreţinut relaţii cu un bogat comerciant israelit : scrisori pe care le-a descoperit mai tîrziu i-au relevat „detalii care l-au uimit". Cu toate că nu avea drepturi asupra Minnei, căci nu era amantul ei, el i-a făcut o scenă violentă în cursul căreia a ultragiat-o cu injurii din belşug. Această scenă, urmată de scuze, era prototipul tuturor celor ce aveau să le otrăvească viaţa conjugală.

Totuşi, această viaţă, zguduită de furtună, la intervale mai mult sau mai puţin mari, ar fi putut fi, la urma urmei, tolerabilă, dacă între cei doi soţi nu ar fi existat o adevărată şi ireductibilă nepotrivire de gusturi. Minna era econoamă ; ea avea ordinea şi prevederea unei bune gospodine care-şi face socotelile cu regularitate şi se mulţumeşte cu puţin. Richard, dimpotrivă, fastuos şi dornic de lux, era un cheltuitor fără pereche dar... fără bani, totdeauna gata să ipotecheze viitorul de la care aştepta norocul, gloria. Deja, la douăzeci şi trei de ani, avea nevoie, pentru a lucra, de un interior „plăcut şi confortabil". Instalarea lui, făcută pe credit, a prilejuit primele certuri cu soţia sa care îl scotea din sărite cu argumentele ei prea juste şi cu neînduplecatul ei bun simţ.

Pe de altă parte, Minna nu era artistă. Deprinsese destul de bune maniere, dar nimic nu dezvoltase în ea o judecată personală. Ea era pentru „ceea ce e concret şi aduce un venit". S-a lăudat de a fi contribuit la „dezvoltarea spirituală" a soţului ei, pentru că acesta nu „scrisese nici un

rînd, nici o notă din poeziile sau din muzica lui, de la primul concept, fără a i le citi sau cînta și fără a le discuta cu ea". Nu trebuie negate aceste lecturi, căci Wagner a recunoscut însuși că „acel calm natural al Minnei îi oferea un sprijin necesar cînd, în gîndurile lui împrăștiate, era în căutarea idealului". El credea că aflase la ea o „superioritate binefăcătoare". Dar această colaborare, dacă e îngăduit a se folosi aici acest cuvînt, nu a fost de lungă durată. „M-am obișnuit foarte curînd, adăugă Wagner, să nu-i mai împărtășesc reveriile mele ; ele erau, de altfel, atît de vagi, încît eu însumi nu mă opream asupra lor". Cînd s-au precizat, Minna nu le-a mai înțeles și rezistența ei față de arta nouă ce se crea alături de ea, inspirată, de asemenea, de preocupări pecuniare, a fost pentru artist, contrariat de rutină, un izvor necontenit de neînțelegeri, de umilințe și suferințe. În *Scrisoarea sa despre muzică,* adresată în 1860 lui Frédéric Villot, Wagner amintește că Weber, „acest pur, acest nobil, acest spirit profund", temîndu-se de consecințele metodei sale, care era atît de plină de stil, îi acorda soției dreptul *galeriei* și îi cerea să facă toate obiecțiile cu putință față de ideile lui — ceea ce îl determina adesea, în ciuda exigențelor stilului, la „prudente concesii". Wagner, afară doar de debuturile sale, nu i-a încredințat Minnei dreptul *galeriei* ; el a trebuit, dimpotrivă, să lupte împotriva „prudentelor concesii" pe care ea, recunoscîndu-i geniul, pretindea totuși să i le impună evoluției lui.

Dacă Richard Wagner ar fi fost superstițios, ar fi putut fi tulburat de unele incidente stranii, față de care el și logodnica lui erau străini, și care precedaseră căsătoria lor. Dar chiar în timpul ceremoniei, a fost o zăpăceală semnificativă. Cînd Biblia, pe care erau depuse inelele, i-a fost întinsă, a trebuit ca Minna să-i dea cu cotul ca el să și-l ia pe al lui. Unde se gîndea ? El a povestit mai tîrziu, în *Autobiografia* pe care i-a dictat-o Cosimei, cea de-a doua soție, că această distracție i-a dat viziunea vieții lui. „Mi s-a părut că eram prins între două curente contrarii, aflate unul deasupra celuilalt ; cel de deasupra mă antrena către soare, întocmai ca un vis, în vreme ce cel de dedesubt îmi reținea firea într-o neliniște de neînțeles".

Căsătoria sa cu Minna, față de care avea totuși o „afecțiune reală și cordială", i-a prilejuit mai multă neliniște

decît visuri fericite. Departe de a renunța la îngăduințele al căror martor întristat și revoltat fusese în timpul anilor care au precedat uniunea lor, soția sa avea o atitudine echivocă. El îi reproșa în chip violent și acum, în numele unui drept legal, anumite maniere ofensatoare pentru demnitatea lui. Situația Operei de la Königsberg, unde exercita funcția de director muzical, se agrava și amenința să se prăbușească, să dea faliment. El desfășura, „spre a susține la suprafață corabia dezorientată a teatrului", o energie rară, dar sforțările sale erau neputincioase. Treburile lui nu mergeau de loc ; avea datorii, mijloacele de existență îi scăpau printre degete și irascibilitatea naturală și crescîndă a caracterului său făceau să nu mai fie stăpîn pe el. Mînia sa făcea imposibilă orice explicație din partea nefericitei femei, împovărate de bănuieli, pentru care nu-i dădea răgaz să răspundă. Urmau crize de nervi, scuze, reconcilieri, dar „aventura nesăbuită a nenorocitei sale căsătorii" o făcea pe Minna mai accesibilă omagiilor de simpatie pe care familiarii teatrului i le ofereau cu dărnicie. La 31 mai 1837 Minna, întovărășită de fiica ei Nathalia, a cărei prezență fusese acceptată de Wagner, a fugit cu un oarecare Dietrich, un om bogat, care îi „dovedise compătimirea într-un chip extrem de seducător". Wagner a pornit să-i urmărească, dar, după o călătorie de două zile, care avea să rămînă „una din cele mai triste amintiri din tinerețea sa", a trebuit, din lipsă de bani, să renunțe a-i mai ajunge. Cînd a aflat că Minna, întovărășită doar o bucată de drum de către Dietrich, se dusese la mama ei la Dresda, bănuielile lui au făcut loc milei și a avut remușcări pentru propria-i purtare. Plin de căință, s-a dus să-și ia soția, instalînd-o în apropiere de oraș, într-o modestă cameră a unui hotel situat pe malul Elbei.

În acest moment, avea speranța unui angajament ca șef de orchestră al noii Opere din Riga, și se aștepta chiar la avantaje care i-ar fi permis să întrețină casa, eliberînd-o pe Minna de servitutea periculoasă a teatrului. Însemna să nu țină seama de Dietrich, care de data aceasta nu s-a oprit la jumătatea drumului, ci a răpit-o pe Minna. Wagner, „otrăvit" de această dureroasă încercare, s-a dus să ocupe la Riga postul de șef de orchestră, făcînd să fie angajată

Amelia Planer, sora Minnei, a cărei voce frumoasă și talent le apreciase la Magdeburg. Aflînd că Minna îl urmase pe Dietrich într-un hotel din Hamburg, a intentat împotriva ei acțiune de divorț. Amelia blamase cu severitate purtarea surorii sale, dar cînd a ajuns la Riga, a încercat, ascultînd de sentimentele inimii sale gingașe, să-l înduioșeze pe Wagner față de soarta nefericitei care se întorsese în sînul familiei bolnavă și demoralizată, după ce fusese părăsită de seducătorul ei. Cumnatul Ameliei n-a vrut să audă nimic. Minna a fost însă aceea care l-a făcut să se înduplece, cu o scrisoare patetică în care îi mărturisea laolaltă infidelitatea, deznădejdea și ... dragostea ei. Wagner, mișcat de un limbaj nou pentru el și cuprins de vechile-i remușcări, a consimțit să o ierte. „I-am răspuns că nu va mai fi niciodată între noi vorba despre cele ce se întîmplase și de care eram primul vinovat. Pot să mă laud că mi-am ținut cu fidelitate cuvîntul."

Pacea conjugală părea restabilită. Minna și Amelia au sosit la Riga la 19 octombrie 1837. Au hotărît ca Minna, a cărei sănătate suferise, de altfel, de pe urma atîtor încercări, să renunțe la teatru. Datorită grijei ei, ce dovedea că este o excelentă gospodină, apartamentul pe care Wagner îl voise confortabil, era bine ținut. Șeful de orchestră, a cărui activitate artistică progresase în chip fericit, avea plăcere să se regăsească în interiorul său după zile bine împlinite. Amelia cînta cu gust, și după mărturia lui Wagner „trio-ul era satisfăcut și se afla în bună dispoziție". O ceartă cu Amelia, logodită cu un căpitan rus, a rupt însă această uniune. Iarna a fost tristă. Dar primăvara și vara anului 1838, pe care cei doi soți au petrecut-o la Petersburg și la Mitau, au readus veselia în căminul lor, permițînd lui Wagner să lucreze la *Rienzi,* care avea să fie primul său succes și punctul de plecare al prodigioasei lui cariere. Pe măsură ce opera sa se dezvolta și lua dimensiuni, la care la început nu se gîndise, tînărul compozitor nutrea gîndul secret de a face să fie jucată la Paris. Cum să o convingă pe Minna ? Purtarea directorului teatrului, Holtei, i-a determinat hotărîrea. Acesta i-a făcut bietei femei „avansuri nerușinate" și, fiind respins, i-a propus cu cinism un amant mai tînăr și foarte bogat. Nereușind să evite amenințarea

unui scandal, Holtei a părăsit Riga, dar, pentru a se răzbuna pe Minna și pe soțul ei, l-a destituit pe Wagner înainte de a pleca. Această întîmplare și o scrisoare a lui Scribe către Eduard Avenarius, care luase în căsătorie pe o soră a lui Wagner, au triumfat asupra ezitărilor Minnei, care, „natură puțin exaltată", se temea de viața Parisului ca de o aventură periculoasă.

După o lungă călătorie plină de peripeții, au ajuns la Paris la 19 septembrie 1839. Șederea lor avea să dureze aproape trei ani, exact pînă în luna aprilie 1842. Minna a suportat mizeriile, necazurile și restriștile cu o abnegație și un devotament admirabile. Niciodată simțul ei practic nu i-a folosit mai mult soțului ei, sfîrșind prin a înțelege „nobilul și firescul său efort de artist creator". Minna nu-i împărtășea speranțele, pe care le găsea „prea adesea exaltate", dar îi blama pe cei care se îndepărtau de el dînd din umeri. „E de salvat în Richard, îi scria ea lui Theodor Apel, un admirabil talent care este amenințat să piară : căci deja soțul meu începe să-și piardă orice curaj ; și descurajarea ar însemna pentru el nimicirea înaltei chemări de care e capabil". Nu trebuie oare să i se ierte mult unei femei care a scris aceste cuvinte importante și care i-a inspirat lui Wagner două catrene vibrînd de cea mai mișcătoare gratitudine și radiind de fericire intimă ?

S-a sfîrșit cu frumosul cîntec,
Cîntecul nebunaticei mele tinereți.
Cea pe care am iubit-o este acum soția mea,
O femeie plină de bunătate și de virtute.

O femeie virtuoasă și bună.
Este într-adevăr o comoară prețioasă.
Ea e, pentru mine, mai mult decît o tovarășă :
E tot ceea ce am pe lume.

Wagner mai poseda și geniul său. În cursul anilor ce au urmat după întoarcerea în Germania, el a căpătat tot mai mult conștiința puterii sale creatoare, a forței sale, a lumii noi de idei, de sentimente și sunete pe care le purta în el. Viața sa artistică, în timpul acestei perioade agitate și fe-

cunde pe care a petrecut-o la Dresda, domină viaţa lui conjugală : *Rienzi* (20 octombrie 1842), *Vasul fantomă* (2 ianuarie 1843) *Tannhäuser* (19 octombrie 1845) sînt glorioasele etape ale acestui drum ascendent. Soţia sa este buna „tovarăşă“ ce îngrijeşte de cămin. Mai există încă între ei „scene de o violenţă pătimaşă“, provocate de dezacordul lor crescînd asupra artei. Dar găseşte lîngă ea şi prin ea un interior plăcut, a cărui veselie se oglindeşte în luptele pe care trebuie să le susţină spre a face să fie admisă, reprezentată şi înţeleasă opera sa. În 1847, el îi scrie de la Berlin, unde dirijează *Rienzi*, că nimic nu poate înlocui „micul lor cămin“ şi viaţa lor comună. „Nu ai putea şti cu cîtă ardoare visez să te strîng din nou la pieptul meu, pentru ca să mă eliberez de răceala glacială ce-mi invadează întreaga fiinţă cînd mă aflu astfel printre străini. Nu, într-adevăr, ambiţia mea nu merge prea departe : o patrie frumoasă, într-o inimă iubită, iată ceea ce îmi apare deasupra oricărui lucru“. Îşi reneagă pasiunile juvenile, despre care nu a păstrat decît o amintire de suferinţă, şi nu găseşte bucurie decît în „vechea sa dragoste . . . Fie ea destinul să ne cruţe de aici încolo orice despărţire ! Nu-i aşa, buna şi scumpa mea ?“

„Buna şi scumpa“ Minna nu era insensibilă la aceste accente, dar „inima sa iubită“ era tulburată sau, mai degrabă, aşa cum a scris, „simplul său bun simţ“ era neliniştit cînd Wagner, cu riscul de a-şi pierde situaţia de maestru de cor la Opera din Dresda, s-a aruncat în vîltoarea agitaţiilor politice. Politica l-a tentat totdeauna. Revoluţia de la 1848 a redeşteptat şi aţîţat în el ardoarea cu care Revoluţia de la 1830 îl însufleţise pentru prima oară. De condiţiile şubrede şi umilitoare la care era supusă arta, el făcea răspunzătoare organizarea socială. Libertatea cetăţeanului ar fi trebuit să asigure independenţa artistului. Wagner era un „răzvrătit“ care, în mai 1849, a trecut, de la vorbe, la fapte, participînd la mişcarea revoluţionară de la Dresda, reprimată de trupele prusace. Cu toate că rolul său nu a fost decît secundar, a trebuit să fugă pînă la Weimar, unde Liszt i-a acordat ospitalitate ; apoi, pentru a evita consecinţele unui mandat de aducere, care trebuia de altfel să ducă la surghiunirea lui, a părăsit Germania, plecînd în Elveţia. Exilul său a durat treisprezece ani.

Presentimentele Minnei nu o înşelaseră cînd se temuse că tendinţele politice ale lui Wagner vor avea drept rezultat separarea lor. Fuga lui a doborît-o. Îşi pierdea situaţia, mijloacele de trai. Mîniată, decepţionată, părăsită, atinsă în interesele ei şi lovită în amoru-i propriu, mai întîi a refuzat să-şi revadă soţul care o rugase să-i acorde o ultimă întrevedere la Weimar, înaintea plecării în exil. Această „întîlnire de adio“ a fost prilejul unor reproşuri şi imputări sub care, opinia publică din Dresda, foarte pornită împotriva lui Wagner, l-a împovărat fără milă pentru situaţia sa de proscris. L-a revăzut la Jena unde, de data aceasta, şi-au luat rămas bun „cu o caldă şi cordială tandreţe“, care au fost pentru Wagner o consolare şi o speranţă. Dar, chiar din această zi, uniunea lor purta germenii unei ireparabile rupturi. Dacă mizeria, pe care Minna a suportat-o cu atîta curaj, vreme de cinci ani, „unise sufletele lor cu o legătură de fier“, şederea la Dresda făcuse din „Doamna Directoare“ o altă femeie. Mîndră de titlul ei, nu vedea decît avantajele unei situaţii ale cărei amărăciuni şi necazuri le suporta numai Wagner. Ataşată vechilor formule ale unei muzici întîrziate, dar productive, ea blama eforturile creatoare ale unui geniu pe care nu-l putea urma şi care nu se resemna să-şi sacrifice liniştea pentru unele îndrăzneli periculoase. Incapabilă de a se detaşa de clipa prezentă, spre a privi cu atenţie şi accepta viitorul, ea trebuie să fi crezut că aventura de la Dresda îi dă o tristă şi chiar dureroasă îndreptăţire.

De fapt, Wagner a lăsat-o fără nici un ban. O sfătuise la ultima lor întrevedere să vîndă mobila, să părăsească „blestematul oraş Dresda“ şi să se retragă la părinţii ei la Leipzig. Ajuns la Zürich, după o lungă şi obositoare călătorie, el a simţit instinctele sale de artist dezvoltîndu-se într-un chip extraordinar. Evenimentele prin care trecuse îl vindecaseră pentru totdeauna de politică. Ele justificau temerile Minnei. Separat de ea şi exilat într-o ţară străină, şi-a dat seama că nu avusese dreptate. Şi-a amintit de scrisoarea în care îi spunea, cu doi ani mai înainte, că punea deasupra oricărui lucru o patrie frumoasă într-o inimă iubită. O dată patria sa pierdută, putea să-şi apropie această inimă şi această dragoste ? Conta pe prietenia lui Liszt, „patronul şi suzeranul său“, un amic incomparabil, ca să

le găsească, în ținutul Weimarului, un modest azil, unde Minna și-ar crea și i-ar crea și lui un nou interior în care ar putea, în imediata lui apropiere, să producă operele sale „cele mai importante și cele mai serioase".

Așteptînd, s-a dus la Paris, care i se părea locul cel mai propriu dezvoltării ideilor sale artistice. El și-a împărțit timpul acestei luni iunie 1849, care a fost o lună de holeră și răscoală, între Paris și Rueil. Pretutindeni refuzuri și decepții. Singur, în această mulțime, i se întîmpla să „ragă ca un viței care regretă staulul". Cu tot curajul său, avea adesea „cele mai lașe slăbiciuni" și trebuia să reziste unor „tentații criminale văzînd cum încep aceste lungi zile fără pîine !" Amintirea soției sale, „sărmana mea soție !", îl obseda. Era fără vești. Această tăcere încăpățînată îl întrista. Mai mult ca niciodată avea nevoie de un cămin spre a lucra într-o absolută liniște a sufletului. „Îmi trebuie calm și un interior al meu ; dacă aș avea pe soția mea lîngă mine, le-aș găsi pe ambele". Obosit de existența sa de nomad, i-a cerut Minnei să vină ca să-l întîlnească în „frumosul oraș" Zürich. Ea i-a răspuns cu o scrisoare aspră în care nu-i cruța nici una din „injuriile respingătoare" care circulaseră pe seama sa la Dresda, după ce fugise. Nu fusese acuzat, oare, că dăduse foc, împreună cu alt incendiator, vechii Opere ? Trăind „în mijlocul acelei mocirle de perfecțiune și mărinimie burgheză", soția sa devenise „complicea inconștientă a dușmăniilor ce-l striveau". Ea nu mai voia să reia viața în comun după atîtea experiențe dureroase, decît dacă îi era asigurat un venit regulat pentru a întreține casa. Wagner îl ruga fierbinte pe Liszt să i-o redea, „cu totul veselă și încrezătoare", trimițîndu-i și lui de asemenea ! atîția bani cîți va putea. În fine, Minna fu înduplecată și se hotărî să riște o reluare a vieții conjugale.

Această veste îl făcu pe Wagner fericit, și în același timp îl întristă : fericit de a o revedea pe aceea de care „nu se detașase cu totul", și trist de a nu-i putea realiza, în strîmtoarea în care însuși se afla, condițiile de existență pe care le-ar fi dorit inima lui „mai mare decît rațiunea". Grijile zilei de mîine îl împovărau. „O, prea scumpul meu prieten, îi scria lui Liszt, gîndește-te la interesul meu, la sufletul meu, la arta mea : salvează-mă pentru arta mea ! Vezi tu, puțin mă interesează patria : nu sînt atașat decît de această

biată femeie, atît de bună, de fidelă, căreia nu i-am făcut pînă în prezent decît necazuri, care e înțeleaptă, e serioasă, fără umbră de exaltare, și care totuși nu se poate detașa de copilul teribil care sînt. Dă-mi-o, și-mi vei da tot ceea ce mi-aș putea dori vreodată. Sînt în stare să cerșesc, să fur, pentru a-i prilejui soției mele cîteva zile fără nori . . . Vino în ajutorul meu, scumpe Liszt". Cu o delicatețe, care egala generozitatea sa, Liszt i-a trimis Minnei o sută de taleri, dați de un admirator al lui *Tannhäuser,* care nu vrea să fie cunoscut !

Ea a sosit la începutul lui septembrie, împreună cu fiica sa Nathalia, pe care o făcea să treacă drept sora ei, cu cățelul Peps și cu papagalul Papo. Wagner se dusese după ea la Rorschach, pe lacul Constanța. Minna îmbătrînise enorm. Primele sale cuvinte l-au încredințat pe soțul ei că cerea de la el o purtare ireproșabilă. Wagner venise cu inima plină de emoție : dojana și animalele domestice care o întovărășeau l-au supărat mult, dar mila de a o vedea așa de în vîrstă și de nefericită a triumfat asupra amărăciunii lui. A instalat-o în modesta locuință pe care o închiriase cu cele cîteva amintiri scumpe salvate de ea din casa lor de mai înainte. Fericit de a o fi regăsit, se credea din nou capabil să abordeze executarea „marilor lui proiecte de artă pentru viitor". Dar a avut decepția de a nu fi înțeles. Între ei exista o imensă eroare. Ea credea că soțul ei, asigurat cu o comandă în regulă, avea să scrie, după vechile formule, o operă pentru Paris, în vreme ce el, simțindu-și forța „inflexibilă și indivizibilă", *vrea să fie totul așa cum era și așa cum trebuia să fie.* Ea regreta trecutul ; el nu se gîndea decît la viitor. Rușinată că nu mai este „Doamna Directoare", ea compara cu dispreț micul oraș Zürich, cu capitala Saxoniei. Suferea de situația ei și se plîngea cu amărăciune. Nu trebuie condamnată. Ce fel de femeie ar fi trebuit să fie ea oare, pentru a simți, înțelege și sluji geniul, în cea mai înaltă accepțiune, pe care un hazard al tinereții făcuse să fie tovarășa lui ! Wagner a găsit în viața sa femei de această calitate : Minna nu era din rasa lor privilegiată. Nimic nu o hărăzise rolului de abnegație înțelegătoare și binefăcătoare pe care altele l-ar fi acceptat ca pe o grație divină : ea nu vedea decît servituțile. Cînd Wagner a sosit la Zürich, cerîndu-i prietenului său Müller o mansardă,

avea exact douăzeci de franci în buzunar. Minna roșise de această sărăcie care i-a smuls dnei Müller admirabila exclamare : „Dar tocmai aceasta este măreția lui de a nu se fi temut de mizerie !“

În vîrstă de patruzeci de ani și deja atît de încercată de viață, Minnei îi era teamă de mizerie. În vreme ce Wagner, un „copil al Germaniei“, care avea repulsie față de limba franceză, ezita să facă, pentru scena pariziană, o operă, care, fără-ndoială, nu ar fi fost înțeleasă, soția sa se încăpățîna să spere contrariul, în care vedea salvarea. Cum ea era susținută de Liszt, Wagner s-a resemnat să facă un compromis. El voia să rămînă întru totul fidel concepțiilor a căror lege o impunea geniul său, dar consimțea ca, „schițînd și executînd lucrarea, să aibă încontinuu Parisul în fața ochilor“. Liszt, care nu avea pretenția de mai mult, cerea, astfel, mai puțin decît Minna. Prea artist, pentru a sacrifica intereselor materiale concepțiile artistice ale prietenului său, îi spunea să „germanizeze pe francezi din punctul său de vedere (sic), sau mai degrabă să-i entuziasmeze și să-i impresioneze cu o operă de artă dramatică mai generală, mai largă, mai nobilă“. Astfel, zorit de soția lui, sfătuit de Liszt și de alți prieteni, Wagner s-a hotărît să se ducă la Paris, unde Liszt însuși „pusese în mișcare“ chestiunea. Cedase din oboseală și pleca fără nădejde.

Capitolul III

AVENTURILE UNEI CĂLĂTORII SENTIMENTALE : JESSIE

Evenimentul a justificat presimțirile lui Wagner. Șederea la Paris a fost unul din momentele cele mai penibile ale carierei sale. El a sosit în primele zile ale lui februarie 1850. În zadar îi opusese gustului pentru „fanfaronadă“ al soției sale, sentimentul demnității artistice și dezgustul de a scrie, sub forma unei opere, o „muzică pentru bancheri“. Această muzică era la modă. O reprezentație a *Profetului* i-a pricinuit un adevărat acces de furie. El era departe de acele ornamente ale cîntului, acele „absurde rulade“, încît simțindu-se foarte prost în această „atmosferă irespirabilă“ a avut un acces de desperare, în care curajul său fu cît pe-aci să naufragieze într-o sinucidere. Această criză trecută, s-a gîndit să plece în Orient. L-a salvat însă o femeie. Femeile au jucat totdeauna un mare rol în viața artistică a lui Wagner, care se confundă adesea cu viața lui amoroasă. După Revoluția de la 1848, Wagner a primit la Dresda vizita dnei Jessie Laussot, o tînără americană, căsătorită la Bordeaux, care îl întovărășea pe Carl Ritter, în vîrstă abia de optsprezece ani. Ambii erau admiratorii operei *Tannhäuser*, la a cărei primă reprezentație asistaseră. „Arta mea, scria Wagner lui Theodor Uhlig, în decembrie 1849, nu a avut totdeauna decît să se felicite de simpatia inimilor feminine. Aceasta ține fără îndoială de faptul că în mijlocul întregii vulgarități ce domnește, le este totdeauna greu femeilor să lase ca sufletul lor să se împietrească pe de-a-ntregul, așa cum e cazul cu persoanele politice ale

sexului tare. Femeile sînt într-adevăr muzica vieţii ; ele sînt evident deosebit de receptive, sorbindu-şi din această receptivitate puterea de a-şi înfrumuseţa simpatia lor".

Admiraţia şi simpatia dnei Laussot fusese exprimată, la prima întrevede cu Wagner, cu o timiditate atît de fermecătoare încît, puţin obişnuit cu omagii de această calitate, păstrase o amintire pătrunsă de emoţie. Astfel, cînd a primit, în vreme ce era atît de strîmtorat la Paris, unde nimic nu-i reuşea, o invitaţie ca să se ducă la Bordeaux spre a fi oaspetele dnei Laussot şi a familiei ei, a fost tentat de curiozitate, şi, *un oarecare diavol împingîndu-l* de asemenea, a acceptat. Graţioasa şi tînăra femeie, în vîrstă de douăzeci şi doi de ani, trăia cu soţul ei, negustor de vinuri, şi cu mama sa, dna Taylor, văduva unui avocat englez, care îngrijea de gospodărie. Jessie fusese crescută de un tată foarte instruit, care îi insuflase gustul pentru literatură şi muzică. O învăţase germana şi ea cunoştea perfect poezia germanică. Astfel pregătită şi fiind foarte inteligentă, ea a înţeles, fără multă osteneală, ultimele opere literare ale lui Wagner, a căror lectură i-o făcuse însuşi autorul. Dotată cu un real simţ muzical şi totodată cu o dexteritate remarcabilă, ea a urmat sfaturile lui cu privire la execuţia sonatelor de Beethoven. În timpul şederii ei la Dresda, se împrietenise cu dna Ritter, mama lui Carl, care împărtăşea admiraţia ei pentru geniul, contestat încă, al autorului operei *Tannhäuser*. Dna Ritter şi dna Taylor, care era bogată, i-au propus lui Wagner, a cărui penibilă situaţie le era cunoscută, o rentă anuală de trei mii de franci, pînă cînd ar fi găsit mijloacele de a trăi din arta sa. Jessie fusese intermediara, dacă nu chiar instigatoarea negocierilor prilejuite de această chestiune între Dresda şi Bordeaux. Dna Taylor, surdă, şi ginerele ei, pe care viaţa exterioară îl absorbea, erau separaţi de Wagner „printr-un zid de nepătruns". Singură Jessie îl înţelegea. Ei abordau, în conversaţii „care îi captivau", subiectele cele mai variate ; tînăra femeie urmărea cu o extraordinară uşurinţă concepţiile cele mai îndrăzneţe ale Maestrului, ale cărui păreri şi gusturi le împărtăşea. Se înţelegea mai puţin cu soţul ei. Laussot era departe de a fi tot atît de „gentil" cît crezuse sau o spusese Wagner din primul moment cînd îl cunoscuse, şi aparenţele

căsniciei ascundeau o adevărată neînţelegere. Wagner o constatase cu tot atîta groază pe cît o scrisese ? Şi pentru cine se înspăimînta el ? Ajunsese cu Jessie la o mare intimitate. Scrisorile lui către Minna nu-i descopereau acesteia totul. „Este cu neputinţă de imaginat, îi scria el, ca cineva să se comporte cu mai multă bunătate, nobleţe şi delicateţe decît prietena noastră Laussot. Îmi spuneam, scumpa mea soţie, că ai fi fost cu siguranţă foarte mişcată şi pătrunsă de o emoţie gingaşe şi în acelaşi timp mîndră, văzînd ce impresie profundă pot produce lucrările soţului tău asupra unor inimi nobile, fără idei preconcepute şi constatînd că soţul tău avea cu ce să provoace asemenea generoase sacrificii."

Aceste sacrificii nu conveneau Minnei, nu atît din nobleţea inimii, cît din intuiţie, căci detesta „milosteniile cerşite" — era expresia ei — din care Wagner îşi făcea un obicei sau mai degrabă o lege chibzuită. Această neînţelegere se adăuga la toate acelea care, deja prea numeroase, tulburau căsnicia lor. Despre arta lui şi despre condiţiile desfăşurării ei, Wagner avea o concepţie pe care o expusese lui Liszt cu o sinceritate mîndră, într-o scrisoare din 14 octombrie 1849. „Sărac ca Iov, neînarmat spre a-mi cîştiga pîinea zilnică, neavînd nici bunuri prezente nici bunuri de viitor . . . dar artist, exclusiv artist", el nu vrea să recurgă, spre a-şi procura venituri, la mijloacele publicităţii moderne. Publicul nu putea fi pentru el decît un cerc restrîns. „Trebuie să mă adresez acestui mic număr de adepţi şi să-i întreb dacă mă iubesc îndeajuns, pe mine şi activitatea mea de artist, în tot ce are ea mai bun, pentru a putea să fiu *eu* însumi atît cît am pătruns pe lîngă ei şi să mă desfăşor liber. Aceşti fideli sînt rari şi, pe deasupra sînt foarte risipiţi ; dar caracterul simpatiei lor faţă de mine e, dimpotrivă, acela de a fi viguros . . . Nu mă pot adresa băcanilor şi oamenilor nobili prin naştere ; eu trebuie să mă adresez oamenilor născuţi prinţi şi nu prinţilor oameni. Într-adevăr, pentru binele meu, pentru salvarea sufletului meu, sînt obligat să alerg nu după un cîştig legitim, ci după milostenii ; dacă în această epocă de mercantilism nu găsim bunăvoinţă în micul nostru cerc, cum să facem pentru a trăi în numele şi pentru onoarea artei ?" Pentru arta sa, ca un preot pentru

religia lui, Wagner cerea și chiar „cerșea" milosteniile pe care Minna i le reproșa, socotindu-le chiar o rușine. Pentru a justifica intențiile dnelor Ritter și Laussot, el spunea soției sale că în chipul acesta ar avea bani pentru a duce o viață liniștită și comodă : „Nu bani smulși unei mase stupide prin mijlocirea unor schimburi umilitoare, ci bani pe care mi-i oferă inimile nobile, spre a onora bucuria ce le-o prilejuiesc operele mele, așa cum pot să le creez prin tot ce am mai curat în adevărata-mi natură intimă. Ce ai putea tu dori mai mult, scumpa mea Minna ?"

„Scumpa sa Minna" dorea altceva. Cu toate că Wagner îi declarase că „numai arta lui provocase toate acestea", ea a bănuit, cu instinctu-i feminin, că soțul ei și dna Laussot nu erau atașați unul de altul numai prin dragostea pentru muzică și că ei cîntaseră împreună, cel puțin pînă la un anumit punct, muzica amorului. Avea dreptate. Nefericită în căsnicie, rănită în demnitate și înșelată în idealul ei, dna Laussot nu găsise în acea căsătorie nepotrivită satisfacția la care aspirau gusturile ei nobile și artistice. Ea suferea cu atît mai mult de această mezalianță, cu cît nu avusese, pentru a se consola, bucuriile maternității. La Dresda, Wagner făcuse asupra ei o asemenea impresie încît determinase invitația unei călătorii la Bordeaux destul de neprevăzută în ea însăși. Contactul lor zilnic, lungile ore petrecute împreună, muzica sau lecturile făcute în comun, atracția unui geniu atotputernic care, sigur de el, de viitorul și gloria lui, deborda, ca forță și entuziasm, sfîrșiseră repede cucerirea și dragostea ; o dragoste pasionată a pătruns nestăvilită într-o inimă pe care arta o sedusese mai dinainte.

Ceea ce a arătat Wagner în *Autobiografia* sa, cu o discreție ce nu lasă să se ghicească totul, a spus fără reticențe în scrisorile sale către dna Julie Ritter. „Dacă ați fi putut vedea bucuria dragostei ce izvora din toată ființa acestei femei minunate cînd, fără constrîngere și dintr-o pornire firească datorită numai involuntarei, clarei și nudei apariții a dragostei, mi-a spus că îmi aparține ! Ah ! dacă ați fi putut vedea mărturiile acestei bucurii, ale încîntării ce pătrundea în toate fibrele acestei ființe, de la freamătul degetelor pînă la cele mai gingașe mișcări ale spiritului, cînd această tî-

nără femeie iradia către mine, om încercat de necazurile vieții și lipsit de toate darurile ce pot săvîrși minuni, ca cele ce înfloresc în fața mea și pe care le savuram pînă la dumnezeescul extaz ! Apreciați frumusețea și plenitudinea unui amor capabil să inspire acestei femei răpitoare, și atît de mult înzestrate, hotărîri atît de energice și atît de voit îndrăznețe".

Nu mai poate fi discutată această mărturisire. Este dovada încredințată spontan unei prietene sigure despre pasiunea pe care Wagner a inspirat-o tinerei Jessie, eliberată prin dragostea ei de „prejudecățile antipatice" create de „punctul de vedere al onoarei burgheze". Dar Eugène Laussot ? Dar Minna ? Se pare că dna Laussot se resemnase să lase comerțului cu vinuri un soț pe care nu-l iubea. Cît privește pe Minna, pentru a sesiza toată durerea acestei tragedii, trebuie cunoscută urmarea scrisorii lui Wagner : „Dar cine ar înțelege mai bine ca Jessie că eu iubeam pe biata mea soție, că eram atașat de ea prin miile de legături ale vechilor suferințe îndurate laolaltă și că nu mă puteam smulge de lîngă această nefericită, decît cu inima profund însîngerată și pentru a o salva pe ea însăși de la o soartă plină de frămîntări și necazuri, a căror înlănțuire inexorabilă scăpa spiritului meu ? Cine simțea mai bine decît Jessie nefericirea și strîmtoarea mea din care ea își sorbea minunata hotărîre de a rupe cu lumea întreagă pentru a veni la mine, pentru a înlocui pentru mine totul, pentru a-mi tămădui rănile vieții, pentru a-mi vindeca, de asemenea, ultimele răni ? . . ." Jessie nu vrea să facă pe Minna să sufere, „să o jignească profund". Dar fiind vorba „în întregime și exclusiv de *Dragoste*", ea își încredința soarta în mîinile lui Wagner, ale cărui sentimente exaltate răspundeau celor pe care le încerca și ea, fără să cedeze cu nimic „oribilei și nedemnei ipocrizii burgheze". „Ne încredințasem *Zeului amorului* și disprețuiam atît de mult pe toți idolii acestei lumi demne de milă, încît, pentru noi, ei nici nu existau".

Biata Minna ! De multă vreme, încetînd de a mai fi un „idol", devenise una din creaturile nefericite de care „această lume demnă de milă" e plină. Părăsită de un soț pe care arta și dragostea îl consolau de tristețile exilului, dar

al cărui viitor rămînea nesigur, ea primise de la Bordeaux scrisori care o revoltaseră. Dacă dna Laussot reușise să o convingă că Wagner — acceptînd concursul pecuniar pe care i-l promitea mama ei și cu dna Ritter — nu trăda nici demnitatea lui, nici independența sa profesională, Minna trăia necontenit cu speranța că, întors la Paris, el va scrie, după metodele la modă, o operă al cărei succes le-ar asigura în sfîrșit fericirea. O scrisoare a lui Wagner, hotărît să se înapoieze la Zürich și să nu sacrifice scenei pariziene concepțiile lui artistice, i-a deschis ochii. Dintr-o dată, visurile ei se spulberau. Dar poate a înțeles, într-un chip mult prea clar, că grija pentru *muzica viitorului* nu era singura care îi reținea soțul la Bordeaux. Ea i-a trimis o scrisoare „dintre cele mai nefaste", care, adăugîndu-se altor preocupări, l-a dus pe Wagner la desperare, hotărîndu-l să „sfîrșească odată cu toți și cu toate, cu arta și cu viața" și „pentru a uita și a fi uitat" să facă o călătorie în Orient. Departe de a fi înspăimîntată de o asemenea confidență, dna Laussot s-a bucurat enorm, declarînd prietenului ei „prin aluzii și vorbe scurte, spuse în grabă", că va urma și ea „o soartă asemănătoare cu a lui". Aceasta nu însemna oare a spune că, rupînd într-un fel sau altul legătura ei conjugală, se hotărîse să-și ofere viața lui Wagner, liberat, într-un fel sau în altul, de Minna ?

Sub această impresie, Wagner, desperat și nehotărît, s-a înapoiat la Paris. El i-a scris soției sale, ale cărei reproșuri și somații îl iritaseră foarte mult, o scrisoare în care, reproșîndu-i la rîndul său persistența ei lipsită de înțelegere, îi declara imposibilitatea, demonstrată de multă vreme, de a mai duce de aici înainte o viață în comun. „Te ridici în fața mea într-o atitudine permanent ostilă ; tu cauți onoarea acolo unde eu aș fi aproape înclinat să văd o rușine și ție ți-e rușine de ceea ce pentru mine reprezintă lucrul cel mai frumos și cel mai fericit". Înspăimîntată de amenințarea unei rupturi pe care putea să o socotească, de data aceasta, sigură, ea pleacă imediat la Paris. „Noutatea îngrozitoare" a acestei sosiri neprevăzute aducea o realitate precisă și grabnică în nesiguranța în care Wagner se zbătea la Montmorency, loc ales de el ca un refugiu liniștit. Se hotărî atunci să fugă pînă la celălalt capăt al lacului Leman

— ceea ce nu însemna că își luase rămas bun de la viață, de la lume, că scăpase de vești.

Înainte de a se instala la un anumit Homo, cu o partitură a operei *Lohengrin*, în camera modestă și strîmtă a unui han din Montmorency, împărtășise dnei Laussot intenția lui definitivă de a divorța. Prietena sa de la Bordeaux îi răspunse că va acționa la fel față de soțul ei. El încercă să-i demonstreze „excentricitatea proiectului ei", dificultățile și urmările demne de plîns ale acestui act, dar o femeie hotărîtă are răspuns la orice, și Jessie, fermă asupra unei intenții îndelung gîndite, i-a adus la cunoștință că o vizită la familia Ritter ar fi prilejul și începutul unei vieți noi. Din nenorocire, ea a comis imprudența de a se spovedi mamei ei, care, refuzîndu-i banii trebuincioși călătoriei, l-a acuzat pe Wagner că s-a înțeles cu ea, și și-a înștiințat totodată ginerele de o situație pe care acesta, nepăsător, nu o bănuia. Foarte mîniat, Eugène Laussot nu a spus nimic mai puțin decît „că-i va trage lui Wagner un glonț în cap", avînd intenția să-l caute și să-l urmărească. Wagner nu era omul căruia să-i fie frică. Tînăr student, el provocase fără motiv duelișți faimoși și, în starea de excitație provocată de această extraordinară aventură, nu se temea de o întîlnire. I-a trimis lui Laussot o scrisoare în care îi arăta lucrurile „în adevărata lor lumină". Dar nu îi ascundea mirarea sa de a vedea că vrea să rețină cu forța o femeie care era sătulă de existența dusă împreună cu el și îi anunța, fără a o fi înștiințat pe Jessie, sosirea sa la Bordeaux, unde explicațiile pe care le-ar schimba într-o cameră de hotel ar hotărî urmările întrevederii lor. Înainte de a pleca, Wagner a chemat-o pe dna Ritter printr-o scrisoare scurtă care este însă cu totul grăitoare pentru starea lui de spirit : „Îmi adun ultimele puteri ale trupului meu prăpădit, pentru a face repede călătoria la Bordeaux, nu spre a o vedea pe Jessie, ci pe Eugène. Socotiți-mă ca pe un om sfîrșit sau ca pe un muribund, afară dacă nu se va deschide o nouă viață în fața mea : forțele mele sînt epuizate și numai minunea Amorului mi-ar mai putea reda viața . . . Veniți : este vorba de ultima sau de prima zi a vieții mele". Dna Ritter nu a putut veni.

Ajuns la Bordeaux, după o călătorie grea de trei zile și două nopți, Wagner a tras la hotelul „Patru surori", înștiințîndu-l pe Laussot. În locul vizitei acestuia, a primit o convocare la Comisariatul de poliție care, după ce a constatat că pașaportul său e în neregulă, l-a obligat să părăsească Bordeaux, neacordîndu-i decît un răgaz de două zile. Wagner a aflat în cursul acestei înfățișări că era expulzat din Bordeaux pentru aceleași „chestiuni de familie" care îl aduseseră acolo. Revenind asupra proiectelor sale războinice, Laussot înștiințase poliția și, de acord cu dna Taylor, o expediase la țară pe Jessie care nu știa nimic de sosirea prietenului ei. Wagner povestește în *Autobiografia* sa că îi trimisese, spre a o pune la curent cu totul, o lungă scrisoare pe care el însuși o depusese în coșulețul cu lucrul de mînă din camera ei ; nu întîlnise pe nimeni în apartament a cărui ușă o deschisese încet, suind pînă la primul etaj. Jessie n-a primit niciodată această scrisoare. Astfel, ea a fost supărată de tăcerea ce i-o atribuia lui Wagner și pe care a luat-o drept o părăsire umilitoare și cu neputință de crezut. Această supărare a fost mărită de manevrele abile și perfide pe care dna Taylor și Laussot le-au folosit spre a face ca Wagner să treacă drept un „seducător de profesie" în ochii tinerei femei profund decepționate și rănite de lipsa oricăror vești. „Demna matroană engleză" și nu mai puțin demnul ei ginere abuzaseră, spre a-și ajunge scopurile, de o scrisoare a Minnei care, fără să vrea, își punea în chip nedrept soțul în postura de mincinos față de dna Laussot. Biata Jessie, înșelată și hăituită de familie, trecuse printr-o violentă criză de desperare intenționînd chiar să se sinucidă. Ea a sfîrșit prin a crede că Wagner, spre a-și ajunge scopurile lui adulterine, abuzase ca un josnic Don Juan de sinceritatea dragostei pe care i-o arătase.

La rîndul său, Wagner se credea părăsit de Jessie, atribuindu-i ei „întorsătura copilărească" a catastrofei care îl copleșea. El îi scrise dnei Ritter că „această dragoste, deși moartă, îi va umple viața pînă la sfîrșit cu amintiri vesele și cu senzații binefăcătoare". Dar credea că numai nehotărîrea tinerei Jessie, incapabilă de a se ridica pînă la înălțimea proiectelor lui, dusese la această ruptură. Suferea,

gîndind că este inferioară imaginei pe care și-o făcuse despre ea și că nu era, de asemenea, pe măsura sentimentelor sale. Cu cît orgoliu scria el : „Acela ce se *revoltă din dragoste*, chiar dacă această revoltă l-ar doborî, dragostea lui îi aparține ; iar dacă ar fi vorba de mine personal, în această iubire nu aș fi putut fi fericit decît dacă ne-am fi prăbușit odată amîndoi". Hotărît să îndepărteze, în ceea ce-l privește, toate celelalte considerații, oricît de dureroase ar fi fost ele, socotea că Jessie, spre a înfăptui proiectul lor comun, ar fi trebuit să acționeze ca o revoltată, fără a încerca un acord irealizabil cu aceia care, cu siguranță, s-ar fi opus ei. „Un tiran poate decreta Republica" ? Și nu fusese oare o greșeală de a „aranja" și de a aștepta din partea lui Laussot să consimtă la liberarea soției sale ? Dintr-o dată, prin această lipsă de tactică, situația se schimbase. „Dacă puteam avea încredere în forța mea pentru a apăra, odată împlinită, hotărîrea luată de Jessie împotriva lumii întregi și, de asemenea, în capacitatea mea de a împăca toate inimile amarnic rănite de această hotărîre, mă știam, dimpotrivă, cu totul lipsit de dibăcia necesară spre a cuceri, prin făgașul negocierilor, o mult-iubită pentru care nu trebuia să solicit pe nimeni, dar a cărei adevărată cucerire nu aș fi avut decît să o justific . . ." În loc să se scuture, printr-un act decisiv, de legăturile ce-i înlănțuiau libertatea, Jessie comisese imprudența de a conta pe mama ei pentru a ușura această realizare. Ea „abandonase și trădase singura forță ce putea să-l ajute, forța dragostei ei !", și îl pusese pe Wagner, acuzat pe nedrept, de a fi afirmat neregularitatea căsătoriei lui cu Minna, în alternativa, fie de a da explicații asupra unor „*pedanterii* ticăloase și respingătoare", fie de a trece drept un seducător ce folosește o minciună grosolană. „Femeia care trebuia să-mi aducă eliberarea s-a purtat ca un copil. Ceea ce depindea de mine am făcut totuși, și vă mărturisesc că am alergat cu o totală indiferență în fața primejdiei de a primi un glonț în cap, din partea unui soț ultragiat". Wagner a explicat dnei Ritter că voise mai întîi să o menajeze pe Minna, obișnuind-o, prin intermediul unui prieten care i-ar fi dezvăluit totul, cu ideea despărțirii, dar că „forța de neînvins a dragostei lui pentru Jessie" îl hotărîse să „acționeze cu cruzime" față

de nefericita femeie a cărei existență fusese „plină de neîntrerupte necazuri". Ce reprezenta, față de acest sacrificiu, acela al tinerei Jessie care nu-și iubise niciodată soțul ?

Astfel, dna Taylor și ginerele ei reușiseră, prin manevrele lor, să creeze între Jessie și Wagner o neînțelegere teribilă și ireparabilă. Socotindu-se ultragiată, tînăra femeie îl prevenise pe prietenul ei că îi va arde scrisorile, fără să le citească.

„Cum a fost oare cu putință ! exclama Wagner. Ce putere a putut dărîma atît de neașteptat dragostea cea mai curată și să o izgonească ca pe un cîine bătrîn, pe care îl dai afară pe ușă ?" Și termina scrisoarea sa către dna Ritter cu accente de profundă emoție. „Ah ! chiar lucrul cel mai nedemn devine cu putință pentru o inimă care a încredințat *lașității* cheia adîncimilor ei ! . . . Nenorocire ! Vai de cei *lași* și de cei *slabi* ! . . . Împărtășiți imensa mea durere în fața fericitului succes al unei tratament combinat de o mamă prevăzătoare și un soț prudent spre a vindeca o inimă de o pasiune ce nu putea să le convină. Ah ! să credeți împreună cu mine că aceasta este dragostea, în toată realitatea ei, și nu ca într-un vis : ea trăiește, trăiește, și în lumea cea mai mizerabilă, natura iubitoare face să încolțească sămînța ei plină de viață, cu plenitudinea unei forțe ce nu pierde nimic din ea însăși. Dar dușmanul său de moarte păstrează o înfricoșătoare putere : mijloacele sale se numesc educație, onoare, interese, socoteli, și masca acestui inamic este imaginea ipocrită a iubirii însăși, căreia, abia îmbobocită cu sinceritate, îi declară război, fără cruțare, ucigător, dar totdeauna cu surîsul tandreței !

Ei bine, au izbutit și de data aceasta ; pot fi mîndri șireții meșteri ai leacurilor : au drept pradă un cadavru splendid ! Ca la o paradă, ca la o serbare solemnă, ei se duc la funeralii. Noi, cei vii, să răspîndim flori alese pe mormînt ! . . . Nu, nu vrem să-l ultragiem pe mort — pe cel asasinat — căci el era Amorul. Niciodată nu-mi va fi rușine de această dragoste. Dacă a murit, dacă sînt ferm convins că ea nu va mai putea renaște niciodată, cel puțin sărutul ei era cea mai mare bucurie a vieții mele ! Nici onorurile, nici strălucirea renumelui nu vor putea precum-

păni vreodată pentru mine această putere. Adio, tu, frumoasă, sfîntă ! Îmi erai scumpă, mai presus de orice, și niciodată nu vreau să te uit ! Adio ! . . ."

După ce a îngropat astfel, într-o tînguire dezordonată și patetică, dragostea sa pentru Jessie, Wagner s-a întors după cîteva săptămîni la Minna. Prietenul său Carl Ritter se dusese la Zürich spre a-și da seama de starea ei. El voia s-o liniștească dîndu-i explicații cu privire la aventura în care ea jucase un rol a cărui semnificație nu o înțelesese. Se afla instalată pe malul lacului, într-o mică locuință liniștită pe care o aranjase „cu inteligența ei obișnuită, în speranța — spune Wagner — că într-o zi îi voi da un semn de viață". Acest semn, adus de tînărul Carl, a fost primit de biata femeie. Flușturaticul ei soț, mișcat de energia pe care ea o dovedise în cursul „unei adevărate probe de foc", crezuse să găsească, în sfîrșit, în ea, tovarășa de nădejde cu care să navigheze către „limanul viitorului". Spera să o aibă, fidelă, lîngă el, pînă în ceasul morții. Dar vai ! alte furtuni aveau să se abată asupra legăturii lor, înainte ca Wagner să ajungă, fără ea și cu altă femeie, la limanul mîntuirii și al tihnei.

Capitolul IV

ETAPELE UNEI DRAME DE DRAGOSTE : MATHILDE

ÎNTÎLNIREA — PASIUNEA — SACRIFICIUL

> *„În contactul cu naturi feminine nobile și în același timp iubitoare, încercăm o bucurie ce ne face un nesfîrșit bine. Eu sînt ispitit să-mi procur o asemenea bucurie ; ar fi ca o binecuvîntare pentru munca pe care o voi întreprinde . . .“*
>
> (Scrisoarea lui Wagner către Liszt, din 22 mai 1851).

ÎNTÎLNIREA

Obosit, dar vindecat de o boală nervoasă, Wagner a avut, instalîndu-se la Zürich în luna ianuarie 1850, impresia că va începe, cu o femeie nouă, o viață la fel de nouă, ale cărei realizări ar fi împlinit speranțele care-l frămîntaseră de-a lungul multor ani. Dobîndise multă experiență. După încercările dintr-o perioadă pasionată și însuflețită, se simțea înconjurat de prieteni al căror devotament zelos îl mișca. Orașul și împrejurimile Zürichului îi plăceau într-atît, încît nu ar fi ales o altă reședință „în vastitatea lumii“. Locuința era încîntătoare, cu o vedere splendidă în orice parte și-ar fi aruncat privirea, la marginea lacului unde se îmbăia și vîslea. Îi ceruse Minnei să nu-i mai vorbească de trecut și să pornească alături de el spre Viitor. Îl iertase ; chiar veselia părea să fi revenit în inima ei, dar nu avea mai multă înțelegere ca odinioară pentru caracterul și arta lui Wagner, care preferă „milosteniile ori banii împrumutați“ muncii productive de șef de orchestră și care, mai sigur de el decît oricînd, voia să-și desfășoare „modul său de acțiune“ în afara potecilor bătătorite de către artiștii servili. O asemenea ambiție o depășea și o înspăimînta pe Minna. Cei care o blamează sînt nedrepți. Cît despre mine, nu m-aș putea mira că ea nu era capabilă să se ridice pînă la anumite concepții care îl depășeau însuși pe Liszt. Dar Liszt, respectuos față de toate gîndurile

și înfăptuirile prietenului său, închina sufletul și influența sa operei lui Wagner, în vreme ce „sărmana creatură“ incapabilă de a sesiza „esența intimă“ a soțului ei, plîngea „pînă își prăpădea ochii“, fiind strivită de grijile materiale care îi ascundeau „țelurile înalte“ ale unui geniu de neînțeles. „Interiorul meu îi e străin“, îi scria Wagner, care îi cerea bani lui Liszt, totdeauna generos și serviabil. Alte neînțelegeri tulburase *Villa Rienzi*. Minna chemase lîngă ea pe fiica sa Nathalia, „greoaie, stîngace și proastă“, care, crezîndu-se totdeauna sora ei, suporta greu pretențiile și nerăbdările pe care doar o autoritate maternă recunoscută ar fi putut să i le lămurească.

Totuși, Wagner socotindu-se „mai luminat, mai dibaci și mai înțelegător“ în treburile menajului său și pe care dna Ritter, devenită bogată, îl ajuta cu o rentă anuală de opt sute de taleri, se consacra muncii lui artistice cu o libertate și cu o liniște pe care pînă atunci le cunoscuse prea puțin. Cercul prietenilor și admiratorilor săi se mărea. Părăsise malurile lacului spre a ocupa parterul unei case mari din centrul orașului, unde, la 24 noiembrie 1851, a sărbătorit a cincisprezecea aniversare a căsătoriei sale cu „confederați“ ce n-au pierdut ocazia să se „bețivească“ după obiceiul lor. Către această epocă, unul dintre vechii săi prieteni din timpul revoluției de la Dresda, Marschall de Bieberstein, i-a făcut cunoștință cu soții Wesendonck. Asociat al unei case de mătăsuri din New York, soțul, Otto, poseda o avere frumoasă, ce îi permitea să primească artiști și literați, a căror frecventare îi, era plăcută. Soția, sa Mathilde, în vîrstă de douăzeci de ani, frumoasă și distinsă, fiica unui consilier regal de comerț, avea gusturi fine și o sensibilitate vie, pe care și-o îmbogățise la Düsseldorf, datorită unei educații foarte îngrijite. Originari din provincia renană, „purtau amîndoi pecetea blondă a țării lor“ și le plăcea muzica. Urmărind cu asiduitate manifestările muzicale, au asistat astfel la un concert în care Wagner a dirijat o simfonie de Beethoven. Impresia lor a fost profundă — ceea ce nu trebuie să surprindă, cînd se știe cît se devota Wagner interpretării marelui geniu pe care îl admira. El gîndea că „marile compoziții ale lui Beethoven sînt adevărate poeme . . . al căror subiect poetic nu poate fi descope-

rit decît de un compozitor". Pătruns de această idee, acorda „toată grija expunerii muzicale" și cerea pînă la trei repetiții pentru simfonia care trebuia să fie executată. „Ajunsesem astfel, spune el, la o perfecțiune a execuției, o finețe a nuanțelor care mă încîntau cu atît mai mult cu cît constatam efectul într-adevăr surprinzător asupra publicului".

Dna Wesendonck și soțul ei, făcînd parte din acest public, au fost deosebit de fericiți să-l întîlnească pe Wagner. Mathilde, instruită, dar foarte tînără, nu suferise încă nici o înrîurire. S-a zugrăvit ea însăși ca „o creatură pe deplin ignorantă, asemenea unei foi de hîrtie albă pe care nu se află trecut nici un cuvînt". Scriind pe această foaie albă, Wagner a încercat o bucurie pe care nu o resimțise pînă atunci. Scrisorile sale către Theodor Uhlig din vremea celor dintîi relații cu soții Wesendonck, ni-l înfățișează într-un moment în care propovăduia cu înflăcărare Arta pe care o transforma. Curioasă să afle ceea ce bănuia, fără a ști, și foarte inteligentă, eleva venea la momentul potrivit pentru maestru și trebuie să o spunem imediat, bogăția soțului nu era mai puțin oportună. La începutul anului 1852, Wagner a organizat trei mari concerte în care lucrările sale figurau alături de ale lui Beethoven. Festivalul a costat scump : Wesendonck a luat asupra sa o mare parte din cheltuielile unei sărbători pe care autorul lui *Lohengrin* o „pusese la picioarele soției acestuia, frumoasă între toate . . ." În iulie 1852, Wagner îi scria de la Pallenza : „. . . Cum merg studiile de contrapunct ale Donnei Mathilde ? Sper că la întoarcerea mea va fi terminat fuga. Voi putea atunci să o învăț să facă opere „à la Wagner", pentru a avea cel puțin un oarecare folos. Va trebui să cîntați : vi se va putea traduce foarte bine un rol în limba engleză, căci dumneavoastră nu cîntați decît în engleză". Tonul acestei scrisori dovedește familiaritatea care exista deja între compozitor și soții Wesendonck.

Această familiaritate a devenit, în 1853, prietenie. Wagner a pus în curent pe Mathilde cu intențiile sale artistice, a căror îndrăzneală și noutate au constituit, pentru ea, o revelație. I-a citit apoi cele trei *Poeme de Operă* cu introducerea lor, care era ca *Prefața lui Cromwell* a revoluției lui muzicale, apoi, una după alta, toate scrierile lui în

proză, în care răspîndise cu un avînt admirabil, atîtea idei, edificase atîtea proiecte. Mathilde iubea sonatele de Beethoven : el i le cînta pentru a o face să simtă toată grația sau toată profunzimea acestora. Cînd prepara pentru un concert execuția uneia din cele nouă simfonii, Mathilde asista la repetiții și lui îi plăcea să o inițieze, adesea fiind chiar singuri, asupra celor mai mici nuanțe, de care ea se pătrundea cu nesaț. Se bucura să aprindă acest tînăr entuziasm la flacăra celui pe care îl avea el și să găsească în fervoarea plină de înțelegere a dnei Mathilde acea potrivire de gusturi și acea încredere creatoare pe care atîta vreme o așteptase în zadar de la Minna. Și apoi Mathilde avea douăzeci de ani, cu prospețimea unei gingașe și grațioase frumuseți, cîtă vreme cei patruzeci de ani, deja trecuți ai Minnei, purtau urmele unei vieți uzate de oboseli, necazuri și încercări !

Liniștea ce se stabilise între cei doi soți nu suprimase neînțelegerea dintre ei : nu aveau de loc aceleași gusturi. Totdeauna dornic de lux și amuzîndu-se de „nimicurile ce exercitau asupra sa un efect salutar și care îi destindeau spiritul supraexcitat", Wagner încerca „o adevărată bucurie de copil" să mobileze și să împodobească locuința sa de exil. El înlocuia vechile obiecte, scumpe Minnei, cu mobile noi ce satisfăceau mai bine nevoile sale de confort și chiar de lux măreț. Cu toate că își copleșea soția cu cadouri, un mantou bogat, două pălării, un capod de mătase „care ar fi făcut cinste unei regine", Minna se simțea tristă într-o cameră în care mătasea, catifeaua și tulul brodat, răspîndite din belșug, nu înlocuiau, sau mai de grabă înlocuiau rău, obiectele familiare în care ea își petrecuse existența. Această instalare a atras după sine noi datorii. „Minunatul meu bărbat și soț scump și nebun nu înțelege, scria ea, că fericirea mea nu stă în acest lux exterior. . .. Totul face parte, evident, din condițiile inevitabile ale calității lui de om genial !" „Scumpul soț nebun" avea cu atît mai multă încredere în geniul său, cu cît comenzile începeau să curgă, și nu credea imprudent să sconteze și chiar să ipotecheze viitorul.

După o călătorie la Paris, unde a întîlnit din întîmplare pe soții Wesendonck și unde a invitat-o pe Minna să

vină ca să petreacă o săptămînă, s-a simțit cuprins de o irezistibilă nevoie de a lucra. „Izvorul vieții" țîșnea din el cu o forță extraordinară. „Nimic nu ar fi în stare să mă oprească ; a muri sau a compune, aceasta e totul". Departe, vreme de cinci ani și jumătate — din pricina muncii, a concertelor, a călătoriilor sale — de orice compoziție muzicală, el acumulase rezerve uimitoare care cereau imperios să fie întrebuințate. În ianuarie 1854, fixase deja toată arhitectura *Aurului Rinului* și schițase planul celor mai importante teme care aveau să însufleţească acea introducere stufoasă și grandioasă a *Nibelungilor*. În mai, instrumentarea era terminată. „Relațiile mele de prietenie, scrie el în *Autobiografie*, se schimbaseră puțin în acest timp ; le continuam în chip plăcut pe acelea ce mi le făcusem în cursul ultimilor ani. Numai situația mea financiară se afla, din nou, puțin strîmtorată ..." Aceste două fraze, dintre care prima nu este atît de discretă decît pentru că pana era ținută de Cosima, în momentul în care Wagner o dicta, arată, chiar dacă a doua nu-l vizează direct pe Otto, caracterul relațiilor muzicianului cu soții Wesendonck.

„Acest bun animal de Wesendonck, cum scria el puțin mai tîrziu Minnei, cu o supărătoare ingratitudine, îi făcuse deja servicii bănești apreciabile. În iunie 1853, Wagner obținuse un avans de două mii de taleri asupra beneficiului pe care îl aștepta de la reprezentarea operelor sale la Berlin. Debitor al soțului, el devenise profesorul soției, din care făcuse, încetul cu încetul, confidenta sa cea mai intimă. Pentru „a inaugura în chip demn noua sa datorie" și pentru a inspira încredere creditorului său, i-a trimis Mathildei sonata pe care o compusese cu șase ani mai înainte, îndată după *Lohengrin*, împreună cu epigraful : *Știți cum se face aceasta* ? Cu totul sub impresia pe care *Lumea ca voință și reprezentare* de Schopenhauer, o făcuse asupra lui, Wagner îi explica prietenei sale, filozofia și o punea la curent, de asemenea, cu tot ce apărea interesant în literatură sau știință. Discutau împreună. Dar, în mod deosebit, muzica ocupa convorbirile lor. Mathilde era cea dintîi care culegea roadele inspirației lui Wagner. „Ceea ce compunea dimineața, avea obiceiul să-mi cînte seara, între cinci și șase, la ceasurile amurgului. Acolo unde se afla, el aducea viață.

Cînd îl vedeam cîteodată intrînd în cameră, vădit obosit și abătut, îmi plăcea să observ cum, după o scurtă clipă de repaos, norii adunați asupra frunții sale se împrăștiau atunci cînd se așeza la pian, și în ochii săi se aprindea o flacără". Fericită femeie și demnă de soarta ei ! „Lui singur, a scris ea, îi datoram tot ce aveam mai bun". La rîndul său, Wagner i-a datorat de a fi fost, de-a lungul unor ani fericiți și fecunzi, „emancipat de existența propriu-zisă". Acțiunile și gîndurile lor păstrau în această intimitate crescîndă forma pură, poate, a unei amiciții amoroase, dar totdeauna ideală. În 1855, Wagner a fost chemat la Londra spre a dirija concertele Societății Filarmonice. Acolo nu a uitat-o pe Mathilde. La 30 aprilie, știind că e bolnavă, i-a trimis o scrisoare în care încerca să-i ridice moralul. Totdeauna atent cu rolul său de consilier, i-a trimis *Legendele Hinduse* ; ele îi apăruseră ca „pure revelații ale celei mai nobile umanități din anticul Orient", din care își făcuse credința sa sfîntă. Terminase actul al doilea al *Walkiriei*, al cărui preludiu i l-a trimis dnei Wesendonck, cu o dedicație în trei litere : G.S.M., a căror enigmă, deslușită, vrea să spună : *Gesegnet Sei Mathilde !* * Blagoslovea pe Mathilda pentru bucuria pe care i-o făcea, pentru încîntarea ce i-o prilejuia sufletul ei tînăr, dornic să învețe și care îi dezvăluia tainele lui ; îi mulțumea și o binecuvînta pentru întîlnirile lor extatice, cînd între ei domnea o încredere reciprocă.

Dar gelosii și oamenii răi vegheau. Deja bîrfeala, care lua masca pudorii, își făcea de lucru în jurul acestei prietenii, ca ea să devină suspectă. Bunele doamne din Zürich cleveteau și se indignau. Ele se mirau de îngăduința Minnei, punînd-o pe socoteala necunoașterii lucrurilor sau a slăbiciunii ei, și o sfătuiau pe nefericita femeie să curme o stare de lucruri care era potrivnică demnității ei conjugale. Minna, stîrnită de aceste vorbe, nu s-a putut abține să nu i le spună deschis lui Wagner, în timpul stagiunii de concerte pe care el le da la Londra. Aceste „calomnii ale anturajului" nu l-au impresionat prea mult. El i-a răspuns

* Fii binecuvîntată Mathilda !

Minnei, într-o scrisoare foarte moderată și foarte prudentă, mirîndu-se că dna Wesendonck, „încă pînă deunăzi considerată de toată lumea o doamnă cu totul demnă de stimă, devenise deodată atît de displăcută", încît aceleași persoane nu o mai puteau suferi. Minna îi scrisese că Wesendonck era „de plîns", pentru „supărătoarea reputație" ce și-o crease Mathilde. Wagner spera că cel puțin soția sa nu are să dea „acestor doamne" exemplul unei compătimiri nejustificate. El nu o constrîngea să o primească pe Mathilde, dacă resimțea împotriva persoanei ei o adevărată antipatie, dar refuza să admită că această antipatie putea avea drept cauză „o neîncredere cu privire la onoarea ei". Pentru această onoare el garanta, chiar dacă „mici circumstanțe particulare", reproșate prietenei sale, puteau fi reale. „Poți fi foarte convinsă că nimeni nu merită, într-un grad mai înalt, încrederea și prietenia ta decît dna Wesendonck, după cum eu, cu toată diferența caracterelor noastre o păstrez soțului ei, care de altfel îmi răspunde, la fel și pe bună dreptate, printr-o totală și cordială încredere".

Printre „doamnele" care deșteptaseră bănuielile și gelozia Minnei, un rol activ îl jucase dna Heim. Ea era soția foarte frumoasă a unui director muzical din Zürich. Înzestrată cu o voce într-adevăr frumoasă, dar prea puțin muziciană, îi dăduse multă bătaie de cap lui Wagner ca „să poată lua nota justă" în execuțiile parțiale și particulare ale *Nibelungilor*. La întoarcerea sa din Londra, a văzut-o din nou și a pus-o să repete primul act și o scenă din cel de-al doilea din *Walkiria*. În cursul acestor repetiții, Minna a băgat de seamă că tînăra cîntăreață îl sorbea din ochi pe soțul ei. Primejdia era mai mare decît aceea a cărei cauză putea fi dna Wesendonck. Wagner nu era insensibil la farmecele și privirile pasionate ale interpretei sale : ar fi, fără îndoială, mult, să i se dea dnei Heim un rol important în viața lui amoroasă, dar gelozia Minnei, urmată de o ceartă, este o mărturie ce nu trebuie neglijată. În existența lui Wagner au fost multe asemenea „capricii trecătoare". Cînd Minna îi făcea reproșuri, el o lua de sus. „Ca o creatură proastă ce ești, nu ai nici cea mai mică încredere în soțul tău ; în urma fiecăruia dintre pașii săi, în do-

sul fiecăruia dintre cuvintele lui, tu bănuiești și speri să deslușești ceva care nu există. Ce creaturi nesăbuite sînteți, într-adevăr, tu și femeile de speța ta ! Nu puteți oare să înțelegeți că nimic pe lume nu vă poate face mai multă cinste decît să vedeți pe soțul vostru revenind totdeauna nesilit la voi, de buna lui plăcere și din deplina sa independență ?".

PASIUNEA

În acești ani de muncă, în care geniul său, liber de toate constrîngerile tradiționale, își lua în sfîrșit zborul, Wagner era pătruns de o îndoită dorință : să aibă o casă la țară, liniștită, cu aspect plăcut, cu o mică grădină, și lîngă el „o inimă, un spirit, un suflet de femeie, care să-l înțeleagă în întregime și în care să se cufunde pe de-a-ntregul". Anul 1857 i-a adu , la începutul său, realizarea acestui dublu vis.

Fericită rîndunică, dacă vrei să scoți pui,
Îți făurești propriu-ți cuib ;
Eu, spre a crea în toată liniștea,
Nu-mi pot înălța refugiul tăcut,

Tăcutul refugiu din piatră și lemn
Ah ! cine va voi oare să fie rîndunica mea ?

Mathilde a înțeles poeticul apel ce-i era adresat. Ea a fost „rîndunica" și, datorită ei, Wagner a avut „tăcutul refugiu". De ani de zile el îl solicitase pe Wesendonck ca să i-l procure. În cursul preumblărilor sale pe dealul ce separă lacul Zürich de valea de la Sikl, el descoperise o priveliște magnifică, dar nu avea banii trebuincioși spre a cumpăra „căsuța" din care vrea să-și facă un adăpost. Wesendonck construise pe *Colina Verde* o vilă bogată. „Cu prețul unei lupte neînchipuite", soția sa l-a hotărît să cum-

pere o casă țărănească, vecină cu proprietatea sa, și să i-o ofere lui Wagner, care va plăti o chirie mai ales în muzică. La această veste, care i-a smuls lacrimi, compozitorul a simțit „o pace adîncă, adîncă", fiind eliberat deodată de grijile și greutățile ce-l împovărau. Îi scrise atunci lui Liszt o scrisoare în care-și revărsa toată bucuria. Își lăuda noua locuință, proclamîndu-l pe „acest bun Wesendonck, ca unul din cei mai mari binefăcători ai săi", și își lua angajamentul să aibă „relații bune și plăcute" cu scumpii săi vecini a căror „inimă caldă" făcuse să i se realizeze visul. Niciodată o atît de mare și salvatoare prietenie, afară doar de aceea a lui Liszt însuși, nu apăruse în viața lui. Wagner scria binefăcătorilor lui : „O, oameni scumpi și minunați ! Ce pot să vă spun ? Ca prin minune, totul s-a schimbat deodată în jurul meu ! Toate șovăielile au luat sfîrșit. Știu acum unde să mă înrădăcinez ; știu în ce loc pot să creez, să produc, să aflu odihna și potolirea setei mele ; pot acum, cu inima ușoară, să înfrunt frămîntările din cariera mea artistică, toate eforturile, toate oboselile ; căci știu unde să găsesc liniștea și prospețimea, într-adevăr, în sînul celei mai credincioase, mai mișcătoare afecțiuni. Oh ! copiii mei, trebuie să fiți în schimb mulțumiți de mine și, cu siguranță, veți fi ! Căci vă aparțin pe viață, și succesele mele, seninătatea mea, activitatea mea creatoare îmi vor aduce fericire. Le voi cultiva și le voi îndrăgi pentru a vă bucura la rîndul vostru. Oh ! cît e de frumos ! Iar aceasta a hotărît multe, foarte multe lucruri ! . . . "

De-abia instalat, el începu să lucreze : a sfîrșit, cu bucurie, primul act din *Siegfried*, și muza fiindu-i prielnică, a purces de îndată la al doilea. Rîndunica venea să viziteze adesea cuibul pe care i-l făurise. Aceste vizite îl inspirau. Cînd „scumpa Muză" era departe de el, suferea din pricina absenței ei, dar nu o tulbura cu rugăminți. „Căci Muza, ca și Amorul, spunea el cu o veselie plină de farmec, nu aduce fericirea decît atunci cînd vrea. Vai de nesăbuitul, vai de omul fără dragoste, care vrea să obțină prin violență ceea ce ea nu-i oferă decît spontan. Nu ajungi la nimic prin forță. Nu e așa ? nu e așa ? Cum ar putea ca Amorul să mai fie Muză, dacă ar cădea pradă violenței ? . . . "

Wagner nu era un om lipsit de dragoste. Iubea și era iubit. Între vilă și căsuța de țară se dădea bună ziua, se

făceau urări și vizite, se schimbau complimente. Mathilde, îi făcea prietenului său mici cadouri, un abajur, o perniță, o frumoasă perniță „dar prea moale ! Oricît de obosit și de greu mi-ar fi adesea capul, n-aș cuteza niciodată să-l pun pe ea, nici chiar cînd aș fi bolnav ; cel mult la moartea mea ! Atunci aș vrea să-mi odihnesc capul pe ea, ca și cum ar fi dreptul meu. Dumneavoastră ați hotărît ! Iată testamentul meu".

Wagner „era foarte trist". Și totuși, spunea el, „nu e vorba, veșnic, decît de unicul bun, fără de care nu aș avea, sărac cum sînt, nici un refugiu în lumea aceasta. E unicul bun . . . ! Bunul unic !" Care bun ? Dragostea sau Arta ? Amîndouă : Arta inspirată de Dragoste. Wagner găsise la Gottfried de Strasbourg poemul lui Tristan care îi dădu, către 1854, ideea unei drame muzicale, „cea mai simplă, dar în același timp cea mai puternică și cea mai plină de viață. Cum în existența mea, îi scria el lui Liszt, n-am gustat niciodată adevărata fericire pe care ți-o dă dragostea (biata Minna !), vreau să ridic acestui vis, cel mai frumos dintre toate visele, un moment în care această dragoste să-și găsească împlinirea, de la un capăt la celălalt".

Ceea ce a schițat mintea lui Wagner, a realizat inima sa. Acum cînd cunoștea și poseda „unicul bun", acum cînd putea „spera la fericirea pe care o dă amorul", a fost apucat de „dorința violentă" de a se consacra imediat operei *Tristan*, care îmbrăcase, în mintea sa, o formă din ce în ce mai precisă. Poemul l-a scris cu o iuțeală extraordinară. Plătindu-i lui Otto Wesendonck prima rată a chiriei, i-a spus vesel : „Ei ! domnul Tristan— cum își plătește el tributul !" Față de Mathilde și-l plătea în alt chip. La 18 septembrie 1857 adusese ultimul act al poemului terminat. S-a petrecut „scena exploziei", a spus-o însuși cu asemenea vorbe încît trebuie să-i dăm cuvîntul : „Tu m-ai întovărășit pînă la scaunul din fața sofalei, m-ai îmbrățișat și mi-ai spus : Acum nu mai doresc nimic.

În ziua aceea, la ora aceea, m-am născut la o viață nouă. Pînă atunci nu făcusem decît să mă pregătesc pentru această viață și în curînd ea avea să sfîrșească, eu fiind condamnat să-i supraviețuiesc. Numai în cursul acestei

clipe minunate am trăit într-adevăr. Și tu știi în ce chip m-am bucurat ! Nu cu turbulența unei amețiri furtunoase, ci solemn și profund, reconfortat, liber, ca și cum privirea mea se adîncea într-o contemplare veșnică. De lume mă desprinsesem deja, în chip atît de dureros, și din ce în ce mai mult. Totul în mine, însăși creația mea artistică, ducea la negație . . .

. . . Această clipă prea fericită m-a adus la realitate cu o atît de neîndoielnică certitudine, încît am avut senzația unei tăceri, a unei opriri solemne. O femeie cu inima nobilă, pînă în ziua aceea nehotărîtă și timidă, se arunca vitejește în oceanul suferințelor și al necazurilor, pentru a-mi prilejui acest moment sublim, spre a-mi spune : Te iubesc ! Astfel te-ai dăruit morții, pentru a-mi da viață mie ; am primit astfel viața ta ca să părăsesc lumea cu tine, să sufăr cu tine. Atunci vraja dorinței nepotolite a fost spulberată. Tulburarea și neliniștea au putut pune stăpînire pe noi ; ai putut fi chiar furată de iluzia pasiunii . . . dar eu, o știi, am rămas totdeauna același. Am putut rătăci, cădea pradă durerii, dar eliberat de orice amărăciune pentru totdeauna, știam limpede că niciodată această lumină nu se va stinge, că dragostea ta era un bun suprem și că, fără el, existența mea ar fi fost o contradicție.

Îți mulțumesc, îngerul meu minunat, plin de dragoste".

Îmbătat de miresmele acestei iubiri, din care nu mai trebuia „să piardă din acea clipă cutremurătoare nici măcar un atom", după ce se adăpase din licoarea Amorului și a Morții, Wagner a scris muzica fermecătoare și îmbătătoare a lui *Tristan*. Nu înălța un monument unui vis, ci realității vii a unei pasiuni tragice. Mathilde, care trăia în exaltarea acestei pasiuni, urmărea din zi în zi cîntul acestei uimitoare capodopere. Wagner i-o cînta. Îi „reușise mult" minunatul pasaj, căruia mărturiile lor îi dădură dintr-o dată o semnificație precisă :

Rana făcută de Morold
Am vindecat-o, pentru ca el să revină la viață.

Și cînd a scris „scena exploziei" dintre Tristan și Isolda, el a strigat : „Sînt în culmea fericirii".

De Crăciun i-a trimis prietenei sale o floare de iarnă „plină de miere curată și dulce, fără urmă de otravă", iar de St. Sylvestre, aceste versuri scrise pe același ritm ca acelea ale scenei de dragoste din primul act :

Prea fericit,
Smuls durerii,
Liber și curat,
Pentru totdeauna al tău :
Plînsul și renunțările
Lui Tristan și Isolda
In aurul cast al sunetelor
Lacrimile, sărutările lor
Pun totul la picioarele tale,
Spre a celebra îngerul
Care m-a purtat atît de sus !

Purtat atît de sus, „în bucuria tumultuoasă a inimii sale", Wagner putea să-și spună, ca și Tristan, „eliberat față de lume" ; dar întocmai ca și pentru Tristan, lumea sta de veghe. Există Mélot și altundeva decît în al doilea act din *Tristan și Isolda*. Și există, de asemenea, și regi Marke ! Otto Wesendonck, „în onestitatea sincerității lui — Wagner este acela care vorbește — manifesta o oarecare îngrijorare față de faptul că deveneam un atît de familiar al casei. Pentru încălzire, luminat, ora mesei, existau față de mine atenții care i se păreau că încalcă drepturile stăpînului casei. Cîteva explicații confidențiale au fost necesare : a rezultat o înțelegere mai mult sau mai puțin tacită . . . și a trebuit să aducem în relațiile noastre o anumită rezervă, care a amuzat adesea pe cei doi inițiați". Pentru a cunoaște ce a însemnat această „înțelegere mai mult sau mai puțin tacită", trebuie să citim o scrisoare, ciudat de sugestivă a lui Wagner. El mărturisește, în aceasta, gelozia crescîndă a lui Otto, dar „măreția conduitei soției sale a constat în faptul că, permanent și chiar din primul moment, ea i-a făcut cunoscută soțului starea inimii ei, aducîndu-l puțin cîte puțin la cea mai completă resemnare. Cîte lupte și cîte sacrificii au fost necesare înainte de a ajunge acolo, se poate lesne ghici. Dacă Mathilde a izbutit să triumfe, ea a datorat-o numai profunzimei și elevației unei afecțiuni scutu-

rate în întregime de orice egoism. Această afecțiune îi da puterea de a se înfățișa soțului ei într-o lumină atît de deosebită, încît, atunci cînd ea l-a amenințat, în cele din urmă, că se omoară, el a consimțit, în chip spontan, să înceteze de a mai avea, de aici înainte, orice contact cu ea, pentru a nu-i dovedi nestrămutata lui dragoste decît fiind alături de ea în tandra-i solicitudine față de mine". Această solicitudine a avut ezitări totuși, cînd Mathilde a vrut să aibă aproape de ea, în căsuța de țară, drept vecin pe Wagner. Otto a rezistat. A trebuit însă să cedeze și, resemnat pînă la capăt, din dragoste pentru copiii săi, pe care nu voia să-i lipsească de mama lor, el i-a arătat lui Wagner, asupra căruia Mathilde nu voia să plutească decît „o atmosferă veselă și fără nori", o totală și cordială amiciție. „Acesta este succesul de necrezut dobîndit de minunata iubire a celei mai pure și nobile femei !"

La începutul anului 1858, anumite incidente, urmate fără îndoială de explicații, au fost cît pe aci să compromită succesul unei înțelegeri ce nu se putea menține decît prin abnegația supraomenească a unui soț condamnat la cea mai dureroasă și chiar la cea mai umilitoare dintre încercări. Wagner, „pentru a potoli puțin tortura sufletească a acestui om a cărui inimă era atît de binevoitoare (din nou Wagner însuși este acela care vorbește), s-a hotărît ca, o vreme, să absenteze. A plecat pentru cîteva săptămîni la Paris. Cînd s-a înapoiat, „minunata grijă protectoare" a Mathildei și propria-i depărtare a avut rezultatul pe care el îl sperase. Înțelegerea părea că domnește din nou. În luna martie, dna Wesendonck a avut ideea să organizeze un concert la ea, în holul mare și elegant al vilei, spre a sărbători aniversarea nașterii soțului său. Rugat să conducă acest concert, Wagner a lucrat îndelung ca să-l realizeze cît mai bine. Din această pricină, data aniversării a fost depășită. Orchestra, reunită prin grija sa, a executat fragmente simfonice din Beethoven, cu motivele cele mai vesele, excepțînd sublimul *Adagio* din *Simfonia a IX-a*, cu care s-a sfîrșit concertul, în mijlocul emoției generale. Wagner a primit atunci, din mîinile fetiței soților Wesendonck, o baghetă din fildeș sculptat. Totul s-a petrecut cum nu se putea mai bine, și gazdele erau încîntate de onoarea excepțională pe care ilustrul prieten o făcuse casei lor. Wagner, dimpotrivă, a resimțit „o impresie melancolică" pe care a împărtășit-o și dnei Wille, prietena lui și a dnei Wesendonck. I s-a părut că aude „ un avertisment al sorții", despre care vorbește în două rînduri în *Autobiografia* sa sobru, dar semnificativ. „Noua dragoste a vieții mele atinsese apogeul ; chiar se întrecuse pe sine ; coarda arcului era prea întinsă."

Cu toate că explicația lui Wagner o ia înaintea evenimentelor și capătă chiar de la scrisorile sale o dezmințire formală, ea pune o întrebare care, acum sau mai tîrziu, este cu neputință să fie ocolită. Care era natura afecțiunii ce îl lega de dna Wesendonck ? Pînă unde mersese ea ? Pînă unde ajunseseră ei ? Nu cred și nimeni nu poate crede că dosarul, „preparat în tăcere" de Mathilde „pentru posteritate" și publicat cu această indicație de familia sa, după moartea ei, este complet. Dispariția mai multor scrisori originale face imposibilă orice confruntare cu copiile din Corespondența ei. Cum au dispărut aceste scrisori și de ce ? Pe de altă parte există goluri evidente în textul publicat. Ce se poate spune ? Ce trebuie să credem ? Îndoiala, agravată de dispariții și suprimări ce apar prea mult drept anumite precauții, este ea înlăturată de scrisoarea pe care Wagner a adresat-o la 1 ianuarie 1859, din Veneția, dnei Wesendonck ?

„Nu, să nu regreți aceste mîngîieri cu care mi-ai împodobit biata mea viață ! Nu cunoscusem acele flori parfumate, răsărite din pămîntul virgin al dragostei nobile ! Visul poetului avea dar să se schimbe într-o realitate minunată. Această rouă a bucuriei, ce dă viață și transfigurează, era sortită să cadă cîndva pe solul ingrat al vieții mele. Nu sperasem niciodată, și acum îmi pare că totuși o știam. Acum sînt înnobilat : am primit titlul de cavaler. În inima ta, în ochii tăi, prin buzele tale — am fost eliberat de lume. Fiecare părticică din mine este liberă și nobilă. Conștiința de a fi fost iubit de tine cu acea plenitudine de tandrețe, și totuși cu intimă castitate, mă străbate ca o înfrigurare sfîntă ! Ah ! Respir încă mireasma vrăjită a acestor flori pe care le-ai cules în inima ta pentru mine ; nu erau germeni de viață pămîntească, ci parfumul florilor supranaturale ale unei morți divine, ale unei vieți eterne.

Aceste flori împodobeau odinioară trupul eroilor, înainte ca acesta să fie mistuit de foc ; armata se dăruiește pe acest altar de flăcări și miresme spre a se contopi cu cenușa iubitului. Atunci ei fac un tot ! Un element unic, nu două ființe umane : o substanță divină a Eternității ! Nu, nu te căi ! Aceste flăcări au ars luminoase și pure ! Nici o ardoare întunecată, nici o umbră de neliniște nu le-au pătat limpezimea. Dezmierdările tale de dragoste sînt cununa vieții mele, rozele bucuriei care au împodobit cununa mea de spini. Iată-mă mîndru și fericit. Nu-mi mai fac nici o urare, nu mai am nici o dorință ! Am bucuria, conștiința supremă și forța față de orice ; forța de a înfrunta toate furtunile vieții ! Nu ! nu ! nu te căi ! nu avea remușcări !"

Acest text patetic și înflăcărat, străbătut de freamătul dragostei, este o mărturie. Pot fi discutate cuvintele, scrutate nuanțele, dar el valorează îndeosebi prin viața, accentul, pasiunea care-l animă. Trebuie să-l interpretăm drept o mărturisire și să credem, ca Edouard Schuré, că pentru cei doi amanți ai *Azilului,* ca și pentru Tristan și Isolda, făclia s-a stins în noaptea eternă ? „Ești a mea ? . . . în sfîrșit ! pe inima mea ! Ești într-adevăr tu, aceea pe care o simt ? Ochii tăi ? Gura ta ? Mîinile, inima ta ? Sînt eu ? Ești tu ? O ! deliciile sufletului ! O, dulce, sublimă, ardentă, magnifică, fericită voluptate ! . . . Beția bucuriei ! Extazul fericirii ! . . . Tu și cu mine ! Totdeauna uniți ! Totdeauna, totdeauna uniți ! . . . " Această scrisoare este ca un ecou al poemului tristanesc, aceeași suflare întretăiată, aceeași ardoare precipitată, același extaz, același foc, aceeași beție a „două inimi înflăcărate de cea mai sublimă voluptate de a iubi !"

Dar onoarea a fost poate mai tare decît dragostea. Cine poate ști ? Cine poate afirma cu certitudine ? Cine poate spune și, mai ales, dovedi contrariul ? Și merită aceasta o osteneală inutilă ?

Ceea ce se știe, ajunge : o mare pasiune a inspirat o mare capodoperă.

Pe scenă, viața a apărut în chip diferit. Pe scenă, regele Marke, soț înșelat, sfîșie urzeala unui amor „care se întrece pe sine". În viață, Minna este soția trădată, care supraveghează, surprinde și vrea să-i despartă pe cei doi amanți.

Dacă e să o credem, ea se plînsese, în septembrie 1857, de manierele „tinerei dne Wesendonck", atît de disprețuitoare și de mîndră, încît refuzase toate invitațiile ce i le făcuse, pînă în ziua în care scuzele primite le-au împăcat. Pacea nu a durat multă vreme. Minna nu era geloasă. „Se întîmplă adesea, spunea ea, ca oamenii să aibă o legătură în afara căminului lor : de ce nu aș suporta ca să se petreacă la fel și cu soțul meu ?" Dar avea amor propriu. Ea locuia la parterul *Azilului* ; Wagner ocupa primul etaj. Cînd Mathilde venea să-l vadă, ea îi interzicea servitorului să-i spună că e „acolo sus". Minna suferea din pricina acestor secrete și precauțiuni dintre servitor și rivala ei. Ea ar fi dorit să-i fie cruțate „aceste grosolănii și umilințe, aceste tăinuiri ridicole și ofensatoare". Toate acestea dădeau curs vorbelor și ridicolului. Limbile se dezlegau. Se murmura și se bîrfea. Otto se resemnase cu situația creată, nu din complezență, dar ca părinte. Făcea figură bună într-o căsătorie rea. Și apoi, ce știa el ? Soția sa și Wagner își trimiteau scrisori și își făceau vizite ; dar pe primele nu le citea, iar la celelalte nu asista. Își interzisese să fie curios. Minna a fost însă mai curioasă. Plictisită și atîțată de bîrfelile servitorilor și a vecinilor, a vrut să știe tot adevărul. Băgînd de seamă în ziua de 7 aprilie, la soțul ei, o agitație anormală, i-a supravegheat cu o grijă deosebită cele mai mici mișcări. El era atent la sonerie și, la fiecare sunet, ieșea afară ținînd în mînă un sul de hîrtie, ca și cum ar fi așteptat pe cineva ca să i-l dea. În ciuda insistențelor Minnei, Wagner a refuzat să-l lase din mînă și, jenat, îl ascundea la spate. În sfîrșit, mesagerul așteptat nevenind, el a chemat servitorul, însărcinîndu-l să-i ducă dnei Wesendonck prețiosul sul. Minna a întîlnit servitorul — din întîmplare spune ea — dar totul demonstrează, în povestirea ei, premeditarea. Ea a reușit să obțină pachetul care cuprindea conceptul prologului lui *Tristan* și o scrisoare pentru Mathilde. Ce spunea această scrisoare ? Relatarea lui Wagner și aceea a Minnei nu sînt de acord. După Wagner, el împărtășea prietenei sale, „serios și liniștit", starea sa de spirit după seara care îi lăsase o impresie atît de melancolică. Minna afirmă, dimpotrivă, că biletul surprins și deschis era „cel mai pasionat mesaj de dragoste". Ea citează

fraze. Petrecînd o noapte cu totul plină de visuri de dragoste, Wagner adăuga : „Dimineaţa mi-am regăsit întreaga minte, şi din fundul inimii am putut adresa o rugă îngerului meu ; această rugăminte este : Iubire ! Iubire ! Bucurie profundă a sufletului meu în această dragoste, izvor unic al răscumpărării. Apoi au venit zilele cu vreme urîtă şi fericirea de a te vedea mi-a fost refuzată ; munca mea nu mai înainta. Astfel, toată ziua a fost o luptă între proasta-mi dispoziţie şi aspiraţia mea către tine ! etc." Şi iată sfîrşitul scrisorii : „Fii bună cu mine ! Vremea pare să se potolească. Azi voi reveni în grădină la tine, de îndată ce te voi zări. Sper să pot petrece liber cîteva clipe cu tine. În aşteptare, primeşte-mi tot sufletul într-o închinare prietenească. Al tău R.W."

„Ei, bine, ce ziceţi de aceasta ?" adăuga Minna triumfătoare. Trebuie spus că, după ce interceptase scrisoarea printr-un mijloc destul de grosolan, copiase unele pasaje. Dar oare ce noutate îi aduceau ele ? Bănuielile ei o avertizaseră şi o încunoştiinţaseră deja, îndeajuns. Avea ea nevoie de o certitudine, şi această certitudine i-o da biletul ? Wagner îi reproşa de a se fi legat de sensul „literal şi obişnuit" al cuvintelor, fără a fi înţeles semnificaţia lor reală şi adîncă. Dar scrisoarea îi aducea, în lipsa unei dovezi absolut decisive, o armă de care se putea sluji, ceea ce ea nu a întîrziat să facă. S-a dus după soţul ei, în camera acestuia, unde i-a făcut o scenă violentă. Wagner afirmă că a fost de un calm desăvîrşit, de-abia dacă şi-a schimbat poziţia în care sta, lăsînd-o să iasă fără a-i răspunde vreun cuvînt. S-au regăsit la masa de la amiază. Ea a reînceput cu reproşurile şi ameninţările, plîngîndu-l pe „sărmanul Wesendonck", ea neputînd suporta această înşelăciune ; ar fi gata, spunea ea, să-l lase, dar cu condiţia ca „Richard să rămînă legat pentru totdeauna de această femeie !" Richard s-a justificat „cu neasemuita-i flecăreală obraznică". Deoarece nu se lăsa impresionată, „el a vrut, spune ea, să mă ameţească prin violenţă, copleşindu-mă sub un val de injurii şi de ameninţări destul de puternice, ca să mă convingă de inocenţa relaţiilor lui cu această femeie. Toate acestea nu sînt ridicole ? Dar eu am rămas credincioasă convingerii mele".

Fără îndoială că Wagner i-a vorbit cu severitate. După propria-i mărturisire „i-a impus să fie liniştită şi să evite orice lipsă de tact faţă de vecinii lor, fie în judecata sa, fie în felul ei de a se purta". Dar cum Minna suferea de o boală de inimă, care îi da gînduri negre şi o întreţinea într-o stare continuă de agitaţie, i s-a făcut milă de ea şi s-a silit să o calmeze pentru a preveni consecinţele unui incident „cît de neînsemnat ar fi fost acesta". Wagner se temea ca ea să nu le facă soţilor Wesendonck vizita pe care o anunţase şi care, bineînţeles, el i-o interzisese în chip absolut. „Toată speranţa mea, îi spunea el surorii sale Clara, a doua zi după această criză, într-o scrisoare celebră, era să o fac pe Minna să înţeleagă, treptat, adevăratul caracter al relaţiilor cu prietena mea, convingînd-o astfel de acest fapt sigur că, pentru viitorul căsniciei noastre, nu era nimic de temut de pe urma acestor relaţii şi că renunţînd la orice idee nebunească de răzbunare şi evitînd orice fel de scandal, s-ar purta înţelept şi totodată cinstit". Minna părea că a înţeles, promiţîndu-i lui Wagner de a nu crea nici un incident. Dar, bolnavă şi încăpăţînată, rămînînd „fidelă convingerii ei", nu şi-a ţinut promisiunea. Wagner a descoperit aceasta chiar în seara aceea. Întorcîndu-se de la plimbare, a întîlnit pe soţii Wesendonck care plecau de acasă în trăsură. În vreme ce Mathilde avea o atitudine neliniştită, atît de diferită de calmul ei obişnuit, soţul ei surîdea cu o ciudată expresie de satisfacţie. Venind acasă, Wagner a găsit-o pe Minna ciudat de potolită şi extraordinar de mulţumită. Ea i-a întins mîna cu multă voioşie, declarîndu-i că nu mai există piedică în prietenia lor. Silită să se explice, ea i-a răspuns că „avusese grijă, fiind o femeie cu judecată, să reglementeze chestiunea", punînd lucrurile la punct. Era de ajuns spre a-l face pe Wagner să priceapă că nu-şi ţinuse cuvîntul. El i-a dat a înţelege că ar putea plăti scump sperjurul, dar, necunoscînd încă împrejurările în care ea făcuse o vizită la vila Wesendonck şi urmările acesteia, a determinat-o să-şi ia papagalul şi să plece într-o staţiune termală, situată pe lacul Hallwyl, la cîteva ore de Zürich, spre a urma tratamentul ce-i fusese prescris. A întovărăşit-o şi a instalat-o acolo. În momentul în care Wagner pleca, ea a avut sentimentul gravităţii du-

reroase a situației pe care lipsa ei de cuvînt o crease în căsnicia lor. Wagner a avut cîteva cuvinte de consolare, dar era prea neliniștit de ce se putuse petrece la vila soților Wesendonck, pentru a-i promite o iertare absolută. Cînd el s-a întors acasă, a aflat tot adevărul.

Asupra acestui adevăr există documente contradictorii. Minna avea la ea scrisoarea fatală, dar nu o folosise. Voise, spunea ea, „să repună lucrurile în situația lor din trecut și să facă astfel ca relațiile dintre cele două căsnicii să poată rămîne, cel puțin în aparență, așa cum erau mai înainte". Astfel, spune ea, dna Wesendonck ar fi condus-o la plecare, mînă-n mînă, recunoscătoare și afectuoasă", înțelegînd bunele intenții ale vizitei ei. Dar după aceea, ea s-ar fi plîns soțului ei, și apoi lui Richard, că a fost ultragiată în chipul cel mai insultător. „Astfel sînt, adăugă Minna, aceste ființe comune și mici : nu știu decît să mintă și să semene în jurul lor neîncredere". Această frază e prea mult. Este atît de nedreaptă încît infirmă adevărul întregii povestiri. Fără a o împovăra pe Minna, și chiar plîngînd-o, se poate spune că natura ei justifică mai de grabă epitetele de „micime" și de comună, decît aceea a lui Mathilde, al cărei spirit cultivat și suflet deosebit făceau din ea o femeie într-adevăr superioară, care avea repulsie față de minciună. Punîndu-și soțul în curent cu dragostea ei, acesta o acceptase ca să nu o contrarieze. Dacă vizita Minnei îl făcuse pe Otto să surîdă, în timp ce Mathilde fusese adînc tulburată, aceasta se datorește faptului că, în urma incidentului, el vedea ruperea sau cel puțin slăbirea legăturilor, oricare ar fi fost ele, între soția lui și Wagner. A fost cît pe-aci să vadă just.

Și iată, contrazicînd versiunea Minnei, aceea din *Autobiografie*. Nu trebuie uitat niciodată că a fost dictată Cosimei și că Wagner, vorbind despre prietena care i-a inspirat pe *Tristan*, trebuia, chiar împotriva adevărului, să menajaze susceptibilitățile celei de a doua soții. „Înșelîndu-se grosolan asupra naturii relațiilor mele cu această tînără femeie, care nu gîndea, într-adevăr, decît să vegheze la odihna și buna mea stare, Minna mersese pînă acolo încît o amenințase că va face destăinuiri soțului ei. Dna Wesendonck, știindu-se inocentă, fusese rănită pînă la

punctul de a nu mai ști ce să creadă despre mine : ea nu putea înțelege că puteam să o las pe Minna în acea funestă eroare. Datorită intervenției chibzuite a prietenei noastre comune, dna Wille, am fost socotit nevinovat de orice participare la purtarea Minnei . . . "

Mathilde nu a extins iertarea ei asupra Minnei, a cărei vizită o ofensase, punînd drept condiție a reluării relațiilor cu Wagner ca ea să nu se mai întîlnească niciodată cu soția lui. Aceasta însemna o imposibilitate pentru Wagner ca să mai ocupe *Azilul* și chiar să mai locuiască la Zürich. Wagner a făcut această observație, dar spera ca timpul să potolească lucrurile și să restabilească o intimitate pe care acest nefericit incident o tulburase, fără însă a o distruge.

Soții Wesendonck au plecat în nordul Italiei. În vreme ce Minna își urma cura la Brestenberg, Wagner schița delicatele acorduri din scena nocturnă a actului al II-lea din *Tristan*. Era un fel de a nu o uita pe Mathilde. Pusese, de altfel, în muzică, un lied al prietenei sale absente. Înzestrată cu un foarte gingaș talent poetic, ea scrisese cinci lieduri, dintre care patru îl inspiraseră deja în chip foarte fericit pe Wagner. Ultimul, *În seră*, avea farmecul unei mărturisiri. „*Înalte bolți de verdeață — coroane de frunziș, baldachine de smarald — copii ai ținuturilor depărtate, — spuneți, de ce vă plîngeți ?*

În tăcere vă înclinați ramurile, — descrieți în aer semne neclintite și, martore ale suferințelor voastre, miresmne plăcute se înalță din potirele voastre.

În tînjeala dorințelor — ramurile vi se deschid ca niște brațe — dar amăgirea vă ține prinse — nu vă înlănțuie decît umbra și spaima.

Ah ! sărmane plante, o știu, împărtășim aceeași soartă. — Cu toată lumina plină de strălucire — patria noastră nu e aici !

Soarele părăsește fără regret — splendoarea unei zile foarte mîhnite ; — cel ce suferă într-adevăr — se învăluie în umbră și tăcere.

Totul tace ; un fior ușor adie prin casa de sticlă : — Pe frunzele verzi, — văd tremurînd picături grele".

În jurul acestui frumos poem, în care tînjesc dorinți nepotolite, Wagner a înfășurat acordurile sublime care întristează magicul și durerosul preludiu al actului al III-lea din *Tristan*. Cînd Mathilde a primit acest cadou regal, ea a scris, sub poezia pe care geniul prietenului său o imortalizase, cele două versuri ale Isoldei :

Ales pentru mine, pierdut pentru mine
Iubit pe vecie.

La Brestenberg, grav bolnavă și a cărei inimă se zvîrcolea ca și cum ar fi vrut să explodeze, petrecea nopți groaznice, pe care nu le-ar fi dorit, spunea ea, nici celui mai rău dușman. Care dușmani ? Trăia necontenit sub impresia scenelor pe care le provocase vizita ei imprudentă și inoportună la vila soților Wesendonck. Ea lăuda bunătatea „scumpului și excelentului ei soț, deplîngînd totodată slăbiciunea acestuia... Ar putea contribui foarte mult să-mi îndulcească suferința, dacă nu s-ar lăsa antrenat de anumiți oameni". Wagner îi trimitea uneori scrisori consolatoare, a căror afecțiune o mișcau, iar alteori o călca în picioare, îngrămădind „lucrurile cele mai rele, lucruri josnice și urîte", care îi răscoleau inima. Se ducea să o vadă aproape în fiecare săptămînă, spre a supraveghea progresele curei. Ea însăși a venit la începutul lui iunie 1858, spre a petrece douăzeci și patru de ore la Zürich, ca să vadă în ce stare se află gospodăria și ca să se ocupe de treburile necesare casei. Această vizită nu i-a lăsat o bună impresie : „Cît aș fi preferat să nu fac această călătorie, scria ea prietenei sale, dna Herwegh. Închipuiește-ți că pînă la orele două noaptea, scumpul meu Richard n-a încetat să-și verse veninul împotriva mea !" Mărturia lui Wagner confirmă de astă dată amintirea ei, dar el, cu o sinceritate evidentă, explică împrejurările scenei ce se petrecuse între ei.

Minna nu avea un simț psihologic prea pătrunzător. Ea vedea prea adesea lucrurile așa cum ar fi dorit să fie, și nu cum erau. La capătul cîtorva săptămîni, ea uitase gravitatea avertismentului pe care i-l dăduse Wagner atunci cînd a fost vorba de ceea ce el numea „sperjurul" ei. Credea că totul a reintrat în ordine și, ceea ce e mai rău, își

atribuia ea meritul. Incidentul care fusese cît pe aci să învrăjbească cele două căsnicii, nu-i mai apărea decît ca „o mică iubire de acum încolo lichidată", despre care îi vorbea soțului ei pe un ton ușuratic, neplăcut și răutăcios. Wagner a trebuit atunci să-i explice în termeni categorici, în ciuda sănătății ei, urmările, foarte serioase, și pentru unul și pentru celălalt, pe care actul său necugetat risca să le atragă. Era de temut că el nu va mai putea continua să locuiască la *Azil*, acest *Azil* atît de greu găsit, care răspundea întru totul exigențelor carierei sale artistice. În caz că ar fi plecat, el era hotărît să nu mai reia traiul în comun cu o femeie al cărei caracter, neînțelegere și gelozie îl distrusese iremediabil. Atunci, pentru prima oară, Minna a înțeles. Devenită „blîndă de tot și duioasă", a rostit o tînguire resemnată, cu umilință, a sărutat mîna soțului ei. Era o altă ființă, supusă, afectuoasă, respectuoasă, pe care o teribilă dezvăluire o adusese la realitatea situației și îndatoririlor ei. Această resemnare, sinceră și pocăită, l-a mișcat pe Wagner. Și poate el însuși și-a dat seama de nedreptățile și de mînia lui autoritară, de orgoliul său nemilos, de caracterul lui bănuitor și nestatornic. I s-a făcut milă, o dată mai mult, de nefericita lui soție, pe care, dintr-un capriciu al tinereții sale impetuoase, o luase ca tovarășe de viață, o viață pentru care nu era pregătită, promițîndu-și, „din tot sufletul și cu dragoste sinceră, să o împace cu soarta ei". Dar cum să o facă a înțelege că, în toate cele petrecute „nu era decît o suferință nobilă și gingașe, fără nimic care să-i poată atîța gelozia ?" Ar fi fost necesară prezența unei femei, a unei prietene, pentru a realiza ceea ce prin propriile sale mijloace nu putea încerca, și această prietenă, Alwine Frommahn, care se bucura de toată încrederea lui, nu putuse veni ! Wagner îi exprima întreaga lui părere de rău într-una din scrisorile cele mai umane pe care le-a scris. Ceea ce inima unei femei, poate, ar fi obținut, argumentele sale nu erau în stare să o facă. El nu punea în joc toată răbdarea și toată moderația ce ar fi fost necesare, iar boala Minnei o făcea pe aceasta nervoasă și greu de convins. Totuși, cînd ea a părăsit Brestenberg spre a reveni la Zürich, el credea că se schimbase. Vai ! Nu fusese altfel decît în prezența lui ; dar imediat

după aceea, furioasă din pricina veninului pe care el i-l vărsase, și revenindu-și în fire, s-a mîniat foarte tare, o mînie agravată de gelozie, de amintirea vizitei pe care o făcuse la *Azil*.

Wagner își reluase aproape obiceiurile, Mathilde revenise din „călătoria ei de recreație". Relațiile se restabiliseră. În iunie, Wagner l-a recomandat prietenei sale, în vederea unei bune primiri, pe „micul Kobold, muzician al casei lui", pianistul Carl Tausig, al cărui talent precoce îl aprecia și a cărui veselie îl distra. Compozitorul lucra la actul al II-lea din *Tristan*. „Ce minunată naștere plină de durere, a copilului nostru, îi scria el scumpei Mathilde ! Așa va trebui să trăim ? Cui i se va putea pretinde vreodată să-și abandoneze copiii ? Să ne ajute Dumnezeu nouă, care sîntem săraci ! Sau poate sîntem prea bogați ? Trebuie să ne ajutăm noi înșine ?" Acest bilet enigmatic întovărășea anumite schițe la *Tristan*. Nu era oare el, „minunatul copil plin de durere ?" Și de ce să se ajute fiecare singur ? Nu se putea oare ca de la prieten la prieten, de la suflet la suflet și de la inimă la inimă, să se întîlnească și să se susțină, să se ajute și să se înțeleagă ? Deja relațiile cu „vecinii" aveau caracterul pe care îl sperase Wagner. Nu se cădea ca uitarea să vindece rana făcută de Minna și totul să reintre în ordinea de mai înainte ?

Întoarcerea Minnei, în iulie, a fost aceea care, în loc să pregătească împăcarea, a grăbit ruptura. Wagner se dusese să o ia. Cînd a revenit, au găsit în fața casei lor un fel de arc de triumf împodobit cu flori pe care un „saxon dezghețat", aflat în serviciul lor, îl ridicase spre a sărbători, după o lungă absență, întoarcerea stăpînei. Minna s-a bucurat foarte mult. Orgoliul ei a fost măgulit de această revenire nu din milă, pe ușa din dos, ci triumfătoare și pe o poartă împodobită cu flori. Ea gusta o răzbunare neprevăzută împotriva vecinilor săi. Aceasta i-a prilejuit lui Wagner o mare rușine și o mare tristețe. Nu, Minna nu se schimbase. Mediocritatea spiritului ei era agravată de uscăciunea inimii. Ea nu a vrut ca arcul de triumf să fie înlăturat, vreme de mai multe zile. Era semnul victoriei ei. De partea cealaltă a grădinei, acest lucru a fost socotit drept o jignire. Mathilde nu uitase vizita injurioasă și amenințătoare ce riscase să-i strice viața : suferea încă în

mîndria ei ofensată, în inima ei rănită. Wagner, care nu-și mai făcea iluzii, înțelesese că Minna, încăpățînată și stîngace, făcuse cu neputință împăcarea și că va pierde definitiv *Azilul*. Cînd venise aici, pentru a se bucura de o dragoste împărtășită, de o viață liniștită și rodnică, i-a scris lui Liszt că nu va mai pleca de acolo decît atunci cînd, mișcătoarea poveste a lui Siegfried și a Brünhildei va fi complet realizată. Vai ! a trebuit să părăsească acel cuib înainte de a fi sfîrșit glorioasa și tragica aventură a tînărului său erou. *Azilul* nu mai era decît locul unor scene penibile, a căror izbucnire de-abia o potolea lunga vizită a Cosimei și a lui Hans von Bülow. Ascultînd de ordinul formal pe care i-l dăduse Wagner, Minna a făcut o vizită rivalei ei. S-a resemnat la aceasta nu fără a suferi. Ea repeta că este, în materie de indulgență conjugală, tot atît de „avansată" cît orice altă femeie, pentru că vreme de șase ani împliniți, ea închisese cu voință ochii și iertase totul. Dar acum avea grijă de onoarea soțului ei ! Înaintea plecării la stațiunea termală, se interesa de aceea a lui Otto Wesendonck, căreia nu suferea să i se aducă nici cea mai mică atingere. Acum îi scria unei prietene : „În joc este pur și simplu onoarea soțului meu, care nu-i mai îngăduie să locuiască la Zürich, avînd în vedere că celălalt soț, fără ca să știu cum și în ce chip, a fost încunoștiințat de relațiile soției sale cu Richard". *Pur și simplu !* Iată cuvinte care nu se inventează. În ciuda acestei situații, Minna „a consimțit în chip spontan" — aceste expresii, ce se contrazic, sînt de asemenea ale ei — să facă sforțarea dureroasă pe care Richard i-o cerea. A traversat grădina spre a-i face dnei Mathilde Wesendonck o vizită de bun venit. „Veți mărturisi că, în starea mea, aceasta era tot ceea ce o femeie putea face mai eroic. Dar iată că celălalt soț și însăși acea femeie, pînă la urmă nu au mai vrut să aibă relațiile pe care atașamentul meu față de Richard mă făcuse să le accept. Richard mi-a declarat în mod expres, cu lux de amănunte și țipînd la mine, că doamna e furioasă și cu totul ieșită din fire pentru că eu m-am întors. Geloasă, ea nu poate suferi ca să mai rămîn în casa lor ; ar vrea ca de aici încolo Richard să rămînă să locuiască singur ; dar, desigur, e ceea ce el nu poate face. Bietul Richard

are două inimi : de partea aceea e ţinut cu o funie ; în acelaşi timp, legătura obişnuinţei îl ţine lîngă mine . . . "

În chip excepţional, Minna nu judeca greşit. Richard avea două inimi, una făcută din milă pentru creatura stîngace şi mărginită, dar nefericită şi bolnavă, care împărţea cu el existenţa de aproape douăzeci şi doi de ani, cealaltă, de dragoste faţă de tînăra femeie atît de frumoasă şi de bine înzestrată, atît de delicată şi pasionată, care îl admira şi îl iubea.

Această situaţie îl tulburase cumplit. Între el şi Mathilde se juca o dramă mai tragică decît acelea cu care geniul său îmbogăţea scena muzicală. Se revăzuseră şi se regăsiseră — îşi scriau ; dar întrevederile şi scrisorile lor se resimţeau de groznicele piedici pe care viaţa, indiferentă şi necruţătoare, le ridica împotriva unirii lor. Un scurt bilet al lui Wagner spune mult despre iubirea şi necazurile lor, despre necazurile dragostei lor. „Scrisoarea — cît m-a întristat ! Demonul părăseşte una din inimile noastre spre a pătrunde în cealaltă. Cum să-l învingem ? Oh! cît sîntem de demni de plîns ! Nu ne mai aparţinem. Diavole fă-te Dumnezeu ! . . . Diavole ! diavole ! Fă-te Dumnezeu ! . . . " El scrisese cîteva măsuri din acest *Parzival* care, devenit *Parsifal*, avea, mai tîrziu, să urce atît de sus în ceruri şi să proclame, cu accente sublime, triumful lui Dumnezeu asupra diavolului. „Unde te voi descoperi, o, Sfinte Graal ! Inima mea te caută plină de o arzătoare dorinţă". Şi voia ca aceste cîteva măsuri să le trimită „scumpei lui copile rătăcite", care tocmai în acel moment îi adresa „nobile şi frumoase" versuri. Dorinţa lor arzătoare şi inimile lor se căutau. Dar viaţa, veşnic neîndurătoare, se ridica împotrivă. Wagner oferise lui Otto, care refuzase, o rupere a relaţiilor între cele două căsnicii. Refuzul se datora încrederii soţului sau voinţei, încă imperativă, a soţiei lui ? Nu ştiu, dar nu a fost decît un răgaz în imposibila existenţă a lui Wagner, care, desperat şi mînios, „se tîra într-o lîncezeală ce nu putea fi vindecată". Într-o dimineaţă, a primit de la Mathilde o scrisoare „minunată şi splendidă", a cărei „supremă noblete" i-a smuls un răspuns magnific, una dintre cele mai mişcătoare mărturisiri.

Cît de mare este acest om ! Desigur, are cusururi groaznice, neplăcute sau ridicole, care ţin de slăbiciunile naturii omeneşti. Dar el răscumpără această scădere printr-o grandoare pe care muzica, atotputernica sa muzică, nu o face cunoscută — nici pe departe — în întregime. I se recunoaşte a fi un poet şi un gînditor, dar se ştie oare ce admirabil scriitor e în corespondenţa sa, una dintre cele mai variate şi mai voluminoase, mai bogate şi mai sugestive pe care un om de geniu a scris-o vreodată ? Scrisorile sale către Liszt, atît de profunde şi de nobile, sînt un cîntec închinat amiciţiei ; ele relevă în acelaşi timp tendinţele şi secretele unei arte noi. Scrisorile adresate Mathildei sînt poemul dragostei în care exaltarea înfrigurată a dorinţelor sale şi emoţia inimii ce suspină au găsit accente patetice şi lirice care exprimă — cu cîtă sinceritate ! — plenitudinea vieţii sale pătimaşe. Geniul şi inima sa, o inimă a cărei dragoste suverană îi egalează geniul, izbucnesc şi radiază. Care femeie a inspirat strigăte de dragoste mai frumoase, mărturisiri mai ardente, declaraţii mai vibrante ! *Tristan* şi aceste scrisori sînt titlul nemuritor al Mathildei Wesendonck în faţa posterităţii. „Cum aş putea răspunde altfel decît într-un chip demn de tine, îi scria Wagner, după ce primise de la ea, în timpul zilelor furtunoase ce tulburaseră repaosul de la *Azil*, scrisoarea „minunată şi splendidă" în care ea îi declara, fără rezerve, tandreţea şi chinul dragostei ei credincioase.

„Luptele formidabile pe care le-am susţinut, cum ar putea ele sfîrşi altfel decît cu victoria tuturor aspiraţiilor, a tuturor dorinţelor noastre ? Nu ştiam oare, chiar în clipele cele mai înflăcărate, cînd ne aflam unul lîngă altul, că acesta era scopul nostru ? . . . Ce alte lupte ne-ar mai putea, încă, aştepta ? Într-adevăr, simt în adîncul sufletului meu că am trăit sfîrşitul . . .

Cînd, acum o lună, îi împărtăşeam soţului tău hotărîrea mea de a rupe orice relaţii personale cu voi doi, renunţasem . . . la tine. Totuşi nu mă simţeam încă destul de curat ; îmi dau seama că doar o despărţire completă sau, mai bine, o uniune absolută, putea salva dragostea noastră de aceste groaznice situaţii extreme la care am văzut-o expusă în ultima vreme. Astfel, ţinînd seama de sentimentul că des-

părțirea noastră era necesară, desluşeam posibilitatea unei căsătorii dacă nu voite, cel puțin concepute. De aici, o tensiune nervoasă pe care nu o puteam suporta nici unul nici celălalt. M-am spovedit ție și ne-a apărut cu evidență, amîndurora, că orice altă posibilitate ar fi constituit o crimă și chiar numai gîndul despre ea era de neîndurat.

Dar nevoia de a renunța unul la celălalt a luat, în chip natural, un alt caracter ; încordării nervoase i-a urmat o dezlegare liniștitoare. Ultima umbră de egoism a dispărut din inima mea, și hotărîrea de a veni din nou la voi a fost atunci victoria celei mai curate umanități asupra ultimei tresăriri a dorinței personale. Nu mai doream decît să împac din nou, să liniștesc, să consolez, să înseninez lucrurile și, astfel, să-mi prilejuiesc unica fericire ce-mi putea fi hărăzită.

Niciodată, în toată viața mea, nu încercasem senzații aît de intense și de groaznice ca în aceste ultime luni".

Soția sa fusese cît pe-aci să moară. Între această moarte și schimbarea ce intervenise în relațiile sale cu Mathilde, viața pierduse, pentru el, orice gust, orice atracție. Regreta frumosul *Azil*, această ultimă ancoră de care legase fericirea sa și simțea, cu toate avansurile generoase și cordiale ale marelui duce de Weimar, că după ce ar fi părăsit „încîntătorul său rai" nu ar mai fi putut să fie al lumii.

„Pentru mine, a pleca de aici, înseamnă ... să pier ! Cu această rană în inimă, nu mai pot încerca să întemeiez un nou cămin.

Copila mea, nu-mi mai e cu putință să-mi închipui decît o singură salvare și nu-mi poate veni decît din adîncul inimii mele ... Se cheamă pacea ! potolirea absolută, impusă dorinței ! Nobilă și demnă victorie ! A trăi pentru alții, pentru alții ... va fi propria noastră consolare ! ... Lasă-mă, tu, ființa care îmi este cea mai scumpă, să-ți mai aduc o dată, pe ruinele acestei lumi a dorinței, închinarea mea".

Pentru a-și potoli această dorință, spre a o învinge, pentru a o îngropa sub ruine, Wagner înștiința pe Mathilde că nu se va duce la ea decît în zilele în care, liniștit și senin, ar putea să-i aducă „tot ce are mai bun în ființa lui", darul renunțării sale. „Dacă nu mă mai vezi timp îndelungat ... roagă-te pentru mine în taină. Căci să știi că atunci sufăr". În ultimele luni, tîmplele i se albiseră. O voce îl îndemna către acest repaus pe care, în anii săi tineri, îl făcuse ca Olandezul din *Vasul fantomă* să-l dorească. Accepta să moară „privind luminos și liniștit cu surîsul divin al victoriei atît de frumos obținute. Și nimeni nu trebuie să sufere cînd sîntem învingători ! Adio, înger scump mult iubit ! ... "

La 17 august dimineața, părăsea *Azilul*, pentru că, învingător, așa trebuia să se întîmple. „Adio, adio mult iubita mea", îi spunea el într-un ultim mesaj. „Plec liniștit. Oriunde m-aș afla, voi fi întru totul al tău. Fă astfel încît să-mi păstrezi *Azilul*. La revedere ! la revedere ! ființă scumpă a sufletului meu ! Adio ... și la revedere !"

SACRIFICIUL

„De aici, lumea va afla marele și nobilul chin al dragostei celei mai sublime, plînsul celei mai dureroase voluptăți ..."

(Wagner, *Jurnal*, Veneția, 3 septembrie 1858)

Renunțînd la *Azil*, Wagner împlinise cel mai dureros sacrificiu al vieții sale. Cunoscuse, în timpul unor luni prea scurte, pacea binefăcătoare, munca veselă, fericirea, dragostea. În fiecare dimineață se plimba în mica și frumoasa grădină, asculta pitulicile și admira comoara florilor. Culegea un trandafir și îl punea într-un pahar, pe masă : parfumul său îl inspira. De ce pleca oare ? Se simțea singur. Aceea pe care o iubea și care, la rîndu-i, îi dăruise inima, era atît de aproape și totodată atît de departe de el ! Vizitele zilnice ce le prilejuise atîta bucurie nu le mai erau îngăduite. Orice putea fi pretext pentru noi incidente. Pașii le erau spionați. Gelozia îi pîndea. Wagner, a cărui sensibilitate atît de ascuțită îl tortura în mijlocul fericirii însăși, nu se putea învoi cu o situație care îl tulbura cu totul. Viața îi devenise intolerabilă. Zarva pe care prie-

tenii lui o făceau în casa sa, departe de a-l distra, îi mărea singurătatea. Nu era nimeni față de care să-și poată deschide inima. Liszt îi promisese să vină să-l vadă. El aștepta de la această vizită puțină lumină, sfaturi, cuvinte de mîngîiere, de liniștire. Dar Liszt nu a venit. Lăsat în voia lui și desperat, Wagner s-a hotărît să plece. Hotărîrea sa era nestrămutată. A orînduit cu Otto desfacerea contractului de închiriere și, întovărășit de Hans von Bülow, a făcut ultima sa vizită dnei Wesendonck. Prezența acestui martor, adus intenționat, a stînjenit luarea rămasului bun. Totuși, Mathilde nu a putut să-și ascundă mîhnirea pe care această plecare i-o pricinuia. Mîndria sa rănită nu se îmblînzise încă ; păstrase amintirea unei alte vizite care îi făcuse atît de rău ; dar inima ei a fost mișcată și se întreba dacă nu înrăutățise ea însăși, sub înrîurirea acestui orgoliu exasperat, o situație pe care nimic nu o primejduise definitiv. Chiar ea „s-a acuzat de a fi fost pricina neînțelegerii". Vai ! era prea tîrziu, pentru ca lucrurile să fie îndreptate. Wagner nu-și amînase plecarea decît din pricina prietenilor săi. Odată aceștia plecați, el avea să părăsească acea *Colină Verde* !

A fost o durere sfîșietoare. În jurnal, el povestește ceea ce numește însuși „fuga" sa. Niciodată nu a scris pagini de un tragism mai mișcător. Despre acest eveniment, *Autobiografia* sa este de o scurtime și de o uscăciune pe care doar prezența geloasă și neliniștită a Cosimei o explică. Dimpotrivă, *Jurnalul*, scris cu o spontaneitate sinceră, pe măsură ce evenimentele se desfășurau, scoate la iveală inima omului, crud torturată de o încercare care îi spulbera speranțele cele mai scumpe. Visase să moară în această casă, unde aceea pe care o iubea ar fi venit, în clipa supremă, „pentru ultima oară și, luîndu-i capul în mîini, i-ar fi primit sufletul într-un suprem sărut !" În locul acestei morți consolatoare — „*scump prieten* !" — el părăsea *Azilul* ca și cum ar fi fost izgonit, pentru a înlătura tovărășia „demonului" cu care nu mai putea să trăiască. Unde va muri acum ? Noaptea sa a fost plină de neliniște. Puțin înainte de ora unu, a crezut că simte pe fruntea sa o sărutare, urmată de un adînc suspin. Era oare *ea* care veghea ? Nu ! Fusese jucăria unui vis și, decepționat, agitat,

incapabil să adoarmă, s-a sculat, a întors pentru ultima oară cheia la ultimul cufăr, așteptînd ziua într-o tulburare crescîndă ; cînd soarele s-a ridicat în spatele munților, el a privit „pentru ultima oară, îndelung *într-acolo*" fără să verse o lacrimă, dar i s-a părut că părul îi albise și mai mult, la tîmple. Soția sa, aparent resemnată, îl aștepta în sufragerie spre a-i oferi un ceai, înaintea plecării. Strălucirea unei dimineți radioase agrava, printr-un dureros contrast, tortura ce sfîșia inima bietului și marelui om. În grădină nu și-a întors privirea. Mergea ca un orb, cu ochii uscați și privirea fixă, fără a-i acorda Minnei un gînd sau o privire. În clipa supremă, Minna i-a prins mîinile izbucnind în suspine. El i-a recomandat „să se arate răbdătoare și demnă și să-și ușureze mîhnirea ca o creștină". Din nou s-a arătat răzbunătoare, și vechea ei violență a făcut-o să pronunțe cuvinte de prisos. Wagner nu i-a răspuns. „Eram pînă în adîncul sufletului cuprins de o tristețe și de o amărăciune înfricoșătoare. Nu puteam însă să plîng. Astfel am plecat. Și atunci — nu tăgăduiesc — m-a cuprins o senzație de liniște, am respirat liber ... Plecam către singurătate : „acolo, voi fi la mine, acolo, voi putea iubi, cu toată puterea sufletului meu ! ..."

Pătrundea astfel într-o lume nouă, dar ducea cu sine dragostea sa. Hotărîse să se instaleze la Veneția. S-a oprit opt zile la Geneva pentru a se odihni și pentru a se reculege. Singur, la adăpost de oamenii plictisitori, se bucura de o liniște absolută : „Îmi face atît de bine că pot să nu vorbesc !" Mathilde îi încredințase, înaintea plecării, *Jurnalul* ei, în care el regăsea „trăsăturile divine și profunde" ale ființei ei. Departe fiind, ea îi era și mai scumpă. El își amintea luptele, sacrificiile, „nobila și înalta ei dragoste — o minune pe care natura nu o înfăptuiește decît o dată de-a lungul secolelor". Această minune, o „mînă aspră și neîndemînatică" o denaturase și o sfărîmase.

Era tulburat și șovăielnic. La urma urmei, nu erau ei „cei mai fericiți cu putință ? Cu cine am vrea să schimbăm soarta noastră ?" Alteori, soarta sa i se părea demnă de plîns, instabilă, nesigură. „Ieri mă simțeam nespus de nenorocit. De ce să mai trăiesc ? Așadar, de ce să trăiesc ? E oare lașitate ... sau poate curaj ? ..." A avut curajul

de a trăi. O dorință nestăvilită îl atrăgea spre Veneția, unde l-a întovărășit prietenul său Carl Ritter, care cunoștea și iubea orașul. La sosire, nu a avut impresia pe care o nădăjduise. „Melancolia gravă" a vechiului oraș, decăzut și frumos, nu era în măsură să-i schimbe pe dată dispoziția de spirit melancolică, în care se afla el însuși. Dar puține zile au fost de ajuns ca să fie cucerit de farmecele admirabilului „obiect de artă" pe care, de la balconul hotelului Danieli, unde se instalase, cu o mobilă oarecum teatrală, îl avea sub ochii săi de poet. Singurătatea și tăcerea sa se înfrățeau în speranțele lui cu amintirea, totdeauna prezentă, a scumpei Mathilde. „Da, am speranța că o să mă vindec prin tine ! A te păstra pentru mine, înseamnă a mă păstra pentru arta mea ! A trăi cu arta, pentru a te mîngîia, iată datoria mea, iată ceea ce se potrivește cu natura, destinul, voința și dragostea mea. Astfel sînt al tău, astfel vei ajunge și tu, la rîndu-ți, să te vindeci prin mine ! Aici voi termina pe *Tristan* — în pofida frămîntărilor lumii. Și cu el, dacă pot, voi reveni, pentru a te vedea, pentru a te mîngîia, pentru a te face fericită ! Evoc aceasta ca pe cea mai frumoasă, mai sfîntă dintre dorințe ! Haide, viteaz Tristan, haide, bravă Isolda ! Fiți de față, veniți în ajutorul îngerului meu ! Aici sîngele vostru va înceta să mai curgă, aici rănile se vor vindeca și se vor închide . . . "

„Îngerul" nu scria. Isolda nu-i îngrijea rănile lui Tristan. Wagner a primit vești de la Zürich prin dna Wille. Minna, surdă la sfaturile soțului ei, procedase ea însăși, în chip ostentativ, la mutarea casei și, mai mult decît atît, spre a scăpa de anumite obiecte, anunțase în ziare, „cu o anumită solemnitate practică, o vînzare avantajoasă, din motive de plecare neașteptată !" E lesne de înțeles ce zgomot scandalos a făcut un asemenea anunț, într-un oraș în care bîrfelile nu lipsiseră să dezlege limbile și să atîțe răutatea publică. Această stîngăcie l-a întărîtat cu atît mai mult pe Wagner, cu cît mîhnise familia Wesendonck. Totuși, Mathilde era „resemnată, calmă și hotărîtă să meargă pe calea renunțării, pînă la capăt". Deși, în principiu, ar fi fost de acord, această calmă resemnare și această renunțare i-au displăcut groaznic lui Wagner. Dna Wille explicase atitudinea prietenei sale aducînd în discuție „părinții, copiii, îndatoririle". Dar se gîndise el vreodată la părinți, la copii, la îndatoriri ? Știa doar că iubea, că era iubit și că „în această lume tot ceea ce e elevat și nobil trebuie să sufere". Vedea, datorită scrisorii dnei Wille, magnifica locuință în care cei ce trebuia să rămînă veșnic neînțeleși, Mathilde și el, nu se întîlneau decît spre a se despărți și a-și mări neliniștea ! Îl apuca o dorință furioasă de a-și spune cu tărie amărăciunile — și, de asemenea, gelozia. Mathilde îi dăduse speranța că ar putea, în cursul iernii, să se vadă pentru cîteva ore la Roma. Această promisiune mai mult îl iritase decît să-l ispitească. „Să te văd și să mă despart apoi de tine, pentru satisfacția unei alte ființe ! Aș putea să o mai fac ? Desigur, nu !" (*Jurnal*, 10 septembrie 1858).

Îi scrisese dnei Wesendonck ; dar va accepta ea să primească scrisoarea și să-i răspundă ? I-a înapoiat-o dnei Wille, fără să o deschidă. Nedreptatea înspăimîntătoare a acestui refuz l-a întristat și chiar l-a întărîtat. „Aceasta nu ar fi trebuit să o faci ! Nu, asta nu !" În loc să primească vești de la ea, prin prietena lor comună, ar fi vrut să aibă ceva de la ea, „direct ! trei cuvinte — nu mai mult!" Cînd este atît de greu să te înțelegi, atunci cînd te afli unul în fața celuilalt, chiar dacă stările sufletești sînt la fel de favorabile, un al treilea, fie chiar un prieten, rămîne un străin. Totuși, Mathilde a făcut din nou apel la prietena devotată și discretă, care le rămînea credincioasă în această despărțire, nu spre a o însărcina să-i remită o scrisoare, ci spre a o ruga să-i spună lui Wagner că îl iubește necontenit. Exilatul credea că are dreptul, după plecarea sa „de o atît de îngrozitoare aducere aminte", să aibă „o cît de mică îndoială asupra dragostei ei resemnate", reprezentînd pentru el „o rănire gravă", al cărei afront nu-l merita. Mai suferea încă de pe urma loviturii grele care îi doborîse „sublima frumusețe" a stării lui sufletești. Astfel, declarația prietenei sale îi adusese, în dezlegarea șovăielnică în care se afla, o „senzație puternică de fericire". Convins că se va ridica și va învinge, voia să reia pe *Tristan*, pentru a sfîrși „o minunată perioadă" din viața sa și pentru a privi, prin mijlocirea lumii, cu un ochi calm și limpede, cînd va

fi terminat drama dragostei, „făptura bună, pură și frumoasă“ care i-a inspirat-o.

Mathilde, „inventivă și fermecătoare“, i-a trimis o ceașcă și un serviciu. Acest semn amical, venit de departe, de atît de departe, îi apropia. O lună după plecarea lui, ea nu îi scrisese încă, dar „tăcînd astfel“, nu își spuneau mai bine decît prin cuvinte „ceea ce era atît de inexprimabil ?“ Puțin cîte puțin, Wagner era cucerit de vraja Veneției, ale cărei nopți și cîntece îl fermecau. Îi gusta singurătatea care era pentru el „unica-i consolare“ și „unica lui salvare“, deși îi plăcea să-și deschidă inima, „fără gînduri ascunse și fără rezerve“. Alcătuit din contraste și chiar, după propria sa mărturisire, „antinatural“, nu găsea adevărată bucurie decît în arta lui. *Ea,* ea avea copiii ei ! Nu-i mai făcea o imputare : de-abia rostea o plîngere, de îndată potolită de amintirea „scrisorii divine“ pe care dna Wille i-o trimisese. „Salută din partea mea, de o mie de ori, pe scumpul meu înger ; să nu dispreţuiască lacrima duioasă ce mi se prelinge de-a lungul obrazului !“

Trist, și totodată vesel, fremătînd de sensibilitate și compasiune, el vedea „durerea lumii“ care îi dicta în *Jurnalul* său pagini admirabile și îi inspira cugetări adînci, a căror expresie își promitea să o tălmăcească în al treilea act din *Parzival,* în dimineața Vinerei-Sfinte. Recitea paginile pe care prietena sa i le înmînase „în momentul suprem“ și în care ea apărea „atît de mare, de sinceră, de purificată prin suferință“. Dar își amintea de ziua cînd, crezîndu-se neînțeleasă și trădată, ea îl respinsese, nu sub înrîurirea suferinței, ci pentru că era pradă pasiunii. A fost vindecat de propria-i tulburare, de către „groaznica milă“ care, în fața acestui spectacol, și-a făcut loc în inima lui. „Într-adevăr, am putut uita de propriu-mi eu, m-am putut lipsi, pentru totdeauna, de desfătarea ce mi-o prilejuia vederea, prezența ta, cu singurul gînd de a-ți aduce, o dată cu liniștea, puritatea, și de a te reda ție însuți“. Astfel, pornind de la milă, s-a ridicat deasupra acesteia. După cum spune el, „potrivirea în bucurie“, pentru că ea trebuie să se acorde cu cea mai desăvîrșită simpatie, reprezintă „cea mai înaltă culme“, pe care numai sufletele mari o pot atinge. Nu trebuie confundată cu mila, care e de ajuns

pentru ființele inferioare. „A fost cauza ultimelor explicații cu soția mea. Nefericita femeie înțelesese în felul ei hotărîrea mea de a nu vă păși pragul casei și credea că asta însemna o ruptură cu tine. Își închipuia că, la întoarcerea ei, pacea și încrederea trebuia să renască între ea și mine ! Cît de groaznic trebuie s-o fi decepționat ! Acum — pacea ! pacea ! O altă lume se va deschide pentru noi. Fii binecuvîntată în această lume și binevenită pentru eterna comuniune întru bucurie !“ (1 octombrie).

Totul e, pentru Wagner, un prilej sau un pretext spre a încredința *Jurnalului* statornicia pasionată a dragostei lui. Această dragoste trăiește în el. De-a lungul lecturilor sale, care sînt nenumărate și a căror varietate explică întinderea și bogăția spiritului său, el se gîndește la Mathilde ; nu o vede decît pe ea, vede totul prin ea, sau pentru ea. Cînd citește *Istoria religiei lui Buda,* de Köppen, izbucnește în acest strigăt care e străbătut de dorința lui : „Fericită Savitri ! acum poți să-ți urmezi iubitul pretutindeni ! pot fi alături de el pentru totdeauna ! Fericit Ananda ! acum iubita e lîngă tine ! ai cucerit-o pentru totdeauna ! . . . Fericit Ananda, fericită Savitri !“

Pianul său Erard, „lebăda lui iubită“, i-a sosit. Îi încearcă „aripile“, pentru a termina schițele pe care le făcuse pe liedurile dnei Wesendonck, despre care gîndește că foarte puține lucruri vor putea egala, în opera lui, înflăcărata și gingașa lor muzică. Uneori abordează, spre a le aduce la concepția sa dspre dragoste și artă, problemele celei mai înalte filozofii, fără să se teamă vreodată că, fiind atît de abstracte, vor descuraja pe prietena lui ; el știe că inteligența ei distinsă înțelege totul. Alteori, el evocă amintirile lui și suferințele lor, sosirea lui în acel „port de refugiu“, la limanul eliberării, și „plenitudinea“ cu care ea s-a dăruit. După acea „îndestulare divină“ i-a apărut o lume nouă. Nici măcar nu mai are nevoie de o locuință retrasă. Nu e el oare întărit, protejat, liniștit, de *azilul* „inviolabil, indestructibil și veșnic“ pe care l-a aflat în inima prietenei sale ? De acolo contemplă lumea cu un surîs de compătimire binevoitoare. Nu mai e urmărit de nostalgia singurătății absolute. Pasiunea lui e potolită. Dacă mai suferă încă, este că nu cunoaște forma pe care o vor lua, de aici îna-

inte, relațiile lui cu Mathilde. Binecuvîntarea lui plină de rîvnă o întovărășește în sarcina pe care ea și-a asumat-o de a-și crește copiii ; dar lui ce soartă îi rezervă ea oare ? Aici e „împunsătura groaznică", „sfredelul durerii lui". Destinul va decide. Și poate se vor revedea chiar în locurile în care au suferit „pentru a încerca încă o dată acea bucurie a schimbului de priviri, a strîngerilor de mînă, care îi înalța de pe lumea aceasta în slăvile cerului".

Așteptînd, el revine la *Tristan* ; își adună puterile și se reînsuflețește în „arta profundă a tăcerii sonore" care vorbește în numele lui „divinei eliberatoare". De cînd a plecat de la *Azil* și cu toate că se despărțise în termeni buni, nu-i scrisese lui Otto Wesendonck, dar o nenorocire mare i-a apropiat. Otto i-a vestit moartea fiului său Guido, în vîrstă de șase ani. Wagner nu voise să fie nașul acestui copil, sub pretextul că putea să nu-i poarte noroc. Aflînd de dispariția lui neașteptată, a avut remușcări din cauza refuzului său. I-a scris lui Wesendonck o scrisoare mișcătoare, în timp ce *Jurnalul* înregistra freamătul mîhnirii lui duioase. El a împărtășit dnei Wille proiectul de a petrece Crăciunul cu prietenii săi. Răspunsul pe care l-a primit de la soțul corespondentei lui nu a fost încurajator : fuseseră atîtea vorbe răuvoitoare în jurul fugii sale, încît era mai bine să se abțină și să nu dea gurilor clevetitoare un nou pretext.

Înaintea acestei dureroase încercări, Wagner trimisese Mathildei *Jurnalul* pe care îl scrisese după despărțirea lor. La rîndul ei, își notase impresiile, pe care i le-a trimis cu o scrisoare ce l-a doborît. „Totul e himeră ! Totul e iluzie ! Nu sîntem de loc făcuți ca să modelăm lumea după imaginea noastră. O scump și curat înger al adevărului ! Fii binecuvîntată pentru dragostea ta divină ! Oh ! știam totul ! Ce zile dureroase am trecut ! Ce neliniște crescîndă, ce chinuri grele ! Lumea se oprise ; nu puteam respira decît simțind răsuflarea ta. O scumpa mea, dulce femeie ! . . . Lacrimile mele amare curg ca un torent tumultuos : te-ar putea ele tămădui ? . . . Sînt lacrimile eternei mele iubiri față de tine . . . Știu totul ! Înțeleg totul ; văd limpede, foarte limpede, situația ! . . . Poți înnebuni . . . Lasă-mă să sfîrșesc ! Nu pentru a căuta repaosul, ci spre a mă cufunda în voluptatea durerii mele ! . . . "

Îl chinuia gîndul sinuciderii. În noaptea Tuturor Sfinților, s-a deșteptat după frămîntări groaznice în care curajul său a șovăit. „Eram în balcon și priveam Canale Grande cu undele lui negre, curgînd sub mine ; sufla un vînt furtunos. Săritura și căderea mea nu ar fi fost auzite. Acest salt m-ar fi eliberat de toate suferințele. Am strîns pumnii spre a mă înălța deasupra balustradei . . . " Cînd și-a luat mîna de pe balcon, nu a fost reținut de gîndul artei sale, ci de îndatoririle unei iubiri pe care niciodată nu a simțit-o atît de profundă. Arta sa nu era pentru el o consolare : ea îi aducea, în aceste ceasuri tragice, expresia și interpretarea dragostei lui. Mathilde îi călăuzea și domina viața, gîndul ei este acela care l-a salvat. „Cu tine pot totul ; fără tine, nimic !" Ea hotăra asupra suferințelor și actelor lui. Wagner avea în măreția sufletului ei o încredere absolută. El o implora, în numele „noilor drepturi" pe care le dobîndise asupra ei în acea noapte groaznică, să fie credincioasa tovarășe a nenorocirii lui.

Totul venea să se adauge chinurilor lui. Veștile primite de la Dresda îi anunțau gravitatea stării Minnei. Între ei, situația se îmbunătățise. De cînd se despărțise, nefericita femeie părea că se îmblînzise, și scrisorile sale dovedeau multă considerație față de soțul ei. Acesta nu se gîndea să reia viața împreună. Socotea totdeauna depărtarea de ea ca o necesitate absolută, dar nu voia să o lipsească de nici una din îndatoririle lui de ajutorare și conta pe inima scumpei Mathilde, care nu era prea departe ca să-l informeze și să-l ajute.

În chipul acesta, el își achita „datoria față de viață". După o boală care l-a ținuit opt zile în casă și în cursul cărora imaginația i-a fost ocupată cu planuri și schițe, a revenit la „lebăda sa", reluîndu-l pe *Tristan*. Se afla mereu la actul al doilea. Niciodată imaginația sa nu fusese mai înflăcărată, mai pasionată, mai fecundă, decît în aceste prime zile ale lui decembrie. Viața sa îi inspira opera, și inima îi întreținea geniul. Era cu totul tulburat. „Ce muzică devin toate acestea ! Aș putea să-i consacru întreaga existență. Oh ! totul devine adînc și frumos ; și minunățiile cele mai sublime se contopesc atît de ușor cu ideile. Niciodată, pînă acum, nu am realizat așa ceva ; trăiesc complet

în această muzică ; nu vreau să știu, absolut de loc, cînd va fi terminată. Trăiesc veșnic în ea. Și cu mine".

Cînd scria : „Și cu mine", Wagner gîndea că acest *eu* îl dăruise în întregime lui Mathilde, fără de care nu putea și nu dorea nimic. „Nici o *lebădă* nu mă va ajuta, dacă nu mă ajuți tu . . . " Ajutat, susținut, inspirat de ea, el smulgea acestei *lebede* cele mai sublime accente de dragoste. Putea el să nu-și dea seama ? Nu, niciodată nu făcuse nimic asemănător și niciodată, niciodată, vreun geniu nu ar putea să depășească beția vrăjită, febra și supraomeneasca exaltare care se vădesc în acordurile magice ale marelui duet din *Tristan*. Ajuns la pasajul unde cei doi amanți invocă dulceața nopții eterne : „Acela pe care tu l-ai îmbrățișat, acela căruia i-ai surîs . . . În brațele tale, dăruită mie . . . ", Wagner își amintește de melodia cu care învăluise *Visele* compuse de Mathilde. Nu a rezistat acestei amintiri. Mathilde și Isolda nu se confundau în inima lui cucerită ? „Un judecător sever va descoperi aici cîteva reminiscențe : *Visele* revin. Dar tu mă vei ierta ! Scumpo ! Nu ! Să nu ai remușcări niciodată din pricina dragostei tale față de mine. E ceva divin !" (22 decembrie).

Anul 1859 avea să realizeze întrevederea a cărei satisfacție Wagner nu putuse să o aibă în timpul sărbătorilor Crăciunului din 1858. El salutase acest An nou ca ziua după o lungă noapte. „Nu-mi vei aduce tu nici un mesaj de la ea ?" Mathilde i-a trimis o „poveste cu zîne", *Pasărea străină*, al cărei sens simbolic nu i-a fost greu să-l descifreze. Această poveste i-a sosit ca prin farmec, chiar în clipa în care, cu pana de aur pe care prietena sa i-o dăruise, „urzea ultima tramă la al doilea act al lui *Tristan*, unde desena cu încetiniri stăruitoare bucuriile trecătoare ale primei revederi dintre cei doi amanți". El trăia într-un fel de atmosferă minunată, fericit că poate să lucreze, învingător al lumii și aplecînd asupra operei sale „liniștea înțeleaptă a creatorului". Numai condițiile fizice ale existenței sale îl făceau să sufere. Sensibilitatea lui ascuțită și aproape dureroasă ar fi avut nevoie de o ambianță iubitoare care ar fi captivat-o și ar fi cucerit-o încetișor. Cît de mari i-au fost necazurile în comparație cu liniștea-i sufletească ! „Nu mai pot să ajung la adevărata bucurie,

spunea el, decît atingînd ultima culme a ascensiunii mele", și visa la stînca unde Siegfried o descoperă pe Brünhilda adormită. Se compara cu acesta, în ciuda greutăților și grijilor pe care viața materială i le semăna în cale. Soția sa, „această sărmană ființă torturată sufletește", mergea mai bine, dar suferea mereu, și atitudinea lui era față de ea — nu vrea ca Mathilda să bănuiască — numai „menajamente, considerație și bunătate". Această bunătate o socotea ca propria lui salvare, gîndind la prietena sa, „scumpa lui copilă", de care nu vrea să se despartă, odată scrisoarea sfîrșită, decît „cu cununa păcii în mînă. Acolo unde se odihnește cununa mea de spini, trandafirii mei îmbălsămează veșnic. Laurii nu mă atrag . . . Pacea ! Pacea fie cu noi !".

La Veniția era frig, în gondole înghețai, și Wagner, care nu mai putea să-și facă preumblările sale prin munți și văi, privea cu melancolie cum Alpii Tirolului scînteiau în soare. La sfîrșitul lunii februarie se gîndea să plece la Lucerna. Îi „reușise perfect" al doilea act din *Tristan*, „un lucru frumos", care întrecea „toate bietele sale lucrări anterioare", și se pregătea să sfîrșească schița celui de-al treilea act, cînd, rănindu-se la picior, a fost condamnat să întrerupă munca. A părăsit Veneția în ultima săptămînă a lui martie. Prietenii săi din Zürich îi făcuseră amîndoi servicii, dovadă că îi mulțumea lui Wesendonck pentru „clarviziunea sa practică", și dnei Mathilde, de a fi procedat la „expedierea minuțioasă a lucrurilor lui". I-a invitat să-l viziteze la *Schweitzerhof*, la Lucerna, unde, totdeauna dornic de un lux ce-i era necesar muncii lui, conta să se instaleze în chip somptuos. El a fost însă cel ce a petrecut cîteva zile le ei. Wagner relatează pe scurt în *Autobiografie* că întrevederea a fost „melancolică, dar fără nici o jenă . . . A fost ca visul unui vis. Nimic nu-mi părea real". Scrisoarea sa, din 4 aprilie, către Mathilde, spune mai mult, fără a contrazice însă această impresie. El o văzuse în toată limpezimea. Dar ea, îl recunoscuse ? Lui Wagner i s-a părut că „o ceață deasă îi despărțea, prin care abia dacă își auzeau sunetul vocilor" și că în locul lui, în această casă, unde dorise atît de mult să se întoarcă, intrase o fantomă. Departe de a încerca o decepție, și-a dat seama că o asemenea reve-

nire însemna „calea către sfințenie", și pronunță acest cuvînt adînc : „Unde sîntem, nu ne vedem ; numai acolo unde nu ne aflăm de loc, privirea noastră se statornicește. Astfel, prezentul nu există, iar viitorul este neant". Trebuia oare ca, prin moarte, să trăiască în trecut, să trăiască din trecut ? Wagner punea dragostea deasupra gloriei și nu gîndea că opera sa merită să fie păstrată pentru ea. „Dar tu ? Copiii tăi ? Să trăim !" Urmele suferinței se întipăriseră deja pe fața prietenei sale, și el s-a înfiorat cînd a dus mîna ei „slăbită" pînă la buzele lui. O voce i-a strigat atunci care îi e îndatorirea, „o frumoasă îndatorire de împlinit". Forța minunată a dragostei lor stinsese în el „focul suferințelor și al amărăciunilor". Ea este aceea care a pregătit această întoarcere. Ea este cea care va călăuzi pașii exilatului către *Colina Verde*. „Aș putea săruta, de aici înainte, pragul care mi-a îngăduit să vin din nou pînă la tine ! Am așadar încredere în această forță, ea mă va face să te revăd, încă, în chip limpede și să mă înfățișez eu însumi cu limpezime dincolo de vălul ispășirii, pe care l-am aruncat asupra noastră.

O sfîntă binecuvîntată ! Ai încredere în mine ! Voi avea forța !"

Cînd s-a întors la Lucerna, pe un timp splendid, Wagner, care se analiza totdeauna, începu să-și adîncească impresiile. Bucuria îl cucerise, dar se mira că nu încercase nici o surpriză. „Copila a fost aceea care l-a învățat pe Maestru". Mathilde, cu instinctul femeii, înțelesese și îi scrisese că putuseră sărbători această revedere pentru că nu avusese loc o despărțire. „A fost ca și cum ne-am fi văzut cu o oră mai înainte". Ca și cum ar fi scăpat de moarte, el se bucura de repaos, în seninătatea neclintită a unei tinereți eterne. Avea încredere în chipul cum îl va sfîrși pe *Tristan*, pe a cărui inspiratoare o revăzuse. Și-a cîntat lui însuși actul al doilea, unde amorul se ridică pe cele mai înalte culmi, și a fost profund mișcat. „Cea mai intensă dogoare a vieții țîșnea cu atîta înflăcărare, că mă ardea, aproape mă mistuia. Cînd focul se potolește, spre sfîrșitul actului, cînd blînda claritate a unei morți transfigurate prinde să lucească printre flăcări, calmul revine". Wagner vorbea despre muzica sa ca despre dragostea lui. Putea fi altfel, cînd una nu era decît

magnifica transpunere a celeilalte ? El era Tristanul pasionat și exaltat al acelei Isolde sublime, în care făcea să retrăiască pe scumpa lui Mathilde. „Suprema înflorire" a geniului său era atît de abundentă, încît el putea, fără caznă, să găsească în imensul său tezaur floarea care avea să îmbălsămeze actul al treilea. Credea că nu are să inventeze nimic nou, dar dragostea nu se reînnoiește veșnic ? Viața îi aparținea și îi împlinea dorințele. „Copilul meu, acest *Tristan* devine ceva îngrozitor ! Acest ultim act !!!" Cînd Kurwenal îi spune lui Tristan : „Tu te afli acum pe propriul tău pămînt, — Țara bucuriilor tale, luminată de bătrînul soare, — Din fericire te duci acolo — Să scapi de moarte, să-ți vindeci rănile !", nu putea compune acest pasaj mișcător fără a simți cum lacrimile curg de-a lungul obrajilor. „E de un tragism nemaiîntîlnit, care strivește totul !"

Secretul acestei uimitoare muzici este că Wagner și-a pus în ea toată viața. Ca și aceea a marelui și scumpului său Beethoven, pornită din inimă, merge către inimă. Cînd aceste genii ating culmile, sufletul lor dureros sau radios le susține ascensiunea. Wagner nu e inspirat decît de viziunea lumii sale interioare. El cunoaște iluziile și mizeria lumii exterioare. Dincolo de dragostea sa, este ursuz și neliniștit, nemulțumit de opera lui. Nu lucrează la comandă. „Trebuie să te cheltuiești pe tine însuți. Nimic nu pătrunde în noi dacă nu se află mai înainte, prin simpatie. Și dacă ești sleit de puteri, finalul vine, fie că te folosești sau nu, la exterior, de vreun ajutor". Din fericire, el nu era la capătul forțelor și nici ajutoarele nu-i erau necesare. Își fac reciproc, el și familia Wesendonck, vizite frecvente : nu a venit încă sfîrșitul. Totuși scrisorile lui nu trădează aceeași voioșie. Ele se aseamănă cu cuvintele lui Kurwenal, care trec ca un sunet gol peste Tristan nepăsător. Sînt zile întregi cînd e descurajat, plictisit, nesigur, cînd arta sa nu-l mai stimulează, pînă la completa uitare de sine, ca într-o beție. Apoi, deodată, se regăsește, viața sa se însuflețește și el cucerește din nou înălțimile. „Copilă, copilă ! Mult scumpă copilă ! Este o poveste groaznică ! Maestrul a lucrat din nou bine !" Acest afurisit de om Richard, cum își spune însuși, și-a cîntat prima jumătate a actului său și are satis-

fața lui Dumnezeu cînd a creat lumea. Găsește că „totul e bine, totul e excelent : nici lungimi, nici monotonie ; dimpotrivă, o viață pasionată pînă la exuberanță și veselie". Niciodată nu a făcut ceva asemănător : Mathilde va fi mulțumită, dar pentru a sfîrși cea de-a doua jumătate, are nevoie de ea, de ea singură. „Vino în ajutorul meu ! Nimeni nu e lîngă mine. Aici toți sînt stupizi, toți !" Mathilde răspunde la apelul său. El va continua să lucreze cu spor, pentru a-i aduce ca mărturie a mulțumirii și recunoștinței portofoliul roșu ce va cuprinde întreaga operă. Încearcă, lucrînd, senzații care pun față-n față trecutul cu prezentul. Trandafirii aflați în plină îmbobocire într-o grădiniță îi aminteau *Azilul :* „Vară, soare, parfum de roze și — adio !" Dar neliniștea a dispărut ; nimic nu-l mai întristează și nu-l mai răscolește : este într-adevăr vesel. „Existența mea nu e de loc legată de timp, nici de spațiu. Știu că voi trăi atîta vreme cît mai am încă de creat ; astfel, nu-mi fac griji pentru viață, creez". Se sacrifică împreună cu prizonierii săi Tristan și Isolda, pentru a se bucura împreună cu ei de libertatea ce le-o va da. Cînd Mathilde a venit să-l vadă la Lucerna, i-a părăsit, pentru a cînta din Bach, de care niciodată nu s-a simțit atît de apropiat. Cu ea, simte că se deșteaptă în el tot ce are mai bun. Cu oamenii, care nu vor niciodată să abandoneze ceva din „eul" și opiniile lor, chiar cu prietenii săi, chiar cu Liszt, există totdeauna ceva care șchioapătă. Ea singură se bucură de întreaga-i încredere și de toată inima lui. Ea face să izvorească în el binele și frumosul și nu e pe deplin mulțumit decît atunci cînd este satisfăcută. Atunci, glumește, e șăgalnic, se amuză : există în acest Titan un copil care se joacă.

La începutul lunii august 1859, nemuritoarea operă era terminată. Sfîrșitul ei, atît de melancolic, l-a cufundat pe Wagner într-o bucurie plină de duioșie. Cînd, cu doi ani mai înainte, îi citise Mathildei Wesendonck poemul, ea fusese foarte impresionată de ultimul act. El i-a răspuns, drept consolare, că o asemenea situație nu putea avea, în cel mai bun caz, alt deznodămînt ; a fost și părerea Cosimei von Bülow : trebuie să notăm această trăsătură care arată adevăratul caracter al acestor două femei ce au jucat un rol atît de important în viața de dragoste a lui Wagner.

Odată *Tristan* sfîrșit, Wagner, deranjat la Lucerna de stagiunea de vară, a trebuit să ia o hotărîre. S-a decis să se instaleze la Paris, unde va chema și pe soția lui, departe de el de un an de zile, și care se părea, după tonul scrisorilor ei, să fi înțeles că trebuie să-și schimbe atitudinea. Dar unde să afle banii trebuincioși ? Wagner îi restituise lui Otto Wesendonck suma pe care acesta i-o oferise ca să poată lucra *Ring*-ul. Nu dorea nici un împrumut, nici un cadou, dar a luat inițiativa de a propune prietenului său o afacere, adică cedarea, pentru o sumă globală de 24 000 franci, a proprietății perpetue a operei scenice, versificate și puse pe muzică, intitulată *Inelul Nibelungilor*. Cerea oare prea mult ? Wagner socotea că *Tetralogia* sa se adresa mai puțin generației prezente decît posterității, și că astfel, destinată unui „succes progresiv și poate întîrziat", drepturile nu puteau fi cu folos dobîndite decît de o persoană bogată, avînd moștenitori care să se bucure de toate beneficiile. Otto a acceptat. Înainte de a pleca la Paris, Wagner a petrecut trei zile la familia Wesendonck, unde a fost, spune el, „tratat cu multă atenție".

Șederea la Paris, care a durat din luna septembrie 1859 pînă în august 1861, este legată de viața lui artistică : nu se găsește nimic, sau nu se știe nimic despre ceea ce ar putea fi raportat la viața lui amoroasă. Minna s-a decis să vină la el, dar nu fără multă șovăire. „Sînt multe persoane, spunea ea, care îmi invidiază privilegiul de a avea drept soț un mare artist ; dar cît aș fi de fericită dacă aș putea fi invidiată pentru un soț bun și fidel !" Această gelozie pentru trecut, pentru un trecut atît de recent, cînd ea descoperise „pasiunea arzătoare a soțului ei pentru o altă femeie", se exprima prin sarcasme și aluzii care îl scoteau pe Wagner din sărite. Căsnicia sa era un infern.

În timpul acestor doi ani de lupte și griji, el a continuat să-i scrie dnei Wesendonck. Sub valurile care frămîntau la suprafață greaua sa existență, era „o liniște profundă" cu care o onora pe ea. „Sînt ceea ce pot fi . . . Grație dumi-

tale, prietena mea ! . . ." Îi cerea sfatul pentru organizarea gospodăriei casei. O punea la curent cu toate treburile, relațiile, speranțele, decepțiile sale. Recunoștința și fidelitatea lui nu se dezmințeau. În urma dorinței ce și-o exprimase, a primit o fotografie a *Colinei Verzi*. Această „dulce imagine a inocenței și a păcii" i-a cauzat o emoție sinceră. Scrisorile Mathildei îi făceau bine. „De îndată ce îmi răspunzi mă văd împodobit : totul — și eu însumi — îmi apare atunci nobil ; mă simt salvat. Copiii mei ! Faptul că sîntem *trei*, iată totuși o mare minune ! Este fără pereche ! Este cea mai măreață izbîndă a mea și a dumitale. Stăpînim, de necrezut, de la mare înălțime, omenirea ! . . ." La 19 decembrie 1859, pentru a sărbători aniversarea „scumpei copile", i-a trimis „misteriosul și liniștitorul" final din *Tristan*.

În primăvară, familia Wesendonck a întreprins o călătorie în Italia. Această absență a făcut ca scrisorile Mathildei să fie mai rare. Wagner se plîngea că nu poate să mai vadă „lanterna magică" ce lumina și încînta viața lui. „Știi că nimic altceva nu-mi face bucurie ! Nimic, decît să mă ocup de dumneata. Nu mai am pe nimeni în lume decît pe dumneata ; trăiesc pentru dumneata, prin dumneata, și cu dumneata. Cîntul nu mă mai interesează decît pentru că pot să mă plîng dumitale de chinul meu pe care mi-l întîmpini cu atîta bunătate. Adio, copila mea !" Cînd Mathilde răspunde acestor tînguiri, Wagner încearcă o adevărată potolire. Ea e confidenta Artei lui : a ridicat-o pînă la el și îi scrie pagini admirabile, de o mișcătoare frumusețe, care vorbesc despre toate secretele sufletului său zbuciumat și complex. Ardoarea pasiunii sale s-a potolit sau, mai de grabă, el are forța de a o face să tacă ; dar încrederea sa afectuoasă se îndreaptă mereu către aceea pe care o numește „îngerul liniștei și păzitoarea vieții mele". Totul se șterge în fața gîndului de a o revedea, măcar numai o oră, și de a-și adînci privirea în ochii ei. Ea e atît de obișnuită din partea lui cu atențiile cele mai gingașe, că se simte ofensată dacă primește o scrisoare importantă, de comunicat, fără un cuvînt care să o întovărășească. El îi răspunde prin aceste cuvinte

atît de adînci : „Oare tăcerea a pierdut pentru dumneata însemnătatea ei ?" (6 aprilie 1861). Și, două luni mai tîrziu : „Ah, copila mea, dacă nu te aveam, soarte mea ar fi fost vrednică de milă ! Crede-o întotdeauna și cu tărie ! . . . Și aceasta să-ți spună totul !"

După înfrîngerea pariziană cu *Tannhäuser*, Wagner s-a dus la Viena, unde spera să poată reprezenta *Tristan*. A primit o fotografie de la Mathilde Wesendonck, „nobila și superba copilă", de care a fost entuziasmat. „O, copila mea, cît ești de frumoasă ! E cu neputință de spus ! . . . Da, zeița mea ! în inima aceasta trebuie ca totul să devină regesc : cel mai mizerabil cerșetor ce sălășluiește acolo trebuie să simtă în curînd că fruntea lui se înalță în slava cerului ! . . . Durerile celei mai nobile concesii sînt înscrise de asemenea pe acești obraji, care odinioară aveau un surîs atît de copilăresc ! . . . Da, acum Dumnezeu s-a întruchipat în acest copil ! . . . Înclinați-vă adînc !" (28 septembrie 1861).

Dragostea lui Wagner pentru Mathilde nu murise. Ea lua forme părintești, dar în adîncul sufletului său nu se schimbase : rămînea „culmea și dulceața" vieții lui. Cînd, olandez rătăcitor, muzicianul a deschis marea servietă ce cuprindea schițele la *Tristan*, a fremătat „pînă la extremitatea nervilor" regăsind liedul care inspirase scena nocturnă a actului al doilea. Acest lied i-a plăcut mai mult decît scena „superbă" și i-a părut mai frumos . . . „Și să porți în inimă întreaga prezență a unei asemenea amintiri fără a fi foarte fericit ! Cum ar fi cu putință ? . . . Am închis servieta, dar am deschis ultima scrisoare cu portretul : atunci a izbucnit strigătul : Iertare, iertare ! . . . nu voi mai repeta ! . . ." Ce strigăt izbucnise, dacă nu un strigăt de dragoste, de gingașă dorință, de pasiune violentă ? Nu, iubirea lui Wagner pentru Mathilde nu murise. Absența o exaltase ; a potolit-o doar întîlnirea celor doi amanți.

S-au regăsit la Veneția, în luna octombrie. Soții Wesendonck, care făceau o călătorie de plăcere, l-au invitat pe Wagner să vină să se liniștească acolo, după insuccesul pe care îl avusese la Viena, unde *Tristan* nu putuse fi reprezentat. Această bună intenție a avut un rezultat contrar. La capătul a patru zile melancolice, Wagner a părăsit pe

neașteptate Veneția. Plecarea a surprins pe prietenii săi. Ce se petrecuse oare ? Wagner își păstrase totdeauna iluzia de a se întoarce la *Azil* și a trăi lîngă Mathilde. Dar o convorbire avută cu ea i-a dezvăluit adevărul. Ceea ce sperase el era cu neputință. Cum ar fi putut prietana sa, în prezența lui, să-și păstreze libertatea ce îi era necesară ca femeie și ca mamă ? „Numai depărtarea mea poate să-ți dea puterea de a te mișca liber, după voința dumitale : trebuie să nu ai nimic de cumpărat pentru a nu avea obligații. Nu pot îndura să te văd că ești, drept preț al vecinătății mele, ținută la distanță, oprimată, stăpînită, dependentă ; căci nu te pot despăgubi de acest sacrificiu, deoarece vecinătatea mea nu mai poate să-ți dea nimic ; iar gîndul că acel mizerabil, neînsemnat bine ce ți l-aș putea prilejui în asemenea condiții a fost dobîndit cu prețul întregii libertăți, al oricărei adevărate demnități umane, m-ar face să resimt această vecinătate ca o adevărată tortură".

„Nu mai există iluzie care să folosească".

Pentru Wagner a fost o crudă decepție, „care i-a apăsat greu, ca plumbul, pe suflet", la Veneția. Orice efort a făcut spre a-și ușura amărăciunea, nu a putut să o ascundă în întregime. Cele două scrisori pe care le-a trimis Mathildei de la Paris, spre sfîrșitul lunii decembrie 1861, au fraze de o ironie plină de dezamăgire, pentru deslușirea căreia nu e nevoie să citești printre rînduri : „Trăiește în pace, învață și învață și pe alții. Ești răbdătoare ; am învățat să am răbdare și eu ! Mă mulțumesc cu aceasta și pentru mine este o mîngîiere să te știu înzestrată cu anumite înclinări și într-o situație socială ce fac cu putință ca suferințele dumitale să îmbrace un caracter idilic și plăcut".

Veneția, înapoierea și cele trei săptămîni următoare au fost pentru Wagner o groaznică încercare. A reflectat asupra sa însuși și asupra dragostei lui. Apoi a pronunțat cuvîntul cel mare : „Abia acum sînt cu totul resemnat !" I-a trebuit mult timp ca să ajungă la această resemnare. Era ea definitivă ? Cu patru luni înainte de a-l primi la Veneția, Mathilde îi trimisese o lungă scrisoare veselă și tandră, fermecătoare și serioasă, în care își exprima regretul de a nu

putea insufla sufletului lui un reflex roz, furat roșeții ce înflăcăra în amurg Alpii din fața ei. „În prezent se lasă întunericul ; munții sînt palizi și fără viață ; totul e tăcut ! Fie ca liniștea, liniștea, sfînta pace să coboare în inima dumitale !" Pacea — pacea exterioară — nu a venit în acest suflet înflăcărat decît cu prețul celui mai dureros sacrificiu. Dacă Wagner și-a sacrificat dragostea, capodopera pe care această iubire i-a inspirat-o a rămas ca o sublimă mărturie.

„Pentru că am scris opera *Tristan,* îi spunea el Mathildei în scrisoarea din 20 decembrie, îți mulțumesc, pe vecie, din tot sufletul meu". Nici o femeie nu a primit omagiul unui mai măreț dar de dragoste. Dna Wesendonck era demnă să-l primească ; ea va trăi, de-a lungul timpului, în *Tristan* nemuritorul.

Capitolul V

CĂILE LĂTURALNICE ALE DRAGOSTEI

În timpul șederii la Veneția, Wagner, doborît și decepționat, nu a scăpat de tristețea lui decît sub impresia *Adormirii Maicii Domnului,* de Titian, care la cucerit. Această capodoperă l-a redat artei. El încercase să schițeze, cu mulți ani în urmă, opera comică în trei acte *Maeștrii Cîntăreți,* schiță pe care o dăduse Mathildei Wesendonck. Inspirat de Mathilde, sau din proprie inițiativă, dar de acord cu ea, s-a hotărît să o scrie. Părăsind Veneția, a trecut prin Nüremberg, apoi s-a instalat la Paris, într-un hotel puțin costisitor de pe cheiul Voltaire, unde a găsit liniștea de care avea nevoie. „M-am aruncat din nou în brațele iubitei mele, scria el Mathildei ; munca m-a prins din nou și acum îi strig : Adu-mi uitarea, ca să trăiesc". Această veche iubită, care nu avea să-l oprească să facă cunoștințe mai puțin ideale, i-a fost binefăcătoare, căci poemul și cîteva melodii le-a scris printre rîsete și lacrimi, în treizeci de zile. I-a trimis manuscrisul Mathildei, de la care a primit un mic *presse-papier* de bronz, cumpărat pentru el la Veneția : era leul Sfîntului Marcu, cu laba pusă pe Biblie. Wagner a înțeles acest discret îndemn către perseverență și resemnare și, spre a compune muzica poemului său, a închiriat, în februarie 1862, pe malurile Rinului, la Biberich, aproape de Mainz, o casă mare singuratică, a cărei liniște i-a părut prielnică unei munci de lungă durată. Fără veste, în plină amenajare a locuinței, a apărut Minna, pe care el nu o aștepta. Ea nu-l întovărășise nici la Viena, nici la Paris, în

timpul ultimei sale șederi. După certurile violente și mizeriile trecute, Wagner nu mai vrea să reia viața în comun decît dacă era asigurat că are, într-un loc plăcut, o ocupație îndestulătoare și un venit regulat, spre a-i putea „spune cu o bucurie profundă și intimă sărmanei femei crud încercate : Vino, scumpa mea prietenă ! Acum ne vom înveseli puțin, aici !" Minna nu avea o mare încredere într-o astfel de viață. În ajunul aniversării a douăzeci și cinci de ani de căsătorie, primise de la soțul ei, împreună cu o brățară de aur, „concediul pentru un an întreg". Cadoul nu i-a risipit însă tristețea pe care i-o pricinuia singurătatea acestei aniversări. „Dacă mi-ar sta în putere, scria ea, să șterg din viața mea acești douăzeci și cinci de ani, atunci, poate, aș izbuti să regăsesc puțină bucurie". De ce venise la Biberich ? Nu ne putem îndoi, după însăși mărturia lui Wagner, că a fost atrasă de dorința de a fi alături de el la necaz, de a-l ajuta să se instaleze — treabă pentru care era atît de puțin pregătit. A primit-o bine. Dar dezacordul ce se stabilise între ei, privind atribuirea mobilelor, în ce este *al meu* și *al tău,* a fost mărit de o lovitură neprevăzută a fatalității. O scrisoare expediată de Mathilde Wesendonck, care îl urmărise pe Wagner fără a-l ajunge, de-a lungul călătoriilor lui, a sosit în timp ce Minna era acolo, împreună cu o casetă mică în care se aflau cîteva neînsemnate lucruri pentru Crăciun. Scrisoarea, pur amicală, lăuda planul *Maeștrilor Cîntăreți* și „binecuvînta" reluarea acestei munci artistice. Ea exprima teama ca darul, la care Mathilde „lucrase cu o nesfîrșită plăcere și repeziciune extraordinară", să nu ajungă prea tîrziu. În sfîrșit, îi mulțumea pentru o scrisoare primită : „Ea îmi aduce cel puțin scrisul dumitale, cu toate că sentimentul sublim de odinioară este absent". Minna s-a mîniat peste măsură. Din nou, nu a voit să vadă în relațiile soțului ei cu Matihlde decît „o legătură lipsită de noblețe, trivială", și grosolănia ei a dezlănțuit mînia lui Wagner, furios să audă, după patru ani, într-o explozie de gelozie nebună, „cuvînt cu cuvînt", aceleași divagații, spuse pe același ton josnic și plin de ură. Incapabili să se explice și să se înțeleagă, cei doi soți, pradă singurătății, au văzut cum reîncepe vechea nimicnicie, cu bănuielile, neîncrederile și certurile obișnuite. Au fost zece

zile groaznice. Wagner nu a vrut, din milă, să recurgă la procedura legală a separării, dar a hotărît ca soția sa să se reîntoarcă la Dresda, unde ea se va „preface", pentru a menaja opinia, că îi rezervă o cameră, în care poate chiar ar veni să locuiască din cînd în cînd. Cînd Minna a plecat, „veșnic mînioasă și ostilă", Wagner s-a simțit foarte trist, dar înțelesese că orice slăbiciune din partea sa ar fi agravat o situație și așa de neîngăduit : „Ah ! Doamne ! ochii mi se umplu de lacrimi și-mi spun : cît mi-ar trebui acum o ființă prietenă, o femeie, care să accepte cu blîndețe să mă primească în inima ei ! Și iată ceea ce mi-am interzis pentru totdeauna prin hotărîrea luată față de soția mea. Prin aceasta, cu siguranță, toate suferințele Minnei se află cu adevărat răzbunate !"

Minna nu s-a bucurat de această răzbunare. De altfel, o dorea ea oare ? Hotărîrea pe care soțul ei o luase o îndepărta de el, dar el rămînea prea mult, cu inima sau cu simțurile, „adoratul femeilor", al acelora pe care hazardul vieții sale frămîntate i le scotea în cale. Student incorigibil, și rămas, cu toți cei cincizeci de ani ai săi, înflăcărat și gata să se aprindă, a avut iubiri și legături de tot felul, pînă în ziua în care a întîlnit femeia superioară ce avea să statornicească și să domine ultimii douăzeci de ani ai vieții lui.

La Mainz, dna Schott, soția editorului său, i-a dat într-o seară, drept vecină de masă, o fată tînără, Mathilde Maier, a cărei inteligență i se păruse demnă de această cinste. Fiică a unui fost notar ce lăsase puțină avere, trăia împreună cu mama ei, două mătuși și o soră, într-un interior modest, pe care îl îngrijea ca o foarte pricepută stăpînă a casei. Ea era sufletul familiei. Bunul său simț era întovărășit de o mare finețe și de o rară distincție spirituală. Avînd un caracter foarte sincer, instruită și iubind artele, i-a plăcut din prima clipă lui Wagner, care a cunoscut, alături de ea, o „idilă domestică" și inocentă. Această mulțumire ce-l potolea venea la timp spre a-l odihni de scenele furtunoase pe care le avusese cu Minna. S-a dus să o vadă pe tînără, la ea acasă. Acel mediu liniștit, unde ordinea, buna ținută și înțelegerea comună se datorau mult grijii și înțelegerii ei chibzuite, l-a cucerit pe muzician, care, ocupat cu *Maeștrii Cîntăreți,* a împodobit puritatea plină de

prospețime a Evei cu trăsături împrumutate de la Mathilde Maier. Această a doua Mathilde, fermecătoare și liniștită, nu a dezlănțuit în sufletul lui aceeași pasiune ca prima, dar a lăsat amintirea ei grațioasă în capodopera care, pe un ton diferit, e în măsură, datorită perfecțiunii neîntrerupte și acelei verve ce țîșnește nesecat, să fie comparată cu *Tristan,* chiar dacă . . . Dar de ce să alegem cînd admirația este egală ? Wagner, care mergea la Mainz aproape în fiecare săptămînă, nu pierdea niciodată ocazia să facă o vizită familiei Maier, unde îl aștepta o mică gustare. Pe Mathilde o întîlnea și în alte părți decît la ea acasă. Tînăra fată avea multe relații, și Wagner i-a datorat ei cunoștința cu un prieten al lui Schopenhauer, cu care putea să se întrețină cu privire la marele filozof, ce exercita încă asupra lui o înrîurire atît de profundă. Uneori, Mathilde, întovărășită de o prietenă mai în vîrstă, îl conducea pe Wagner la Biberich ; alteori el o reconducea pînă la Mainz. Tînăra fată, a cărei decență feciorelnică îndepărta bănuielile răuvoitoare, se ocupa de căminul singuratic al lui Wagner. În seara de 22 mai, ziua de nume a artistului, ea a făcut, împreună cu sora ei și o prietenă Luiza, onorurile casei față de vecinii invitați, achitîndu-se cu multă îndemînare de această sarcină, în ciuda sărăciei veselei ce i se pusese la dispoziție. Ea i-a oferit șase trandafiri înfloriți lui Wagner care, de cînd cu șederea sa la *Azil,* avea pentru aceste flori o preferință deosebită. Această atenție s-a adăugat la farmecul pe care îl resimțea muzicianul. Mai puțin înțelept decît Hans Sachs față de Eva, s-a lăsat el oare tentat de dorința de a se căsători cu Mathilde ? Nu a făcut mărturisiri în această privință, dar este cu atît mai puțin temerar să-i atribuim intenția, cel puțin secretă, cu cît Minna, instalată la Dresda, nu prididea cu stîngăciile și îi scria, în termenii cei mai grosolani, reproșuri „asupra tuturor soiurilor de așa-zise nedreptăți" față de ea. Nu a trebuit nici mai mult nici mai puțin decît amenințarea cu divorțul pentru a o calma. Geloasă pe trecut, ea nu avea, în prezent, să se teamă de nimic, cel puțin din partea Mathildei Maier, care, simțindu-se condamnată, prin ereditate, la surzenie, nu ar fi consimțit să-și lege soarta de aceea a muzicianului căruia îi dăruise afecțiunea ei cinstită și ferventa-i admirație.

Pentru Minna exista o altă primejdie. În timp ce urmărea cu Mathilde „idila sa domestică", Wagner nu rămăsese insensibil la farmecele tulburătoare ale unei actrițe de la Teatrul din Frankfurt ; Frederike Meyer, sora acelei doamne Dustmann, căreia îi destinase crearea Isoldei la Opera din Viena. După spusele lui Peter Cornelius, prietenul lui Wagner, Frederike, fără a fi fost foarte frumoasă, avea o fizionomie deosebit de vie și era foarte inteligentă. Wagner o văzuse într-o comedie în care „dăduse dovadă, spunea el, de un tact și de o finețe a jocului foarte rare la actorii germani". I-a făcut o impresie foarte plăcută pe care nu a lipsit să i-o împărtășească. Dornic să o vadă în *Secretul public* de Calderon, un autor pe care el îl gusta mult, i-a cerut să-l înștiințeze cînd va fi o nouă reprezentație. Aceasta nu a avut loc. Dar a fost montată piesa *Don Gatierre,* și Frederike l-a înștiințat pe Wagner, care s-a dus la Frankfurt, unde „a putut cunoaște pe această interesantă actriță". I-a plăcut mai mult în momentele duioase decît în cele patetice, pentru care mijloacele ei nu erau suficiente, dar a fost, în mare, satisfăcut. Ar însemna să nu-l cunoaștem bine, dacă nu am gîndi că impresia acestei satisfacții artistice a fost întovărășită de o declarație personală. Tînăra persoană, amanta directorului teatrului, nu era sălbatică. Ea i-a promis lui Wagner să vină să-l vadă la Biberich. Nu era pentru prima oară că, în iubirile lui Wagner, Calderon juca un rol. El citise multe piese ale acestuia împreună cu Mathilde Wesendonck, în vremurile fericite de la *Azil,* și păstra o scumpă amintire. „Copila mea, îi scria el la 6 aprilie 1861, unde s-a dus fericirea serilor Calderon ? Ce stea nefastă m-a făcut să plec din singurul meu loc de refugiu demn ? Crede-mă, orice alt zvon ai putea auzi — cînd am părăsit acel azil, steaua mea era sortită căderii ; nu pot decît să cad și mai mult ! ... Reține numai aceasta ! ... Nu mă plîng, nu acuz — așa trebuia să fie ; dar, pentru a fi totdeauna dreaptă față de mine, nici să nu uiți vreodată ! ... Acest lucru îl mai aveam de spus : Oh ! pătrunde-te bine de el ! ..."

Cînd pleda astfel, mai dinainte, cu o abilă sinceritate, circumstanțele atenuante ale căderilor sale, Wagner nu se gîndea la acelea ce aveau să-l facă să cadă în brațele Frederikei Meyer ; nu o cunoștea încă. Dar ar fi scris oare Mathildei Wesendonck dacă ar fi vrut să se scuze față de ea de această legătură ? El dă dovadă, în privința caracterului acestei legături, de o discreție naturală, cu toate că nu e prea greu de bănuit, pînă și în relatarea lui, mărturisirea mai categorică a lui Peter Cornelius. „Wagner se poartă întru totul așa cum trebuie față de ea, în prezența altor persoane. Și pentru că e un lucru indispensabil ca el să aibă întotdeauna o astfel de legătură, am impresia că aceasta îi convine foarte bine". I-a convenit, într-adevăr, atît de bine, încît primind-o pe Frederike la Biberich, sau călătorind cu ea la Frankfurt sau la Viena, a stîrnit gelozia dlui de Guaita, amantul ei, și indignarea surorii sale, dna Dustmann, care a interpretat defavorabil raporturile lor. „Imposibil să o faci să înțeleagă adevărata stare de lucruri : conduita surorii sale, pretindea ea, îi dezonorase familia ; venind la Viena, Frederike compromitea pe dna Dustmann însăși". Ceea ce dna Dustmann gîndea și spunea la Viena, dna Schott gîndea și vorbea la Mainz. În realitate, în jurul lui Wagner toată lumea gîndea și vorbea același lucru și nu avem decît să citim *Autobiografia* sa pentru a gîndi la fel.

Chemat la Viena, la începutul toamnei pentru repetiții, căci se relua *Tristan,* Wagner s-a oprit la Dresda, unde a văzut-o pe Minna. Ea îi preparase, cu gustul pe care știa să-l pună atunci cînd se instala undeva, un apartament confortabil și comod : spera, astfel, să-l fixeze și să-l rețină. Pentru ea își rezervase o cameră mică ce dădea în curte. Prezența Clarei, sora lui Wagner, foarte pricepută și foarte compătimitoare, pe care avusese înțeleapta prevedere de a o invita, a evitat între cei doi soți explicații al căror ton nu ar fi lipsit, după obiceiul lor, să degenereze în certuri și violențe. Wagner a petrecut patru zile liniștite lîngă Minna, care a reunit în salonul său prieteni ai soțului ei pentru ca aceștia să asculte poemul *Maeștrilor Cîntăreți.* Ea l-a dus la gară adresîndu-i „un rămas bun foarte patetic, cu cel mai amar presentiment că nu-l va mai revedea niciodată". A fost într-adevăr, ultima lor întîlnire.

Deposedat de către proprietar, care voia să locuiască el însuși în casa din Biberich, Wagner, la întoarcerea dintr-o

călătorie de concerte în Rusia, a avut norocul să găsească, foarte aproape de Viena, la Penzing, într-o casă plăcută la vedere, un etaj mare și o grădină frumoasă, umbrită, de a cărei folosință se bucura exclusiv. S-a instalat acolo la 12 mai 1863, avînd, spre a-i asigura serviciul, un om de ispravă, Franz Mrasek și soția acestuia Anna, care au împărtășit, vreme de mulți ani, cu un mare devotament, existența lui frămîntată. Deși nu ar fi avut decît să se laude cu inteligența și caracterul Annei, lui îi trebuia alte „îngrijiri feminine". S-a adresat, fără vreun gînd ascuns, Mathildei Maier, dar mama ei a făcut gălăgie în fața acestei oferte neprevăzute care dădea peste cap obiceiurile lor burgheze și, înțelegînd greșit semnificația unei asemenea propuneri, i-a transmis lui Wagner că mai întîi trebuie să divorțeze, după care s-ar putea înțelege. Desigur, el nu avea dreptate și a potolit printr-o sinceră explicație neliniștea acestei familii prietene care, din greșeala lui, îl înțelesese atît de greșit. Dimpotrivă, Frederike Meyer, căreia nu putea, „pentru multe motive", spune el, să-i adreseze aceeași propunere, manifestase dorința de a-l revedea. Nu a consimțit oare la cererea ei, pentru că atunci cînd plecase de lîngă ea era „aproape cheală și groaznic de slăbită" ? Ea își repetă cererea. Wagner i-a dat atunci o întîlnire la Karlsruhe, dar această „prietenă originală și interesantă" asupra căreia dl. de Guaita avea, hotărît, drepturi serioase, nu a răspuns, și Wagner nu a mai revăzut-o.

De-abia instalat la Penzing, lîngă Viena, Wagner și-a îndreptat privirile spre Zürich. La 5 iunie s-a adresat prietenei sale dna Wille. O înștiința de intenția sa de a scrie „din nou, în sfîrșit", soților Wesendonck, dar prin intermediul numai al soțului. „Pe soție, o iubesc prea mult ; inima îmi e prea sensibilă, prea plină, cînd mă gîndesc la ea. Mai puțin ca niciodată nu pot să mă adresez ei în forma care acum se impune în chip imperios. Ceea ce inima mea resimte, nu-i pot scrie fără a mă face culpabil de trădare față de soțul ei, pe care îl respect și îl stimez mult. Ca să fac dar ? . . ." Wagner îi scria dnei Wille pentru ca cel puțin o ființă să cunoască situația lui. Și îi spunea : „Ea este și rămîne prima, unica mea dragoste. Simt aceasta din ce în ce mai lămurit. A fost apogeul vieții mele : anii de îngrijorare

și de fericită tortură sufletească, pe care i-am petrecut alături de farmecul crescînd al prezenței și afecțiunii ei, cuprind toată dulceața existenței mele . . . Simt că va rămîne pentru mine totdeauna admirabilă și niciodată dragostea mea nu se va răci ; a o vedea, aceasta nu îmi este îngăduit fără acea înspăimîntătoare constrîngere care, oricît de necesară aș socoti-o, ar aduce moartea iubirii noastre. Ce să fac acum ? O voi lăsa, în chip fals să creadă, pe mult iubita mea, că mi-a devenit indiferentă ? Ar fi totuși prea greu ! Îi veți înlătura această părere greșită ? Ar fi bine oare ? Nu știu ! Pînă la urmă, viața ajunge la concluzia ei. E îngrozitor ! . . ." Dragostea nu murise : ce mizerie ! La dezolarea inimii sale se adăugaseră, la Wagner, încurcăturile crescînde ale situației lui materiale pe care i le făcea cunoscute, chiar a doua zi după scrisoarea adresată dnei Wille, lui . . . Otto Wesendonck, solicitîndu-i asistența ! Trebuie să ne mirăm ? Și mai ales, trebuie să fim indignați ? Despre oricare alt om am spune că aceasta înseamnă inconștiență, chiar mai rău decît atît. La Wagner, actul, gîndit și voit, izvora dintr-o doctrină. Da, dintr-o doctrină pe care o practica fără rușine și cu mîndrie. Devenit, fără voia sa budist, avea afinități pe care le da pe față, invocînd maxima budistă a cerșetoriei. „Călugărul merge prin orașele și pe străzile locuite de oameni, se arată gol, lipsit de orice, dînd astfel, credincioșilor, prin apariția sa, prilejul prețios de a împlini cea mai nobilă, mai meritorie faptă, dăruindu-l, miluindu-l ; acceptarea de către acesta constituie favoarea cea mai evidentă pe care ne-o arată ; da, în toată această favoare se află binecuvîntarea, elevația prilejuită de el celor ce practică milostenie". Astfel, milostenia este un hatîr, pe care cerșetorul îl face aceluia care dăruiește. Această doctrină budistă, pe care Wagner o expunea, la 22 februarie 1859 la Veneția, dnei Wesendonck, o aplica la 6 iunie 1863, cerîndu-i lui Otto asistență spre a-l ajuta „să se instaleze cît mai bine cu putință în locuința în sfîrșit aleasă. Căci la urma urmei sînteți singurii cărora le aparțin într-un anumit chip, aici pe pămînt : așa stau lucrurile, nu o putem lua de la început". Totuși, mai puțin mîndru decît cerșetorul budist, le mulțumea amicilor lui pentru îngăduirile și sacrificiile lor, datorită cărora el le aparținea.

Dragostea nu murise în inima lui. Dăinuia oare în inima Mathildei ? Aproape în același timp în care Wagner scria acestea, ea încredința versurilor, chinul, sacrificiile sale.

O, inima mea, cît de mare ți-ar fi necazul,
Dacă ai fi curată ca o floare ?

„Am săpat un mormînt ; — În care mi-am depus dragostea — Și toată speranța și dorurile — Toate lacrimile — Toată fericirea și tot necazul. — Și, după ce le-am așternut acolo cu grijă, — Am coborît însumi în mormînt".

Iubirea era și de o parte și de cealaltă, și amîndoi se resemnau. La 28 iunie, Wagner îi scria prietenei sale împărtășindu-i neliniștea, tristețea, nostalgia lui. „Aspir la o *prezență*, căci nimic altceva decît o *prezență* îmi poate aduce liniștea ! Crede-mă, zeul fericirii și al liniștii se cheamă *prezența* ! Da ! acum trebuie ca totul să continuie să meargă fără o *prezență*. Mă atașez mai întîi de servitori, care mă iubesc repede".

Se atașa, de asemenea și de servitoare. Inima sa nu era atît de obosită de viață pe cît o spunea ; era plictisit, mai ales de singurătate. Un dor puternic de „atmosferă familială" îl cuprinse. Luase în serviciul său o fetișcană de 17 ani, dintr-o familie onorabilă, ca să-i facă ceaiul, să-i facă ordine în lucruri și să-i țină de urît la cină și seara. Deși drăguță și binevoitoare, biata fată, plictisindu-se de moarte, a vrut să se întoarcă la oraș. El a înlocuit-o cu sora ei mai mare. „Are mai multă experiență decît aceasta ; este mai așezată, cu un aer blînd și nu e neplăcută. Îmi propun să fac o încercare".

Încercarea a reușit, dacă ar fi să credem scrisoarea în care, după un lung turneu de concerte, îi anunța „micii sale Marieta" înapoierea pe care cerea să i-o pregătească.

În cursul turneului Wagner întîlnise la Karlsruhe pe Mathilde Maier, de la care a acceptat, pentru o zi, la Mainz, o cordială ospitalitate. „Am fost îngrijit și răsfățat cum nu se poate mai bine". El a făcut un mic ocol și la Zürich, dar deși le vorbise deschis gazdelor lui de la *Azil* despre situația sa, lor nici nu le-a trecut prin minte să-i acorde asistența pe care el o aștepta. Datoriile îl striveau. Cămătarii abuzau

de descurajarea lui, iar el nu avea alt mijloc, pentru a cîștiga timp, decît să înlocuiască polițele ce veneau la scadență, cu altele, pe termen scurt. Nici un salvator nu a răspuns la apelul lui : de-abia dacă prietenii i-au putut aduna, în luna martie 1864, suma care îi trebuia ca *să fugă* în Elveția. El i-a scris lui Otto Wesendonck. Prietenul lui a refuzat cu toată hotărîrea să-l primească în casa sa. A fost mai fericit însă cu dna Wille, care l-a primit cu cordialitate, instalîndu-l în dependința pe care sora sa, dna de Bissing, o ocupase altădată. Dar nu avea mobilier. Dna Wesendonck, pusă la curent de către prietena sa, i-a trimis mobile și chiar un pian. Soțul ei și cu dînsa au venit să-l vadă pe Wagner care, suferind, nu putuse să-i viziteze el, cel dintîi. „Căsnicia, a scris el, părea să se afle într-o perioadă tulbure și critică, a cărei pricină o ghiceam puțin, fără ca pentru aceasta felul meu de a fi să se fi schimbat față de ei".

Care era acest motiv, și de ce Wagner păstra misterul asupra lui ? Otto fusese bolnav. Se pare că boala îl făcuse iritabil. Voise să închirieze *Azilul*. Pe de altă parte, cererile de bani ale lui Wagner îl plictiseau și este sigur că între ei avuseseră loc explicații destul de aprinse. Corespondența lor a amuțit între 6 iunie 1863 și 31 iulie 1865. O tăcere de doi ani ! Dar între soția acestuia și Wagner schimbul de scrisori a continuat pînă la sfîrșitul lui 1863. Acelea ale Mathildei, cu toată discreția lor voită, păstrează tonul unei prietenii statornice pe care nu o zădărnicește „tristețea straniu de amară" a muzicianului. „Lacrimile ei" sînt acelea care au apărat *Azilul* împotriva pătrunderii unor noi locatari. Ea propune lui Wagner să revină pentru cîtăva vreme la *Colina Verde* spre „a fi îngrijit de către *copilă* și a vorbi apoi despre celelalte". Îi reproșează că el ia ceaiul într-un serviciu pe care nu i l-a dat ea. „Crud și avar, de ce-mi răpești fericirea de a-ți trimite altul ? Nu știi oare că a-ți satisface micile dorințe este unica mea consolare pentru scrisorile dumitale atît de penibile, consolare pe care ai putea foarte bine să mi-o lași !" Dar ea nu știe, ori mai de grabă știe prea bine că Wagner are dorinți mai mari ; Mathilde a pătruns secretul „desperării" lui, chiar dacă dna Wille nu i-a făcut confidențe. Ce poate să facă ? A avut „bucuria melancolică" de a salva definitiv „căsuța" de

care acum se îngrijește în chip deosebit. „Pentru inima sa, totul e important aici ; ea rămîne idealistă, și lumea nu are putere asupra ei. Ea se deschide cu o cheie de aur și scapă cînd lumea își închipuie că o ține bine în mînă". Wagner, decepționat și desperat, a pierdut această cheie de aur ? Scrisorile sale de la sfîrșitul anului 1863 sînt scurte și aproape uscate. Mathilde este aceea care păstrează tonul convenabil : răbdătoare, încrezătoare, afectuoasă, credincioasă. Ori cît de scurtă ar fi o scrisoare de la prietenul ei, o primește cu recunoștință ca „cel mai scump semn pe care îl poate dori inima... Nu mai avem nevoie, scrie ea la 21 decembrie, decît de astfel de corespondențe, ca o legătură invizibilă care să ne conducă de-a lungul vieții, în fața imensității lumii sentimentale căreia îi aparținem. Nodul misterioasei Torcătoare care unește firele destinelor noastre este de nedesfăcut : nu poate fi decît rupt. *Știi cum s-a întîmplat aceasta ?*" Totuși *aceasta s-a întîmplat* și nodul a fost rupt. Tristan nu-i mai spunea Isoldei : „Aceea, care pentru mine reprezintă totul, cum ar putea fi ea, pentru mine, în afară de lume ?" Și aceea care îi spunea lui Tristan : „Eu sînt, eu sînt, prieten blînd ! Ridică-te ! încă o dată. Ascultă-mi chemarea !...", aceea nu mai era Isolda. Tainica Torcătoare țesuse cu degetele ei domoale și nevăzute urzeala unui nou Destin.

Capitolul VI

UN REGE : LUDOVIC AL II-LEA DE BAVARIA. O FEMEIE : COSIMA

În luna mai 1864, Wagner părea pierdut. Totul conspira împotriva lui. Nici Arta nici Amorul nu-i puteau sluji de refugiu. Găsise în dna Wille, „fidelă și curată ca aurul", o protectoare admirabilă, despre care el spunea, uitînd de un trecut foarte apropiat, că e „unică pe lume". Dar plecarea sa de la Penzing, pe care ea i-o favorizase, nu soluționa viitorul, a cărui nesiguranță apăsa greu și dureros asupra lui. Totuși, dacă nu se abandona speranței, ce îi adusese aproape totdeauna neajunsuri, a avut într-o zi, în mijlocul strîmtorării sale, a afronturilor pe care avea să le sufere, ideea fulgerătoare că vălul, în sfîrșit, se va ridica, lăsînd loc unei fericiri minunate : „Nu știam dacă vălul avea să fie ridicat în această viață, sau doar o dată cu moartea, dar știam că va fi înlăturat. Aceasta a făcut ca să nu fiu de loc speriat cînd fericirea nemaiauzită mi s-a întîmplat ; eram sigur că ea avea să vină, și nu am fost mirat decît că a venit așa de repede acum, în ziua precisă, la ora exactă..."

Trecînd prin München, în cursul fugii sale, Wagner a zărit într-o vitrină portretul noului rege al Bavariei, Ludovic II, în vîrstă de optsprezece ani și jumătate, căruia i-a compătimit „tinerețea și frumusețea", deja în luptă cu o situație foarte grea. Cinci săptămîni după aceea, aflîndu-se la Stuttgart, a fost invitat de secretarul regelui, care îl căutase în zadar la Penzing și în alte părți, să se prezinte Maiestății Sale, nerăbdător să-l primească. „Minunea poeziei pătrunsese în sărmana mea viață, avidă de afecțiune ca o

realitate divină", spunea el în cea dintîi scrisoare de mulțumire adresată regelui, care nu voise să-l vadă decît ca să-i exprime, prin binefacerile sale, admirația. Admirația, nu spune îndeajuns, și Wagner îi scria dnei Wille mai mult. „... Ține la mine cu toată sinceritatea. Îmi cunoaște toată viața și toate lucrările ; mă înțelege cum mă înțeleg eu însumi. Vrea să rămîn lîngă el, pentru a lucra, pentru a-mi desăvîrși *opera* și apoi pentru ca să mă odihnesc ; vrea să-mi dea tot ce mi-ar trebui, numai să consimt să rămîn la Curte; vrea să sfîrșesc *Niebelungii* și va face să fie reprezentați așa cum doresc ..."

Urmărit de creditori și neavînd un domiciliu stabil, Wagner avea nevoie de bani și de o locuință. Regele i le-a dat. Casa era o vilă situată pe malul lacului Starnberg, și vecină, la distanță de zece minute cu trăsura, cu castelul Berg, locuit de Ludovic al II-lea în timpul verii. În fiecare zi și adesea de două ori pe zi, tînărul prinț trimitea după ilustrul său prieten. Cu neputință de închipuit relații mai înduioșătoare. Și niciodată n-am întîlnit la nimeni această aspirație pasionantă de a se instrui, această înțelegere, acest freamăt înflăcărat al întregii ființe. Adăugați la acestea o duioasă atenție față de mine, o gingașă neprihănire a inimii, și acea bucurie nespusă de a mă avea lîngă el ...

La vîrsta de cincisprezece ani, Ludovic al II-lea, profund emoționat în urma unei reprezentații cu *Lohengrin*, se apucase să studieze scrierile lui Wagner. Din acel moment, muzicianul devenise unicul său maestru. Cunoscîndu-i luptele și necazurile, nu putuse să-i convingă pe cei din preajma sa ca să-i vină în ajutor. Dar își făgăduise ca, de-i va sta într-o zi în putere, să-i „dovedească dragostea sa". Și s-a ținut de cuvînt. Cînd a avut lîngă el geniul pe care îl admira, a transformat într-un „vis divin" acea existență de aventuri și de suferințe. Și Wagner, căruia necazurile lui nemaipomenite îi relevaseră superioritatea asupra celorlalți oameni, nu s-a mirat că este ridicat atît de sus, din fundul prăpastiei în care riscase să piară. Era răsplata sa meritată și necesară. El a văzut în tînărul prinț, care îl căutase și îl chemase la el, „patria, căminul și fericirea" sa. Fiind adolescent, visase că Shakespeare trăia, că îl vedea și îi vorbea. Ar fi vrut să-l vadă și pe Beethoven, care deja

murise. Ceea ce se petrecuse în el, față de aceste două genii pe care le adora, nu se petrecea oare în inima ființei binevoitoare care îi salvase viața și care îi era recunoscătoare că a putut să-i facă acest serviciu ? De aici înainte „arta sa trăia o existență vizibilă în acest admirabil tînăr", despre care Liszt, care-i citea scrisorile, avea să spună „că receptivitatea sa era absolut la înălțimea creațiilor" lui Wagner.

Se simțea totuși îngrozitor de singur în casa sa prea mare, iar spiritul lui era paralizat de nevoia de a se ocupa singur de lucruri pentru care nu era făcut. Nu trebuise oare să se mute, să-și aranjeze locuința, să cumpere furculițe, linguri, oale și cearceafuri ? Se simțea umilit. „Eu, adoratorul femeilor ! Cum se răzbună ele pe mine, lăsîndu-mi aceste griji !" Sforțările lui de a aduce lîngă el pe Marieta, „mica și scumpa comoară", care îl primea la Penzing, în odaia caldă și parfumată, fuseseră zadarnice. Fiica patronului tîmplar din suburbia Josephstadt, fie din voința ei proprie, fie reținută de tatăl ei, a refuzat să vină și se spune că a rezistat chiar în urma unei scrisori autografe a regelui Ludovic al II-lea. Odată potolit, Wagner „suferea de viața sa" : nu era complet fericit. La capătul a două lumi, ceea ce îi lipsea a sosit. Doamna von Bülow a venit cu cei doi copii ai săi și cu o bonă. „Soțul urmează", scria Wagner. Hans von Bülow urma la distanță : nu s-a dus la Starnberg decît după zece zile. Cu toată prezența Cosimei, Wagner invita cu o candoare, ce părea a fi sinceră, pe vechea sa prietenă, dna Wille. „Ar trebui să mai stăm de vorbă încă o dată, temeinic ! Dumnezeu știe cînd se va mai ivi prilejul : aș fi atît de dispus să mor acum !" Marii artiști vorbesc ușor despre moarte, atunci cînd simt că viața lor va deveni mai ardentă, mai plină, mai demnă de a fi trăită. Venind la Starnberg, Cosima, soția lui Hans von Bülow, aducea cu ea o dragoste care avea să împlinească, și în ce chip !, ultimii douăzeci de ani ai existenței lui Wagner.

Hans von Bülow era elevul preferat al lui Wagner. La vîrsta de șaisprezece ani acesta îi făcuse deja, la Dresda, în 1847, vizite plăcute. Era atunci student în drept la Universitatea din Leipzig, foarte înflăcărat pentru politică, vorbăreț și comunicativ. Gusturile lui îl îndreptau către

muzică, de la care tatăl său îl abătea cu încăpăţînare. În 1850, tînărul i-a împărtăşit lui Wagner, într-o scrisoare plină de mîhnire, obligaţia impusă de părinţi de a stărui în cariera juridică pentru care el nu simţea nici o vocaţie. Wagner l-a sfătuit cu seriozitate să nu sacrifice unui capriciu viaţa sa intelectuală şi morală şi să se expună mai degrabă unor discuţii cu familia decît să se piardă luînd o cale greşită. Se oferea să-l primească şi să-l ajute dacă, neputîndu-şi convinge tatăl, ar veni să-l găsească la Zürich. Întovărăşit de Carl Ritter, tînărul a făcut călătoria pe jos. Wagner îşi luase faţă de el o mare responsabilitate. I-a încredinţat, într-un vodevil, bagheta de şef de orchestră, pe care a mînuit-o, „fără a şti măcar despre ce era vorba", cu o siguranţă egală cu plăcerea ce o resimţea. Această primă probă, riscată în condiţii dificile, l-a edificat complet pe Wagner asupra aptitudinilor lui Hans, care a reuşit tot atît de bine şi, poate, în împrejurări mai grele, ca dirijor al corului bisericii din St. Gall. Între timp, intervenise o împăcare definitivă cu tatăl, pe care Wagner îl cunoştea. De comun acord, Hans a fost trimis în timpul vacanţei de Paşti, în 1851, la Weimar, cu o scrisoare de recomandaţie din partea lui Wagner pentru Liszt spre a-i completa educaţia muzicală. Această călătorie avea să exercite o înrîurire decisivă asupra soartei lui. Hans von Bülow, foarte înzestrat, a cîştigat cel mai mult, ca şef de orchestră şi ca pianist, la şcoala weimariană.

Doi ani mai tîrziu, cînd Wagner l-a revăzut, a fost izbit de progresele şi de talentul lui, de virtuozitate extraordinară şi de inteligenţa cu care îi interpreta propriile-i lucrări. Pe de altă parte, exista la Hans von Bülow un fel de „excitaţie bolnăvicioasă", care făcea din el, pe oriunde trecea, un animator. Astfel, Wagner l-a luat drept confident şi colaborator. În august 1857, Hans von Bülow a luat în căsătorie pe Cosima Liszt, fiica naturală a marelui artist şi a contesei d'Agoult, care-şi făcuse, sub pseudonimul de Daniel Stern, şi în genuri foarte diverse, un loc apreciat în literatura franceză. În vîrstă de douăzeci de ani şi crescută la Paris de mama lui Liszt, Cosima era interesată să cunoască toate manifestările spiritului. Profilul ei, foarte pro-

nunţat, exprima graţie, fineţe şi voinţă. Hans von Bülow nu o luase în căsătorie din dragoste. El făcuse un sacrificiu din prietenie faţă de maestrul său Liszt care avea pentru fiica lui din flori o dragoste cu totul deosebită şi care dorise să-i acopere falsa situaţie cu un nume preţuit şi chiar strălucit. Era o uniune nepotrivită. Cei doi soţi nu aveau comun decît dragostea pentru muzică şi admiraţia lor faţă de Wagner.

Prima întîlnire a Cosimei cu Wagner, care data din 1853, o impresionase adînc, în ciuda vîrstei ei tinere. L-a revăzut în timpul călătoriei de nuntă, la Zürich. Wagner s-a dus şi a luat de la hotel tînăra pereche, instalînd-o aproape de *Azil*. Ocupat cu poemul lui *Tristan*, el i-a încredinţat lui Hans, act după act, transcrierea operei care nu a produs asupra lui un efect mai mic decît asupra soţilor Wesendonck. Se făcea multă muzică. Hans se juca, datorită virtuozităţii lui, cu toate dificultăţile pe care *Niebelungii* le ofereau degetelor sale abile şi deşi nu fuseseră notate decît în schiţă, el a executat, pe nepregătite, două acte, în timp ce Siegfried era cîntat de Wagner. „Cosima asculta cu capul aplecat şi nu spunea nimic. Cînd se insista spre a o face să vorbească, începea să plîngă". Ce se petrecea în acest cap aplecat şi în dosul acelor lacrimi ? Neîndoios, admiraţie şi emoţie, dar poate o caldă simpatie, care este adesea prima formă a unei iubiri născînde. Tinerii prieteni ai lui Wagner au revenit în septembrie la Berlin, unde aveau să cunoască ceea ce el numeşte „partea serioasă a vieţii conjugale". Ce însemna aceasta ? Judecînd după propriul lui exemplu, această „parte serioasă" nu ar fi însemnat decît scene, certuri, împăcări, o viaţă de neînţelegere continuă. Aşa cum promiseseră, soţii Bülow au revenit la *Azil* în anul următor. Călătoria lor a coincis cu întoarcerea Minnei pe care o salutase nefericit inspiratul arc de triumf, după care ei au fost martorii unor „zile îngrozitor de destrămate" trăite de bietul Wagner. Ei l-au ajutat cum au putut mai bine în „blestemata agitaţie" care îl tulbura şi i-au apărut ca „trimişi ai cerului" spre a potoli furtuna dezlănţuită de gelozia mînioasă şi sîcîitoare a soţiei lui. Îndeosebi Hans îi devenise foarte drag. „Cît priveşte pe Cosima, îi scria el lui Liszt, ea se simte mai

atrasă către Herwegh ; simt bine că nu-i plac atît cît aș dori. Dar nu interesează ; aceasta nu ne împiedică să fim prieteni excelenți". La sfîrșitul ședерii lor, a înțeles că soția lui Hans îi era tot atît de atașată ca și el.

Cînd a plecat, Hans cu fața „scăldată în lacrimi" și Cosima „păstrînd o sumbră tăcere", el a părăsit *Azilul* unde nu mai putea decît să sufere. Dar relațiile lor artistice au continuat. Hans von Bülow a fost cel care a aranjat pentru pian primul act din *Tristan*. El s-a dus după Wagner la Paris, în 1860, petrecînd aproape tot timpul cu acesta și străduindu-se în tot felul spre a-i face servicii, a căror binefăcătoare utilitate era recunoscută, de altfel, de maestrul său : intervenția lui Hans a determinat, într-un chip indirect, ordinul imperial de a se reprezenta *Tannhäuser*. „Trist și împovărat de propriile-i griji" — Wagner nu spune care erau acelea — tînărul său prieten a asistat la repetițiile operei și a suferit cumplit de nedreapta primire ce i se făcuse. El l-a precedat pe Wagner la Karlsruhe spre a-și da seama de dispozițiile marelui duce, a cărui influență spera că va asigura reprezentarea lui *Tristan*.

În 1861, Wagner s-a dus la Liszt, la Weimar. Bülow, ce se găsea acolo, s-a arătat „cel mai exuberant" dintre toți numeroșii invitați și a dirijat *Faust-Symphonie* a socrului său, în ciuda mediocrității orchestrei date în grija lui, „cu o finețe, precizie și ardoare admirabile". Printre oaspeții lui Liszt se afla și Emil Olivier. Acesta luase în căsătorie pe cealaltă fată a lui Liszt, Blandina, pe care Wagner o cunoscuse la Paris în 1858. Ea produsese asupra lui „o impresie extrem de plăcută, datorită blîndeții, veseliei și unei anumite nepăsări amestecate cu vervă spirituală, pentru a nu mai spune nimic despre o minunată promptitudine a minții ei pătrunzătoare". Le era de ajuns un cuvînt pentru a se înțelege despre orice și despre toți. Astfel, Wagner, care rămăsăse sub farmecul acestei tinere și drăgălașe femei, condamnată la o moarte precoce și al cărei presentiment ea îl avea, a fost fericit să o întîlnească la Weimar. Nu se mai despărțeau. Sora ei, Cosima, făcea o cură de zer la Reichenhall. Emil Olivier, Blandina și Wagner au hotărît să se ducă să-i facă o vizită. Liszt i-a întovărășit la gară. Au vorbit despre Bülow plecat, la rîndul

său, în ajun. „Ne-am întrecut în elogii la adresa lui, spune Wagner, și am adăugat, în glumă, că nu avea nevoie să ia în căsătorie pe Cosima, la care Liszt a răspuns, înclinîndu-se ușor : Era un lux". Gluma era greu de suportat : Wagner a agravat-o dictînd-o Cosimei pentru *Autobiografie*, unde ea figurează ; desigur, nu a fost o dovadă de tact.

După o călătorie foarte veselă prin Nüremberg și München, unde s-au oprit, Emil Oliver, Blandina și Wagner au ajuns la Reichenhall. Au găsit-o pe Cosima sănătoasă. Aerul înviorător al munților și plimbările îi făcuseră mult bine. Cele două surori, fericite de a se revedea, se închideau în camera lor pentru a se lăsa în voia convorbirilor intime ; izbucnirile lor vesele întrerupeau conservația politică dintre Emil Olivier și Wagner. Acesta, pentru a pătrunde pe lîngă ele, a luat drept motiv intenția sa de a le adopta, deoarece tatăl lor neglija să se ocupe de ele. „Acest proiect a fost primit mai mult cu veselie decît cu încredere". Cosima avea sentimente diferite de acelea ce răspund de obicei unei adopțiuni. Să-l ascultăm pe Wagner : „Într-o zi m-am plîns Blandinei de *sălbăticia* Cosimei ; ea nu m-a înțeles imediat, dar la urmă mi-a declarat că termenul pe care îl foloseam provenea el însuși din *timiditatea* unui *sălbatic*. La capătul cîtorva zile, a trebuit să-mi continui călătoria atît de plăcut întreruptă. Mi-am luat rămas bun de la prietenii mei ; în pragul casei am întîlnit privirea Cosimei, timidă și aproape întrebătoare". Această interogație mută, la plecarea din Reichenhall, nu amintea oare „sumbra tăcere" pe care Cosima o păstrase în momentul despărțirii de la Zürich ? Wagner nu putea să se înșele. Din cauza aceasta, sau în ciuda acestei tăceri — întrucît căuta pentru cîtva timp o vilegiatură în februarie 1861 — s-a adresat el Cosimei, care locuia la Berlin ? „Ea a părut cu totul speriată de acest gînd, ceea ce am înțeles mai tîrziu, văzînd cum era instalat menajul Bülow". Dar acest refuz avea, poate, alte motive decît acelea ale unei instalări nesatisfăcătoare.

Wagner a găsit la Biberich locuința pe care o căuta. În luna iulie, Hans și Cosima au venit să-l viziteze. S-a bucurat mult să-i primească. Cosima asista la ședințele de poză

pe care Wagner le acorda unui pictor, Cezar Willig, trimis de Otto Wesendonck. Dar oricît s-a străduit să-l îndrumeze pe artist, acesta a ratat portretul, afară de asemănare. Cosima a cunoscut-o pe Frederike Meyer, a cărei inteligenţă o aprecia mult. În timpul şederii, au făcut numeroase excursii, în cursul cărora Cosima se manifestase cu multă veselie, iar Hans, cu dese nemulţumiri : se credea persecutat, şi Wagner se străduia în zadar să-l mîngîie. Cu Cosima, înţelegerea era atît de perfectă, încît el putea să-şi permită ştrengăriile cele mai îndrăzneţe. Dar nu totul era pricină de rîs între ei. „Ea pierduse faţă de mine timiditatea din anul trecut de la Reichenhall, şi se arăta foarte prietenoasă. Cîntînd într-o zi, în felul meu, *Rămasul bun al lui Wotan,* am observat pe faţa Cosimei expresia care mă izbise la plecarea din Zürich ; de data aceasta însă extazul privirii era plin de seninătate. Între noi doi, totul era tăcere şi taină . . . "

Cosima nu era, într-adevăr, mai puţin sensibilă decît Wagner, faţă de misterele acestei tăceri. „Nu înţeleg, scria ea pictorului Lenbach, cum o fiinţă ca Wagner s-a putut rătăci prin lumea noastră de acum şi nu pot decît să mă bucur că am putut recunoaşte această tristă anomalie. Descoperirea pe care am făcut-o mi-a arătat drumul şi mie, şi nu am alt gînd decît să-mi împlinesc misiunea în care îmi voi găsi propria-mi fericire".

S-au reîntîlnit cîteva luni după aceea, la *Gewandhaus* din Leipzig, în timpul repetiţiilor unui concert, în care un tînăr compozitor, Weisheimer, îşi executa primele lucrări, iar Hans von Bülow trebuia să cînte un nou concert de Lizst. Cosima îşi pierduse bunica. Cînd Wagner, jenat faţă de o orchestră şi de un public nou pentru el, a zărit-o într-un colţ al sălii, foarte palidă, în mare doliu şi surîzîndu-i, a avut „deodată sentimentul că nu mai aparţine acestei lumi".

Ceasurile pe care le-a petrecut atunci cu prietena sa au fost printre cele mai frumoase din viaţa lui. Intimitatea lor devenise şi mai mare. Fu cît pe aci să fie compromisă, din prostia unui personaj grotesc, prieten al lui Bülow, care i-a adus la cunoştinţă Cosimei unele vorbe jignitoare pe care Wagner nu le spusese ; dar Tausig a intervenit, prezentînd lucrurile în adevărata lor lumină. A spulberat atît de bine neînţelegerea, încît Wagner, plecînd în Rusia, s-a oprit la Berlin la familia Bülow, a luat masa cu ei şi a făcut o fermecătoare plimbare cu trăsura cu Cosima, însărcinată, dar „nimic la ea n-ar fi putut să-i displacă". La întoarcerea sa, în mai 1863, a găsit-o pe Cosima, care născuse pe fiica sa Blandina, „sănătoasă şi bine dispusă". Au făcut din nou, într-o frumoasă trăsură, o plimbare prin aleile de la Thiergarten, şi seara, au luat masa cu Hans, care îşi redobîndise veselia. La sfîrşitul lui noiembrie, Wagner, care pleca în Silezia, le-a acordat o zi, cedînd stăruinţelor lor, îndeosebi, spune el, pentru că dorea să asiste la un concert dirijat de Hans. În timp ce Bülow se ocupa cu pregătirea concertului său, el a făcut împreună cu Cosima o a treia plimbare cu trăsura. „Atunci tăcerea a înlocuit glumele ; ochi în ochi, ne simţeam învinşi de dorinţa imperioasă de a ne mărturisi adevărul ; nu aveam nevoie să vorbim spre a înţelege nefericirea nesfîrşită ce ne împovăra. Această mărturisire mută ne-a uşurat. O potolire adîncă ne-a îngăduit să asistăm la concert, fără a ne simţi împovăraţi . . . " După concert ei aspirau către „o singurătate a sufletului şi a gîndurilor", dar a trebuit să îndure un supeu copios la un vechi prieten.

A doua zi, Wagner şi-a continuat călătoria. O dragoste nouă intrase în viaţa sa. În două rînduri, el avusese presentimentul, dar nici o mărturisire nu i-l confirmase, şi „teama misterioasă de a fi neînţeles" îl condamnase să tacă. Acum, o dulce şi groaznică certitudine îi ocupa inima, care avea cincizeci de ani. O iubea pe Cosima şi era iubit : Cosima, soţia prietenului său cel mai devotat şi discipolul său cel mai scump ! Ce avea el să spună ? Ce avea oare să facă ! Pentru Mathilde Wesendonck nu mai era decît un prieten decepţionat şi depărtat. Dar Minna nu era moartă. Şi propria lui viaţă ameninţa să se scufunde într-o înfricoşătoare mizerie ! Nu putea fi salvat decît de o minune : şi o minune l-a salvat. Regele Ludovic al II-lea a fost „îngerul lui păzitor, coborît pentru el din cer, la vremea în care lucrurile cele mai cumplite şi mai nedemne îl duceau la desperare. Numai devotamentul dnei Wille îi rămăsese, dar dacă admirabila şi vechea sa prietenă îi acordase un

refugiu, ea era incapabilă să potolească pe cămătarii a căror nerăbdare se făcea din zi în zi tot mai îngrozitor de amenințătoare. În acest moment, în care Wagner deșertase paharul pînă la fund, chemarea cea mai neașteptată l-a tras din adîncuri. Cosima a venit să-l întîlnească. Sosirea ei i-a dat însufleţirea de care avea nevoie.

Printr-un straniu contrast al naturii lui, Wagner nu era însă fericit, în mijlocul atîtor bucurii. Simţea că viaţa sa nu făcea decît să înceapă și, în același timp, era cu totul dezgustat de ea. O invidia pe dna Wille, pentru că aceasta cunoștea fericirea perfectă. „Așa cum durerea revine cînd te-ai rănit", el încă mai lupta cu neliniștea. Ce-i mai trebuia oare ? Îi era hărăzit să se tortureze totdeauna și să nu cunoască niciodată pacea binefăcătoare a sufletului ? Lua totul în serios, pînă în cele mai mici amănunte, incapabil să se bucure de plăcerile aflate la nivelul obișnuit al oamenilor. La drept vorbind, avea, ca Bülow, „nervii bolnavi și prea încordaţi" și, ca și el, suferea cînd vremea era urîtă, suferea de frig, de șederea într-un loc nesănătos. El a văzut ce era „tragic" în căsnicia prietenilor săi. Această tînără femeie „nebănuit de înzestrată, demnă de Liszt și chiar mai inteligentă decît tatăl său", tîra de șapte ani pe lîngă ea, fără ca să-l iubească, un soţ bolnav, pe care „o muncă nebună" îl făcea să aibă accese convulsive. Wagner a obţinut fără osteneală, din partea tînărului rege, să-l atașeze pe Hans persoanei sale ca pianist. Însemna s-o aibă lîngă el pe Cosima. „Sper acum să-i am de-a binelea, în curînd, lîngă mine pe soţii Bülow. Nu au găsit amîndoi decît un singur mijloc de a se elibera : să creeze și să lucreze împreună pentru binele suprem al marei arte. Am avea atunci un motiv în plus să atacăm și să rezistăm, în ciuda tuturor greutăţilor plictisitoare ale vieţii. Vedeţi că nimic nu merge la mine ! . . . " (9 septembrie 1864).

Wagner nu putea petrece iarna în vila de pe lacul Starnberg, a cărui umezeală îi pusese deja la încercare sănătatea, în timpul verii. A căutat un apartament la München, ceva durabil, dar nu a găsit nimic. Regele i-a oferit o vilă magnifică, pe care a mobilat-o cu gustul său obișnuit pentrul lux. Mathilde Maier, prietena lui de la Mainz, a asistat cu mama sa la inaugurarea acestei noi lo-

cuinţe în *Briener Strasse*. Alergaseră amîndouă cu un devotament demn de admirat, la zvonul greșit că Wagner e bolnav, spre a-l îngriji. Cînd ele au plecat, au venit soţii Bülow, și pe lîngă Maestru s-a instalat o adevărată stăpînă a casei : Cosima, care era numită dna Baroană, a luat conducerea vilei. Ei nu locuiau acolo, dar ea avea un cabinet de lucru și un salon. Totul trecea pe sub ochii sau prin mîinile ei. Ea împlinea toate îndatoririle misiunii căreia se socotea destinată pe lîngă geniul pe care îl admira, gustînd în prezenţa lui fericirea dragostei. Hans o lăsa în voia ei. Nu era un soţ îngăduitor ; era un soţ orb. Faptul că prietenia lui pentru Wagner era împărtășită, ajutată, slujită de soţia sa, nu putea să-l mire, ci mai degrabă să-l bucure. Cosima era, în ochii săi, preoteasa unui cult căruia el îi dăruise inima. Promiși aceleiași religii, ei se potriveau în adoraţia comună faţă de același Zeu, și bănuiala unei josnice trădări nu i-a atins nici măcar în treacăt sufletul lui cinstit.

Cosima, stăpîna casei și stăpînă pe inima lui Wagner, se ocupa de corespondenţa și de lucrările lui. Ea făcea demersurile necesare și îndepărta vizitele plictisitoare. Devotamentul ei atît de vigilent și de activ i-a cucerit favoarea pe lîngă rege. Ludovic al II-lea a voit să reunească manuscrisele literare și muzicale ale lui Wagner, și ea este aceea care le-a cerut de la fericiţii lor posesori. Dar a procedat greșit. Tausig avea partitura originală a lui *Tristan :* el nu a răspuns „somaţiei" aceleia pe care o numea „oracolul de la Delfi" al lui Wagner și care îi scrisese într-un chip nepoliticos. De altfel, ea l-a îndepărtat de prietenul ei sub pretext că, lipsit de orice originalitate, nu era decît o caricatură a lui Liszt.

Dacă Tausig a rămas uimit că nu a fost solicitat de Wagner însuși, cu atît mai mult Mathilde Wesendonck a fost surprinsă să primească o scrisoare în care dna von Bülow îi cerea unele manuscrise literare aflate în posesia ei. Cu discreţia firii ei distinse, și-a manifestat mirarea faţă de Wagner, lăsînd să hotărască el dacă trebuie să-i trimită ceva și ce anume. Lecţia dată era bună și întovărășită de o ironie delicată. „Am fost foarte fericită să aflu, prin amabila scrisoare a dnei von Bülow, că eşti bine și că ai adunat în jurul dumitale pe cei mai buni prieteni"

(21 decembrie 1863). Wagner a răspuns „scumpei sale copile, printr-o scrisoare jenată, plină de reţineri şi contradicţii, în care punea demersul Cosimei pe seama încăpăţînării regelui care dorea „să posede manuscrisele în întregime". În acest răspuns era o aluzie — ultima ! — la *Colina Verde,* a cărei vînzare fusese din nou anunţată. „Este adevărat ? Unde se va merge atunci ?" Wagner ştia că această *Colină Verde* aparţinea trecutului. El îşi îndreptase viaţa de dragoste în altă parte, „fără a salva cel puţin aparenţele", cum spunea vechiul său camarad Peter Cornelius, reproşîndu-i de a fi „pierdut acea bunătate de odinioară a inimii care îl făcea să păstreze o atitudine prietenoasă faţă de toţi cei ce o meritau... Lucrul principal este această legătură de dragoste între Wagner şi Cosima. El se află în întregime sub profunda influenţă a prietenei sale. Aceasta, de cînd Bülow era plecat în turneu de concerte, îşi petrecea tot timpul lîngă Wagner, singură sau cu copiii ei. Cu neputinţă de a-l mai vedea pe Wagner şi a vorbi cu el, singur, între patru ochi ; şi niciodată nu-i mai vine o scrisoare fără a fi deschisă mai întîi de Cosima, care i-o citeşte..."

Mathilde Wesendonck fusese o inspiratoare ; Cosima era o dominatoare. Amîndouă îi iubeau pe Wagner, dar fiecare după propriul temperament şi în felul ei. Poate că veniseră — de altfel şi una şi cealaltă — la vremea lor. Pentru a inspira pe *Tristan,* trebuia o femeie de inimă ; pentru a încuraja formidabila operă a *Niebelungilor,* era necesară o femeie cu cap. Aceşti *Niebelungi* deveniseră preocuparea lui Wagner. Tînărul său rege avea şi el obsesia lor. Făcuse să înceteze construcţiile începute de tatăl său, pentru a avea banii trebuincioşi reprezentării *Nibelungilor.* Wagner crezuse la începutul şederii lui la Starnberg că, puţin cîte puţin, toată lumea îl va iubi şi că va reuşi să-i servească pe toţi fără a dăuna nimănui ; linguşitorii şi intriganţii merseseră pînă a-i spune că ar putea, dacă ar vrea, să domine toată Curtea. De-abia trecuse anul 1864, şi realitatea îşi luase, împotriva acestor vise, o ameninţătoare răzbunare. În februarie 1865, Wagner a trebuit să se apere. „Nu ştiu ce să fac cu inima şi conştiinţa mea... Cum să-mi salvez inima ? Cum să fiu încă artist ?" Furtuna a trecut. Wagner

a cunoscut bucuria unei paternităţi de două ori adulteră : Cosima a dat naştere, la 10 aprilie 1865, unei fetiţe, Isolda-Ludovica-Josepha, pe care Bülow, veşnic orb, a întîmpinat-o cu mîndrie. Apoi, au fost repetiţiile pentru *Tristan* cu familia Schnorr, „un menaj de artişti dotaţi şi plini de devotament", iar la 10 iunie 1865, reprezentarea dramei sfîşietoare, punctul culminant, după atîtea încercări, din viaţa lui Wagner, succesul hotărîtor care îl răscumpăra de toate amărăciunile. „Totuşi, spunea el, dulceaţa acestui succes mi-a devenit dureroasă din pricina multor absenţe de care nu am izbutit să mă mîngîi". La 15 mai, îi scrisese Mathildei Wesendonck acest simplu bilet : „Prietenă, *Tristan* devine fermecător. Vii ?" Mathilde nu a venit. Dna Schnorr a fost în scenă, unde ficţiunea poetică se desfăşura ca o capodoperă — o Isoldă incomparabilă ; dar Isolda vie, aceea care a pansat rănile lui Tristan, care a băut cu el licoarea fermecată, lipsea. Ea săpase un mormînt în care îşi depusese dragostea, speranţa şi dorinţa, toate lacrimile şi bucuriile, toate chinurile !

Astfel, nici o bucurie nu era pentru Wagner deplină. Se socotea „pe culme", dar ştia şi spunea că „vîrful" nu reprezintă „fericirea" şi că pe „înălţimile" unde îl ridicase geniul său, afla încă lupte şi suferinţe. În decembrie 1865, a intrat în conflict cu miniştrii regelui, susţinuţi de opinia publică, care fusese alimentată împotriva lui Wagner cu calomniile cele mai îngrozitoare. Cosima l-a îndemnat să ia condeiul şi să scrie, în colaborare cu ea, un articol în care conducerea bavareză nu era cruţată. Aceasta a răspuns sfidării. Miniştrii i-au impus lui Ludovic al II-lea ca Wagner să plece. El a părăsit Münchenul la 10 decembrie. Cornelius, devotat în nenorocire, era printre prietenii care l-au salutat la gară. El ni l-a zugrăvit „cu aspectul său de fantomă foarte palid, cu trăsăturile contractate, cu pletele-i lungi cărunte... A mai stat de vorbă, îndeosebi cu Cosima, şi unul dintre noi l-a auzit pronunţînd în mai multe rînduri cuvîntul *tăcere.* Cosima părea cu totul distrusă... De atunci ea se află într-o stare mizerabilă. Dumnezeu să-i binecuvinteze pe amîndoi, dacă într-adevăr se iubesc din toată inima şi dacă bietul Wagner a putut, în sfîrşit, să întîlnească, graţie hazardului vieţii, tovarăşa ce-i trebuia.

Într-adevăr, se pare că Wagner e îndrăgostit de Cosima. El a spus că speranţa de a o revedea cît de curînd este unica sa mîngîiere. Dacă este aşa, le urez să poată gusta împreună o fericire liniştită . . . "

Acest Peter Cornelius era un om cumsecade, a cărui mărturie trebuie reţinută. Evenimentele au realizat dorinţele lui. Wagner s-a instalat în împrejurimile Genevei, dar la Marsilia a aflat, în cursul unei călătorii de plăcere, în februarie 1866, despre moartea Minnei. Adversarii săi l-au acuzat că a lăsat-o pe nefericita lui soţie la Dresda, fără nici un mijloc de trai, aceasta fiind nevoită să spele rufe spre a-şi cîştiga existenţa. Ea a protestat public împotriva a ceea ce numea o „odioasă minciună". Această cinstită declaraţie nu a putut să nu-l mişte pe Wagner, într-un moment în care calomnia se înverşuna cu violenţă împotriva lui, nedîndu-se în lături de a folosi toate zvonurile injurioase spre a-l dezonora, sau cel puţin spre a-i face cu neputinţă şederea la München pe lîngă Ludovic al II-lea. I-a fost recunoscător acestei tovarăşe de viaţă, pe care neînţelegerile veşnice şi nepotrivirea caracterelor lor îl constrînsese să o ţină departe de el. Se căsătorise prea tînăr. Minna nu era lipsită de însuşiri : era inimoasă, ordonată, dar după propria mărturisire a dnei Hervegh, o prietenă intimă, „tactul ei lăsa de dorit, de n-ar fi fost decît datorită naturii sale pasionate, incapabile să se constrîngă, şi apoi, de asemenea, datorită educaţiei ei cu totul insuficiente . . . Pentru a ţine cu fidelitate tovărăşia unui om ca Wagner, bietei femei i-ar fi trebuit un rafinament sufletesc pe care nu l-a posedat niciodată". Precizia acestei mărturii spune destul despre Minna, şi ar fi nedrept să o împovărăm cu alte reproşuri. Moartea ei l-a mişcat pe Wagner. L-a rugat pe prietenul său Pusinelli să se ocupe de mormînt . . . „Oh ! aceea care a părăsit, în sfîrşit, fără durere terenul luptei, cît merită să fie invidiată ! Pace ! pace inimii groaznic de sfîşiate a acestei nefericite . . . "

Moartea Minnei îi reda lui Wagner libertatea. Sperase că ar fi putut să revină cît de repede la Münich, unde comandase înfrumuseţarea vilei, dar ura tenace şi atotputernicia duşmanilor săi nu i-a permis regelui să-i satisfacă dorinţa. Cosima s-a dus după el, în martie 1866, în timp

ce Hans era într-un turneu de concerte. Trebuia să ia o hotărîre. Cei doi amanţi au căutat o locuinţă destul de mare pentru instalarea lor comună, şi comodă pentru munca lui Wagner, a cărui operă imensă se dezvolta cu o forţă tot mai sigură de ea însăşi. Ei au găsit la Tribschen, în apropiere de Lucerna, o vilă înconjurată de arbori şi de verdeaţă, cu o vedere magnifică asupra lacului celor Patru-Cantoane. Locuinţa era simplă, dar Wagner, a cărui echipă de tapiţeri şi decoratori era totdeauna gata să-i satisfacă gusturile pretenţioase, mai degrabă se bucura decît se îngrijora să-şi aranjeze un nou cuib, închiriind de îndată această casă pe care Nietzsche avea să o numească *Insula preafericiţilor*. Hotărîtă să braveze totul spre a-şi asigura independenţa şi fericirea, Cosima a venit la el pentru prima oară la 12 mai 1866 ; îşi luase cu ea toţi copiii.

De data aceasta Hans era informat. De multă vreme prietenii lui nu-i mai împărtăşeau credulitatea. Ei ştiau că această căsătorie nu mai era decît aparentă, dar ce urma să facă în ziua cînd va cunoaşte adevărul, pe care numai el nu-l cunoştea ? Peter Cornelius se întreba dacă nu-i va ceda de-a binelea soţia Maestrului său şi îl compătimea cu atît mai mult că merge pe un drum spinos, cu cît îl ştia bun, sincer şi un om de onoare. O scrisoare a lui Wagner către Cosima, sosită după plecarea acesteia la Tribschen, i-a dezvăluit bietului soţ toată întinderea nefericirii lui. Ziarele bavareze, pe de altă parte, nu i-au cruţat injuriile cele mai jignitoare. La rîndul său, trebuia să ia o hotărîre. S-a dus la Lucerna. Explicaţia pe care a avut-o cu Wagner nu i-a lăsat nici o îndoială asupra voinţei acestuia de a o păstra pe Cosima şi de a trăi pe faţă cu ea. Spre a evita un scandal şi, în speranţa de a salva aparenţele, care nu mai aveau, vai ! nimic de pierdut, a trăit cîteva săptămîni la Tribschen, apoi s-a dus la Bâle, aşteptînd de la evenimente o soluţie pe care el încă nu avea curajul să o provoace. Încrederea sa se prăbuşise în cea mai groaznică dezorientare. Purtarea soţiei sale îl neliniştea de multă vreme, şi poate văzuse un avertisment în mînia cu care Liszt aflase de plecarea Cosimei la Geneva, după moartea Minnei. Dar el avea pentru Wagner o astfel de admiraţie şi-i slujea cultul cu o asemenea pa-

siune de idolatru, încît refuza să-şi mărturisească lui însuşi şi mai ales să spună amicilor lui, chiar celor mai intimi, bănuielile ce-i pustiau sufletul.

Această situaţie, deja îndeajuns de tragică, a fost agravată de un act de demenţă al dnei Schnorr, minunata creatoare a rolului Isoldei, care, devenită printr-o crudă fatalitate, văduvă, la cîteva zile după reprezentaţie, se îndrăgostise de Wagner şi ţinea să-l ia în căsătorie. Hipnotizată de o aventurieră, într-adevăr nebună, dra Isidore de Reuter, cu figură de jandarm şi caracter grotesc, care spunea despre ea însăşi că e destinată să ia în căsătorie pe rege, dna Schnorr ameninţa să dezvăluie secretele de viaţă intimă pe care Cosima, prietena ei, i le încredinţase în mai multe rînduri. Wagner a fost înspăimîntat de primejdia acestor revelaţii. Cosima s-a dus atunci la Bâle, ca să-l găsească pe Hans von Bülow care, totdeauna generos, s-a alăturat ei, pentru a obţine concursul unui avocat reputat împotriva faptelor Isidorei Reuter şi care a scris chiar tatălui acesteia ca să-şi îndepărteze fiica din München. Imaginaţia unui romancier s-ar da la o parte din faţă incidentelor de necrezut de care a fost plină această tenebroasă întîmplare.

În mijlocul unor asemenea evenimente romanţioase, dragostea şi natura nu-şi pierdeau drepturile. Cosima a născut la 17 februarie 1867, la Tribschen, unde se întorsese, o fetiţă căreia Wagner i-a dat numele de Eva, în amintirea operei *Maeştrii Cîntăreţi*, ce trebuia să fie jucată în curînd. Hans nu putea să-şi facă iluzii asupra paternităţii. Dar bunătatea regelui îi rezervase alte compensaţii, numindu-l dirijor extraordinar al corului capelei Curţii şi cavaler al Ordinului Sfîntul-Mihail. În scopul de a ascunde înfricoşătoarea realitate, sau cel puţin spre a-i uşura urmările, Cosima a consimţit să se ducă după soţul ei la München. Wagner era oaspetele lor, cînd venea de la Tribschen spre a pregăti reprezentaţiile operei lui. Astfel, trăind atît de des în trei, nu puteau să nu aţîţe răutatea publică, dar ei potoleau în chipul acesta susceptibilităţile tînărului prinţ a cărui prietenie şi concurs erau necesare realizării planurilor artistice ale lui Wagner.

El a făcut ca la 21 iunie 1868 să se cînte *Maeştrii Cîntăreţi*, adevărată capodoperă, în care viaţa şi acţiunea se

desfăşoară în mijlocul unei orchestraţii de o bogăţie miraculoasă. Opera a fost primită cu entuziasm, dar Wagner a plătit scump această victorie. Regele, care îl primise în loja sa spre a asista la reprezentaţie, l-a invitat să mulţumească publicului ale cărui aclamaţii nu încetau. Maestrul s-a supus acestei dorinţi. A vorbit admiratorilor săi, şi ovaţiile au crescut şi mai mult. Wagner s-a întors la Tribschen sub impresia acestui triumf care era recompensa eforturilor şi consacrarea supremă a geniului lui. Dar, vai ! însemna să nu ţină seama de duşmanii săi care nu dezarmaseră. Favoarea excepţională şi senzaţională pe care Ludovic al II-lea i-o acordase s-a întors împotriva lui. Presa a luat aceasta drept pretext ca să-l acopere de ridicol pe Hans von Bülow — victimă dureroasă a unei soarte nemeritate, pe care îl acuza de a fi sacrificat demnitatea lui conjugală vanităţii de şef de orchestră ; ea nu a cruţat nici pe Cosima, suspectă de a fi luat parte, în numele lui Wagner, la uneltiri politice. Asemenea atacuri grosolane şi violente au precipitat evenimentele. Wagner şi Cosima aveau un caracter mai degrabă orgolios decît mlădios. Ei s-au ridicat în faţa injuriei, şi dragostea lor ameninţată a înfruntat opinia publică. Cosima s-a dus şi s-a instalat la Tribschen, nu ca invitată în trecere, ci ca stăpînă şi pentru totdeauna. Ea îşi părăsea în mod public şi definitiv soţul în favoarea amantului ei ; şi, mîndră de o misiune a cărei măreţie o cunoştea, sacrifica profetul spre a se apropia de Zeu. Sfidînd opinia, ea nu dădea ascultare tatălui ei, care l-ar fi acceptat pe Wagner ca ginere, dar înfiera scandalul acestei uniuni libere, afişate ca o provocare. Liszt a rupt relaţiile sale cu Cosima, iar Hans von Bülow, după ce a dirijat în iunie 1869 o reluare a lui *Tristan*, s-a îndepărtat de această ţară, în care fatalitatea nu-i mai îngăduia să joace nici un rol folositor.

Cele patru fiice ale Cosimei — Senta, Elisabeta, Isolda şi Eva — se aflau împreună cu mama lor „care a binevoit să vină cu ele ca să mă vadă", spunea Wagner dnei Judith Gautier, prezentîndu-le. Întovărăşită de Villiers de l'Isle-Adam, dna Judith Gautier făcuse această călătorie, cu ardoarea tînărului ei entuziasm, spre a-i aduce ilustrului Maestru omagiul unei admiraţii pe care articolele sale

deja o exprimaseră. Cosima i-a apărut ca „o tînără femeie înaltă, subțire, cu o față nobilă și distinsă, cu ochii albaștri, un surîs plin de prospețime, sub niște cosițe blonde magnifice". Și fericirea domnea, departe de convenienţe și de convențiile lumii, în casa simplă și cenușie căreia lacul și munții îi aduceau splendoarea și grația decorului lor. Înăuntru, eleganța aranjamentului vădea gustul celor ce locuiau acolo. Cosima acceptase toate îndatoririle unei situații dificile. Tatăl ei, care se simțea jenat în ochii lumii pentru faptul că purta sutana de ecleziastic, dominat de influența contesei Muchanoff, aceea care i-a inspirat lui Théophile Gautier admirabila *Simfonie în Alb major,* îl abătuse pe Hans von Bülow de la hotărîrea de a cere divorțul. Astfel, spre a evita plictiselile unei rupturi legale, Liszt și ginerele său prelungeau scandalul și mai grav al unei uniuni adultere despre care lumea întreagă clevetea. Cosima suferea că pierduse dragostea ce-i era atît de scumpă, a unui părinte a cărui proprie viață ar fi trebuit să-l facă mai indulgent față de slăbiciunile omenești, dar nu regreta de a-l fi sacrificat profundei și irezistibilei iubiri pentru Wagner. Cu totul a lui, și numai a lui, stăpînă pe inima lui și preoteasă a artei lui, ea înconjura cu o grijă plină de devotament munca lui rodnică în capodopere. Îl păzea, îl proteja, îl slujea. Ea apăra și popula singurătatea în care se dezvolta geniul său. Wagner era fericit. Dna Judith Gautier a fost, în 1868, martora acestei fericiri. „Acest refugiu, această izolare delicată, creată de tandrețea unei prietene mult iubite, care știuse să braveze totul și să facă față, cu capul sus, dezaprobării lumii, spre a veni să consoleze pe acela căruia i se închinase pe de-a-ntregul, cînd era urmărit în chipul cel mai nemilos de nedreptățile vieții, această scumpă singurătate, înveselită de rîsete de copii, în care loviturile destinului nu-l mai ajungeau decît străbătînd un meterez de dragoste, Wagner le contempla cu o gratitudine înduioșată . . . "

Fericirea lui Wagner s-a mărit la 18 iunie 1869, cu nașterea unui fiu. A fost foarte mîndru : l-a numit Siegfried și a sfîrșit drama în cinstea „băiatului atît de puternic și de frumos" pe care i-l dăruise Cosima. „Și acum nu mai e vorba decît de a crește mare pe acest voinic ! O dată cu el,

cresc cele patru fete ale soției mele, a căror instrucție și educație constituie sarcina zilnică a celei mai nobile creaturi în liniștea adîncă a izolării noastre".

Lipsea legalizarea acestei izolări. Liszt iubea prea mult pe Cosima și, de asemenea, pe Wagner ; îi iubea și pe unul și pe altul cu prea multă mîndrie afectuoasă, spre a se încăpățîna într-o atitudine ce nu slujea nici intereselor, nici fericirii și nici onoarei lor. El s-a apropiat de fiica lui, de care inima nu se depărtase niciodată. Cît privește pe bietul Hans von Bülow, acesta a introdus cererea de divorț — singura ieșire din situația sa dureroasă. Tribunalul nu a pus piedici dorinței lui. După ce autoritățile bisericești au încercat în zadar să restabilească viața comună între cei doi soți, printr-un ordin din 6 aprilie 1870, i s-a dat Cosimei un răgaz de patru săptămîni spre a se întoarce lîngă el. Ea a refuzat în scris să consimtă la aceasta, declarînd că accepta — le accepta cu atît mai bine cu cît le dorea — toate urmările legale ce puteau rezulta din refuzul ei. Divorțul a fost pronunțat. Liberă, Cosima s-a căsătorit cu Wagner la 25 august 1870 în biserica protestantă din Lucerna. Celebrarea căsătoriei s-a făcut fără nici o solemnitate. Dar botezul lui Siegfried, pentru care Wagner compusese încîntătoarea sa *Siegfriel-Idyll,* a reunit la 4 septembrie pe prietenii noii căsătorii. O orchestră condusă de Hans Richter i-a făcut Cosimei surpriza acestei compoziții, ale cărei motive fuseseră împrumutate temelor lui *Siegfried.* Wagner răsplătise pe soția sa cu această capodoperă mică, dar mare ca emoție și gîndire, expresie a admirabilei răbdări, care, de-a lungul suferințelor de tot felul, izbutise să facă din ei doi soți legitimi. „De la ultima dată cînd v-am văzut la München, îi scria el dnei Wille, în seara *Maeștrilor Cîntăreți,* eu nu am părăsit Azilul meu, unde nu a întîrziat de loc, după aceea, să se refugieze și cea care avea să demonstreze că se putea foarte bine să mi se vină în ajutor și că era o greșeală a multora dintre prietenii mei de a afirma, ca o axiomă, că eram *un personaj pe care cineva nu putea să încerce a-l ajuta.* Ea știa că puteam fi ajutat și m-a ajutat. Înfruntînd toate insultele și luînd asupra ei toate acuzațiile, a venit lîngă mine, și astfel ne-am scos din încurcătură fără ajutorul acestei lumi de care ne îndepărtasem cu desăvîrșire".

Că soții Wesendonck erau printre acei „mulți amici" cărora amărăciunea tîrzie a lui Wagner le reproșa de a nu-i fi venit în ajutor, nu trebuie să ne îndoim. Le-a prezentat pe soția lui, și relațiile dintre cele două căsnicii au fost mai degrabă corecte decît frecvente : se putea cere mai mult ? Cosima gusta, cu un fel de satisfacție feroce, un triumf pe care îl plătise scump. Își purta sus capul, fața sa fină și voluntară. Se povestește că Hans von Bülow, revăzînd-o într-o zi, i-a spus : „Te iert", la care ea i-a răspuns : „Nu este vorba de a ierta, ci de a înțelege". Dacă această replică tare nu e autentică, ea pare totuși să fie. Este lipsită de indulgență, dar Cosima, care nu credea vreodată că are nevoie de ea, nu o acorda nici celorlalți. Ea, ea *înțelesese*. „sumbra tăcere" pe care o păstrase, aflînd că Wagner era obligat să plece de pe *Colina Verde*, era deja aproape o mărturisire, mărturisirea Sieglindei care privește pe Siegmund și, de îndată, îi dăruiește sufletul. Cîtă putere nu i-a trebuit spre a-și ascunde pasiunea-i născîndă ! Concentrîndu-se, această pasiune se înflăcărase. Ea nu mai trăia decît pentru dragostea ei, care se confunda, în ochii săi, cu misiunea și datoria ei. Cînd iubirea cuprinde astfel capul și inima, i se întîmplă să sfărîme toate obstacolele, dar riscă de asemenea să se sfărîme, la rîndul ei, de acestea. Cosima își jucase onoarea într-o aventură din care putea ieși pierdută, umilită, declasată. Ea a învins, dar își merita izbînda pentru că *înțelesese* și *voise*. Și-a făurit soarta cu o voință a cărei forță și tenacitate își pusese pecetea asupra lui Wagner. Cînd el a publicat, în 1877, *Siegfried-Idyll*, a însoțit lucrarea cu o dedicație care ar fi fost de ajuns să-i dea Cosimei în fața posterității titlurile unei nobleți de artă nemuritoare. „Nobila ta voință, bravă și plină de sacrificiu, este aceea care a făcut cu putință nașterea operei mele. Și iată că în acest loc consfințit de tine, departe de lume, în acest loc în care opera mea creștea și se dovedea puternică și mîndră, în vreme ce prezența unor eroi transforma ca prin farmec viața noastră într-o idilă și făcea, pentru noi, o patrie dintr-un trecut străvechi, iată că o chemare generoasă s-a înălțat către mine : Ți s-a născut un fiu ! Acest fiu se cerea să se cheme Siegfried, și pentru el și pentru tine trebuia să mulțumesc cerului printr-un

cîntec — căci ce răsplată mai bună aș putea oferi înfăptuirilor dragostei ?"

Cînd Wagner a părăsit Tribschen, la 22 aprilie 1872, spre a se stabili la Bayreuth, sfîrșise *Siegfried* și primul act din *Amurgul zeilor*. Departe de lume, Cosima a vegheat cu grijă și cu zel asupra acestor opere : nu le inspirase, dar le-a încurajat și apărat. Grație atenției ei vigilente, gustului și spiritului ei ordonat, Wagner a realizat visul, care l-a amăgit adesea, al unui interior liniștit, comod și prielnic muncii sale. La Bayreuth, o viață nouă se deschidea în fața lor. Dacă nu prevăzuseră toate necazurile, acceptaseră însă luptele, pe care știau că nu le pot ocoli cu mîndria și curajul unei iubiri ce fusese deja călită în alte încercări. Construcția și exploatarea teatrului „special", a cărui idee Wagner o avusese încă din 1836, au avut de întîmpinat greutățile cele mai mari, care de mai multe ori au riscat să compromită succesul. Pentru a le depăși, Wagner a găsit în Cosima o colaboratoare a cărei inteligență, încredere și perseverență n-ar putea fi îndeajuns lăudate. Această femeie nu avea nimic din grația nefirească a unei regine de teatru. Avea rasă, dar alia eleganței ei aristocratice, adesea mîndră, sensul practic al unui „om de afaceri". Îmbrățișa ansamblul fără a neglija detaliile. Într-un cuvînt, era o conducătoare. Admirabilă stăpînă a casei, în vila ei de la Wahnfried, unde era, fără să se silească, egala celor mai celebre gazde, știa, la teatru, dacă nu să se facă totdeauna iubită, cel puțin respectată și ascultată de toți. Reprezentarea lui *Parsifal*, în 1882, a fost răsplata ei. Această capodoperă supraomenească ridica, deasupra polemicilor, injuriilor și batjocurilor, gloria, în sfîrșit, triumfătoare a Maestrului, căruia Cosima își consacrase viața. Ea putea, fără urmă de orgoliu, să ia parte la această apoteoză. Într-o vreme în care atîția alții se îndoiau, ea a avut credința, curajul, pasiunea înflăcărată, spiritul de sacrificiu, dezinteresarea și devotamentul.

Ceea ce iubea ea la Wagner era geniul lui. Cînd Zeul său a murit lîngă ea, în 1883, la Veneția, și l-a înhumat la Bayreuth, în sunetele marșului sublim din *Siegfried*, sub piatra pe care el și-o pregătise, ea a stat, vreme de un an, într-o rezervă sălbatică. Singură, cu durerea ei, a retrăit

trecutul. Dar nu era dintre acelea pe care desperarea poate să o doboare. Zeul dispărut lăsa o religie și un templu. Cosima a privit spre Colina sacră și a înțeles întreaga ei îndatorire.

De la moartea lui Wagner, ea i-a întreținut cultul cu o energie pe care sentimentul dreptății ne obligă mai curînd să-i admirăm însușirile, decît să-i criticăm excesele. Nu este ușor să fii văduva ce supraviețuiește multă vreme unui om ilustru. Mai bine de patruzeci de ani, fiica lui Liszt a purtat doliul lui Richard Wagner, cu demnitatea activă ce se cuvenea unui mare geniu, unei mari opere, unei mari iubiri.

BIBLIOGRAFIE

Viața sentimentală a lui Wagner păstrează încă secrete, dintre care cele mai importante se află în scrisorile schimbate cu Cosima. Vor fi ele cunoscute vreodată ? Pentru rest, ne putem referi la cîteva cărți care sînt suficiente :

1. Richard Wagner : *Viața mea.* Cu toate că prefața afirmă „adevărul absolut" al acestor trei volume de amintiri, trebuie — referitor la tot ceea ce privește viața sa intimă — consultate cu prudență și completate.

2. Richard Wagner către Mathilde Wesendonck : *Jurnal* și *Scrisori.*

3. Julius Kapp : *Richard Wagner și femeile* (Ediția din 1921, netradusă încă, cuprinde noi și interesante documente).

4. Judith Gautier : *Al treilea șir al Colierului.*

TABLA DE MATERII

Prefață .. 5

Cuvîntul autorului .. 9

I. Iubirile din tinerețe .. 11

II. Prima căsătorie : Minna .. 17

III. Aventurile unei călătorii sentimentale : Jessie .. 31

IV. Etapele unei drame de dragoste : Mathilde .. 42

Întîlnirea .. 42

Pasiunea .. 49

Sacrificiul .. 69

V. Căile lăturalnice ale dragostei .. 88

VI. Un rege : Ludovic al II-lea al Bavariei. O femeie : Cosima 99

Bibliografie .. 121